

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Markéta Šálová

Římané východně od Rýna a severně od Dunaje v Augustově době
The Romans in East from Rhine and North from Danube in
Augustus period

Praha 2011

doc. PhDr. Jiří Musil, PhD.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/diplomovou/rigorózní/dizertační práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V .....dne... ..

podpis

Abstrakt

Tato bakalářská práce pojednává o vojenských aktivitách Římanů na území východně od Rýna a sever od Dunaje v době vlády císaře Augusta. Zaobírá se hlavně pochodovými tábory v této oblasti. Hlavními body práce je lokace táborů, jejich opevnění, tvar a nálezy.

Klíčová slova

Římané – císař Augustus – vojenská tažení – vojenské tábory – Germania Magna

Abstrakt

This bachelor thesis investigates about military campaigns of Romans in territory in East from Rheine and North from Danube in Augustus period. It investigates marching camps in this territory. Main points of this bachelor thesis is location of this camps, their fortification, shape and findings.

Keywords

Romans – emperor Augustus – military campaigns – military camps – Germania Magna

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Augustus.....	9
2. 1. Augustův životopis.....	9
2. 2. Augustova politika na hranicích říše.....	11
3. Augustovi vojevůdci.....	12
3. 1. Marcus Vipsanius Agrippa.....	12
3. 2. Nero Claudius Drusus.....	12
3. 3. Tiberius.....	12
3. 4. Publius Quinctilius Varus.....	13
3. 5. Claudius Germanicus Caesar.....	13
3. 6. Lucius Domitius Ahenobarbus.....	15
4. Marobudova říše.....	16
5. Vojenské akce Římanů východně od Rýna a severně od Dunaje v Augustovské době..	19
5. 1. Tažení z roku 15 př. n. l.....	20
5. 2. Drusovo tažení v letech 12 – 9 př. n. l.....	21
5. 3. Římané mezi Rýnem a Labem v letech 1 – 4 n. l.....	21
5. 4. Situace na Dunaji.....	22
5. 5. Tažení proti Marobudovi v roce 6 n. l.....	22
5. 6. Bitva v Teutoburském lese v roce 9 n. l.....	24
6. Římsko-germánské vztahy v Augustovské době.....	26
7. Historie bádání o táborech na limitu a za limitem.....	28
8. Tábory Augustovské doby	30
8. 1 Dočasné tábory (<i>castra aestiva</i>).....	32
8. 2. Stálé tábory (<i>castra stativa</i>).....	33
8. 3. Opevnění tábora	34
9. Jednotlivé tábory východně od Rýna a severně od Dunaje v Augustovské době.....	36
9. 1. Anreppen.....	36
9. 1. 1. Lokace	36
9. 1. 2. Doba objevení.....	36
9. 1. 3. Tvar.....	36
9. 1. 4. Opevnění.....	36
9. 1. 5. Vnitřní zástavba.....	36

9. 1. 6. Nálezy.....	37
9. 1. 7. Datace.....	37
9. 2. Dangstetten.....	37
9. 2. 1. Lokace.....	37
9. 2. 2. Tvar.....	37
9. 2. 3. Vnitřní zástavba.....	37
9. 2. 4. Nálezy.....	37
9. 2. 5. Datace.....	38
9. 3. Dorlar.....	38
9. 3. 1. Lokace.....	38
9. 3. 2. Doba objevení.....	38
9. 3. 3. Tvar.....	38
9. 3. 4. Opevnění.....	38
9. 3. 5. Nálezy.....	38
9. 3. 6. Datace.....	39
9. 4. Friedberg.....	39
9. 4. 1. Lokace.....	39
9. 4. 2. Výčet táborů a jejich charakteristika.....	39
9. 4. 3. Nálezy.....	39
9. 4. 4. Datace.....	40
9. 5. Haltern.....	40
9. 5. 1. Lokace.....	40
9. 5. 2. Výčet táborů a jejich charakteristika.....	40
9. 5. 3. Nálezy.....	41
9. 5. 4. Datace.....	41
9. 6. Hedemünden.....	42
9. 6. 1. Lokace.....	42
9. 6. 2. Doba objevení.....	42
9. 6. 3. Výčet táborů a jejich charakteristika.....	42
9. 6. 4. Nálezy.....	43
9. 6. 5. Datace.....	43
9. 7. Holsterhausen.....	43
9. 7. 1. Lokace.....	43
9. 7. 2. Doba objevení.....	43

9. 7. 3. Výčet táborů a jejich charakteristika.....	44
9. 7. 4. Vnitřní zástavba.....	44
9. 7. 5. Nálezy.....	45
9. 7. 6. Datace.....	45
9. 8. Marktbreit.....	46
9. 8. 1. Lokace.....	46
9. 8. 2. Doba objevení.....	46
9. 8. 3. Tvar.....	46
9. 8. 4. Vnitřní zástavba.....	46
9. 8. 5. Nálezy.....	46
9. 8. 6. Datace.....	47
9. 9. Mušov.....	47
9. 9. 1. Lokace.....	47
9. 9. 2. Doba objevení.....	47
9. 9. 3. Opevnění.....	48
9. 9. 4. Vnitřní zástavba.....	48
9. 9. 5. Nálezy.....	51
9. 9. 6. Datace.....	51
9. 10. Oberaden.....	52
9. 10. 1. Lokace.....	52
9. 10. 2. Doba objevení.....	52
9. 10. 3. Tvar.....	52
9. 10. 4. Opevnění.....	52
9. 10. 5. Vnitřní zástavba.....	52
9. 10. 6. Nálezy.....	52
9. 10. 7. Tábor Beckinghausen.....	52
9. 10. 8. Datace.....	53
9. 11. Rödgen.....	53
9. 11. 1. Lokace.....	53
9. 11. 2. Doba objevení.....	53
9. 11. 3. Tvar.....	53
9. 11. 4. Vnitřní zástavba.....	53
9. 11. 5. Nálezy.....	53
9. 11. 6. Datace.....	53

9. 12. Waldgirmes.....	54
9. 12. 1. Lokace.....	54
9. 12. 2. Doba objevení.....	54
9. 12. 3. Tvar.....	54
9. 12. 4. Opevnění.....	54
9. 12. 5. Vnitřní zástavba.....	54
9. 12. 6. Nálezy.....	55
9. 12. 7. Datace.....	56
10. Tabulka s tábory.....	57
11. Statistická hodnocení.....	58
12. Shrnutí.....	61
13. Seznam pramenů.....	65
14. Seznam literatury.....	65
15. Internetové odkazy.....	68
Obrazová příloha	

1. Úvod

Na úvod bych ráda poděkovala doc. PhDr. Jiřímu Musilovi za vedení práce a cenné rady. Můj dík patří i mým nejbližším za jejich trpělivost, kterou se mnou měli během mého studia.

Ve své bakalářské práci se budu zabývat archeologickými doklady vojenských tažení Římanů na území Germánů za vlády císaře Augusta. V absolutních datech tedy mezi lety 31 př. n. l. až 14 n. l.

Ve své práci bych ráda porovнала zprávy písemných pramenů, které se zmiňují o vojenských akcích císaře Augusta, a nálezy polních táborů či ležení na území východně od řeky Rýn a severně od řeky Dunaje.

Dále bych ve své práci ráda provedla určitá statistická hodnocení, např. jaká je nejčastější rozloha či tvar výše zmíněných vojenských objektů na sledovaném území.

U každého zkoumaného tábora je uvedena podkapitola Nálezy. V této podkapitole zmiňuji nejzajímavější nálezy z dané lokality. Ke každému táboru je uvedena také podkapitola Datace. V této podkapitole se zabírám přesnější datací daného tábora včetně účelu, pro který byl zřízen.

V Tabulce s tábory jsou v některých kolonkách uvedeny otazníky. Tyto symboly znamenají, že se mi hledaný údaj nepodařilo dohledat.

2. Augustus

2.1. Augustův životopis

Augustus, jak je dnes běžně nazýván první z římských císařů se narodil 23. září 63 př. n. l. v Římě (viz Obr. 1). Jeho matkou byla Atia, neteř slavného Gaia Julia Caesara, a otcem byl Gaius Octavius. Vývoj jeho jména nebyl zrovna jednoduchý. Jeho oficiální jméno bylo Gaius Octavius, které dostal při narození. Po smrti C. I. Caesara přijal díky adopci jméno Gaius Julius Caesar Octavianus. Jméno Octavianus, tedy znak adopce, Augustus nikdy neužíval. Jeho dnes často užívané oslovení Augustus, je vlastně titul, který získal v lednu roku 27 př. n. l. (Eck 2004, 11 - 13).

V době adopce se mladý Octavian nacházel v Apollónii v Makedonii, po svém návratu do Říma (v květnu 44 př. n. l.) přijal výhody i povinnosti Caesarovy závěti. Mezi povinnosti patřilo vyplatit žold všem Caesarovým veteránům. Vzhledem k tomu, že Octavian splnil podmínky závěti a navíc ještě prohlásil, že chce potrestat Caesarovy vrahy, získal si tím neobyčejně velkou podporu lidu (Eck 2004, 12 - 14).

Co se týče vztahu Octaviana k senátu, ten byl velmi rozporuplný. Nejdříve se k senátu přiklonil. Nutno říci, že ze zjištěných důvodů, protože se mu na odpor začal stavět Marcus Antonius. Octavian čekal pomoc právě od Marka Antonia, protože ten patřil k Caesarovým vojevůdcům a sám Marcus Antonius se považoval za Caesarova nástupce. Proto když ho Marcus Antonius takto nemile překvapil, spojil se Octavian se senátem. Později, když zjistil že se Marcus Antonius spojil s Markem Aemiliem Lepidem, opět se Octavian odvrátil od senátu a připojil se Marku Antoniovi a Marku Aemiliovi Lepidovi. (Kapavík – Chlubný 2008).

V 21 letech si Octavianus řekl o konzulát, který mu senát nakonec příkl. Byl to jeho první konzulát z celkového počtu 13 (Kapavík – Chlubný 2008).

Po porážce Caesarových vrahů, byl senátem ustanoven tzv. „triumvirát k uspořádání státu“, stalo se tak konkrétně roku 43 př. n.l. Mezi jeho členy patřil Octavian, Marcus Antonius a Marcus Aemilius Lepidus. Funkci triumvira zastával 10 let. Během triumvirátu také zastával několik funkcí, které si ponechal až do konce života. Mezi tyto funkce patřil úřad tribuna lidu a censora veřejných mravů (Kapavík – Chlubný 2008).

Všichni triumvirové získali na pět let konzulskou pravomoc. Za jejich vlády došlo k proskripcím, kterým padlo za oběť více než 300 senátorů a 2000 jezdců. Triumvirové si na základě nové smlouvy z Brundisia z roku 40 př. n. l. rozdělili sféry působnosti – Marcus Antonius si vzal na starosti východní část říše, Lepidus Afriku a Octavian západní část říše.

Po určité době byl Lepidovi přidělen titul „pontifex maximus“ tedy nejvyšší kněz. Navíc byl Octaviem vypovězen do Circeí, odkud zastával svůj úřad až do své smrti roku 12 př. n. l. Po smrti Lepida si tento titul přisvojil Octavius (Kapavík – Chlubný 2008).

Po odchodu Lepida z politické scény, byla politika v rukou Octaviana a Marka Antonia. Vzhledem k tomu, že Marcus Antonius trávil téměř veškerý svůj čas na dvoře egyptské panovnice Kleopatry a nestaral se o dění v ostatních částech říše, ztrácel tím popularitu obyvatel. Toho využíval Octavian. Ke konečnému řešení situace došlo roku 31 př. n. l. v podobě bitvy u Actia, kde se střetl Octavian s Markem Antoniem a Kleopatrou. Marcus Antonius z bitvy utekl a tak se Octavian stal vítězem. Ale toto námořní vítězství mu nestačilo, proto se vydal do Alexandrie, kam se Marcus Antonius i Kleopatra uchýlili. Marcus Antonius sice začal vyjednávat o míru, ale bylo již pozdě, proto zvolil sebevraždu. V tomto činu ho následovala i Kleopatra. Vzhledem k tomu, že Egypt de facto neměl panovníka, přešel pod správu Říma jako provincie, což se stalo roku 30 př. n. l. Smrtí Marka Antonia získává Řím pouze jediného vůdce, tím byl Octavian. Vzhledem k tomu, že mu vypršela funkce triumvira, bylo potřeba najít nějaký způsob aby mohl pokračovat ve vedení státu. Situace v říši nedovolovala návrat k republice v jejím původním významu (snad to ani Octavianus nechtěl), proto bylo nutno nějakým způsobem zlegalizovat Octaviovu vládu jedince, tak aby lid neměl pocit, že je u moci tyran či diktátor. Proto senát v lednu roku 27 př. n. l. přišel s návrhem, že Octaviovi bude udělen titul Augustus (Vznešený), čímž bude potvrzena jeho moc. Tomuto návrhu ještě předcházela odchod Octavia ze všech úřednických křesel. Je pravda, že toto bylo pouze dokonale vypočítané gesto, na které senát reagoval zmíněným udělením titulu Augustu. Octavianus tedy titul převzal, upravil pravomoci úředníků tak, aby se on mohl vzdát všech úřadů, ale zároveň aby si mohl ponechat jejich obsah. Myslím tím, že většinu pravomocí úředníků převzal Augustus do svých rukou a oficiálně jmenovaným úředníkům byl ponechán pouze název úřadu s minimem pravomocí (Kapavík – Chlubný 2008).

Podobné gesto jako v roce 27 př. n. l. zopakoval ještě roku 23 př. n. l. Tentokrát za tím nestálo gesto vypočítavosti, ale vážné zdravotní problémy. Augustus se nakonec uzdravil a úřady, kterých se vzdal, si vzal zpět (Kapavík – Chlubný 2008).

Mezi nejvýznamnější Augustovy počiny patřilo např. zvelebení hlavního města říše – budoval chrámy – např. Marta Mstitele na Foru Romanu, Apollónův na Palatinu aj., zkorigoval řečiště Tibery, aby již nezpůsobovala ničivé záplavy, upravil kalendář a zavedl několik nových zákonů chránících rodinu a morálku. Jeho reformy se dotkly také armády. 60 legií zredukoval na 25 či 28 legií, které byly umístěny v různých částech říše mimo Itálii. V samotném Římě však byly usídleny maximálně 3 kohorty, ty ještě navíc plnily funkci osobní Augustovy

strážce. Funkci osobní strážce, tzv. pretoriánů, nejdříve plnili Hispánii, později Germáni. Ale většinou byli do této funkce jmenováni římscí vojáci, kterým veleli příslušníci jezdeckého stavu (Eck 2004, 71; Grant 2002, 26 – 27).

2. 2. Augustova politika na hranicích říše

Zahraniční války, které vedl osobně, jsou jen dvě – válka dalmatská a kantaberská. Ostatní zahraniční války byly vedeny jeho legáty. Augustus se pouze přesouval do měst, která byla bojišti blíže. Jeho zahraniční války přinesly úspěchy v podobě dobytých území Kantabrie, Aquitanie, Pannonie a Moesie. Dalmácii s celým Ilyrikem, Raetii a dva alpské kmeny, na jejichž území založil Tiberius, který vedl operaci, provincii Noricum. Porazil také tři Dácké vůdce, čímž tak zabránil jejich vpádu na území římské říše. Některé germánské kmeny zatlačil až za Labe, ale kmen Svěbů a Sugambrů usadil v Galii poblíž Rýna (Kapavík – Chlubný 2008).

O Octavianových výbojích v barbariku se zmíním v dalších kapitolách své bakalářské práce.

3. Augustovi vojevůdci

3. 1. Marcus Vipsanius Agrippa

Blízký přítel císaře Augusta, zemřel v roce 12 př. n. l (viz Obr. 3). Augustus za něho provdal svou dceru Julii. Agrippa vedl čtená úspěšná vojenská střetnutí s Augustovými protivníky. Např. v roce 35 př. n. l. v bitvě u Naulochu (poblíž Messiny) velel flotile, která porazila Sexta Pompeia, mladšího syna Pompeia Magna. V roce 31 př. n. l. opět velel flotile v bitvě u Actia, kde porazil Marca Antonia a Kleopatru. Ale Agrippa nevedl jen tato střetnutí, nýbrž velel i při bojích v Germanii, Hispanii, Galii a na Balkáně. Bohužel o těchto střetnutích máme jen málo informací, navíc Agrippovy úspěchy byly připisovány Augustovy (Goldsworthy 2009, 200).

3. 2. Nero Claudius Drusus

Tento muž nejznámější pod jménem Drusus žil v letech 38 - 9 př. n. l. Podle písemných pramenů to byl tradiční římský vojevůdce, který považoval své vojáky za bratry v boji a snad i sobě rovné, to je rozdílný přístup než užíval jeho bratr Tiberius (viz níže). Drusus vedl čtená úspěšná tažení. Snad nejznámější je jeho působení v oblasti mezi Rýnem a Labem v letech 12 – 9 př. n. l., kde si podrobil četné kmeny, a bylo jen otázkou času, kdy bude vyhlášena provincie i na pravém břehu řeky Rýn (Goldsworthy 2009, 200).

3. 3. Tiberius

Jedná se o pozdějšího císaře Tiberia, který byl zároveň starším bratrem Nera Claudia Drusa. Žil v letech 42 př. n. l. až 37 n. l. (viz Obr. 4) Jak jsem se již zmínila výše, Tiberiův přístup k vojákům byl jiný než jeho bratra Drusa. Tiberius byl na své vojáky přísný, ale spravedlivý. Vyžadoval disciplínu a odmítal luxus. To platilo nejen pro vojáky, ale i pro něho samotného (Goldsworthy 2009, 200 – 201).

Roku 4 n. l. se budoucí císař Tiberius dostává na rýnskou hranici a dosáhl zde četných úspěchů. Roku 6 n. l. měl podniknout výpravu proti Marobudově říši, ale i když bylo vše připraveno a vojsko již bylo na cestě, z této válečné výpravy sešlo kvůli povstání v Pannonii (viz kapitola o Marobudově říši). Tiberius povstání v Pannonii likvidoval tři roky, tedy až do roku 9 n. l. Ve stejném roce byl ale také poražen Publius Quinctilius Varus v bitvě v Teutoburském lese, a to učinilo konec všem nadějím na ovládnutí území mezi Rýnem a Labem (Goldsworthy 2009, 200 – 201; Musil 1998, 213).

Po porážce v Teutoburském lese byl Tiberius okamžitě vyslán na Rýn, spolu s ním se na rýnské hranici shromáždily všechny dostupné legie, a spolu očekávali germánský útok, ten se

však nekonal. Germáni se po bitvě v Teutoburském lese nikde neshromažďovali, ale rozptýlili se do svých domovů. Tiberius začal proti Germánům vysílat trestné výpravy. V roce 11 n. l. se k Tiberiovi přidal Germanicus, aby získával zkušenosti. Tiberius se roku 13 n. l. vrátil do Říma, aby o rok později převzal nástupnictví. A na Tiberiovo místo na rýnské hranici nastoupil Germanicus (Goldsworthy 2009, 205).

Tiberius měl syna známého pod jménem Drusus mladší, ale na radu rodiny měl adoptovat svého synovce Germanica. Germanicus byl čestný titul, který byl propůjčen Drusovy za jeho úspěchy za Rýnem. Tento čestný titul po Drusově smrti v roce 9 př. n. l. automaticky přešel i na jeho děti. Snad nejznámějším potomkem Nera Claudia Drusa a Antonie byl jejich syn známý pod zkráceným jménem Germanicus. Jeho matka Antonia byla dcerou Marca Antonia a Octavie, sestry císaře Augusta (Goldsworthy 2009, 201 - 202)

3. 4. Publius Quinctilius Varus

Jeho rodina měla pochybnou vojenskou minulost. Jeho dědeček i otec bojovali v občanských válkách na té „špatné straně“ a oba spáchali sebevraždu. U Publia už to vypadalo nadějněji. Publius měl vojenské zkušenosti už ze Sýrie, navíc byl pod jakýmsi dohledem samotného Augusta, protože patřil do jeho rozvětvené rodiny. Varus měl totiž za manželku Agrippovu dceru (Goldsworthy 2009, 204).

I když měl Varus mnoho zkušeností, např. když potlačoval povstání v Judeji v roce 4 př. n. l. nebylo mu to nic platné při střetu v Teutoburském lese. V roce 9 n. l. se k Varovi dostali zprávy o povstání, nelenil tedy a narychlo sestavil vojsko. K otevřené bitvě nedošlo. Jednalo se spíše o jednotlivé útoky proti římskému vojsku. Germáni využili terénu. Ten byl totiž zalesněný a cesta jím vedoucí byla jen úzká. Navíc ji z jedné strany obklopovala stráň a z druhé strany byly bažiny či strž. Římská armáda tedy doplatila na neznalost terénu, navíc také vojsko bylo doprovázeno početným civilním obyvatelstvem, které tvořily hlavně děti a ženy vojáků, a také vojsko strážilo kořist. To vše způsobilo, že vojsko šlo v úzké dlouhé řadě a Germáni si mohli vybrat, na kterou část kolony zaútočí. Bitva prý trvala tři dny. Navíc vojsko také přišlo o velitele, protože Varus ještě před koncem střetu spáchal sebevraždu (Goldsworthy 2009, 205).

3. 5. Claudius Germanicus Caesar

Žil v letech 15 př. n. l. až 19 n. l. V roce 11 n. l. se dostavil k Tiberiovi, aby mu pomohl na germánské hranici odčinit porážku v Teutoburském lese. Germanicus nastoupil na Tiberiovo

místo v roce 13 n. l., když Tiberius odjel do Říma kvůli státnickým povinnostem (Goldsworthy 2009, 205).

Germanicovou manželkou byla Agrippina, se kterou měl devět dětí. Nejmladším z těchto dětí byl syn Gaius, v dějinách známý jako císař Caligula (Goldsworthy 2009, 206).

Germanicus musel také řešit vzpouru vojáků po smrti císaře Augusta. Právě se vzbouřenci se téhož roku vydal na trestnou výpravu proti Germánům za Rýn, kde Germány nelítostně pobil. Zvláštností tohoto tažení bylo to, že vojáci postupovali za tmy. Úspěchu dosáhli snadněji proto, že Germáni právě v době tohoto tažení slavili svůj náboženský svátek nočními oslavami. Římané je přes noc obklíčili a ráno pobili. Tím byla odčiněna porážka v Teutoburském lese a Římané se mohli vrátit zpět, na západ od řeky Rýn. Některé germánské kmeny byly tímto útokem tak překvapeny, že se nezmohli na odvetu, ale Brukteři a Usipetové narychlo sestavili armádu, která měla obsadit cestu, po které se mělo římské vojsko vracet, a pomstít se za útok na germánské vesnice. Germanicus se o této skutečnosti dozvěděl a pochodoval ve formaci tzv. dutých čtverců, kdy římsí vojáci vytvořili čtverec, uvnitř kterého šla civilní složka vojska (řemeslníci, lékaři ...). Římanům se podařilo Germány odrazit a tím je definitivně odradit od dalších útoků na římské vojsko (Goldsworthy 2009, 208).

Na jaře roku 15 n. l. se Germanicus spolu se čtyřmi legiemi vydal proti germánskému kmeni Chatů, zatímco Caecina se vydal proti Cheruskům. Chatové byli zaskočeni tímto útokem a Germanicus mnoho z nich zajal. Ke Germanicovi se také dostavilo poselstvo od germánského velmože Segesta, staršího vůdce Cherusků. Ten žádal Germanica o ochranu proti Arminiovi, který se postavil do čela germánského odporu proti Římanům. Segesta k tomuto kroku vedly i osobní důvody (Arminius se oženil s jeho dcerou, poté co ji unesl). Tento Segestův krok nesmírně rozčílil Arminia, protože byl důkazem přechodu části Germánů na římskou stranu. Proto se Arminius spolu se svým strýcem Inguiomerem rozhodl shromáždit velkou armádu. Germanicus na to reagoval tak, že napadl ty germánské kmeny, o kterých se domníval, že jsou na Arminiově straně. Při této výpravě se Germanicovi podařilo získat zpět standartu XIX. legie, která byla nedaleko odtud v Teutoburském lese zničena. Germanicus také v rámci tohoto tažení navštívil místo této katastrofické porážky a mrtvé zde ležící pohřbil. Po tomto pietním aktu Germanicus se svou armádou pokračoval v tažení proti Arminiovi. Germáni často napadali římskou kolonu. Právě tyto výpady způsobovaly hlavně materiální ztráty na římské straně. Inguiomer měl pocit, že Římané se už nemohou bránit a proto se rozhodl obklíčit Germanicův tábor. Tuto lest Caecina tušil a rozestavěl podle toho také své muže. Ti byli rozestaveni tak, aby mohl vést výpad ze všech čtyř táborových bran. K útoku se Germáni rozhodli, až když se rozednilo. Římané vyběhli z bran a tím zaskočili Inguoimerovu armádu,

kteřou se nakonec Římanům podařilo rozprážit. Poté se Římané vydali na zpáteční cestu k Rýnu (Goldsworthy 2009, 210 - 214).

Arminius se však s tímto stavem věcí nechtěl smířit, proto strávil zimu let 15/16 n. l. přípravami na další střetnutí s Germanicem. Germanicus tuto zimu strávil přípravou říční flotily. Místem definitivního rozuzlení římsko-germánské otázky se stalo místo, jež vešlo do dějin pod názvem Idastvo. Přesné místo se nepodařilo lokalizovat. Jediné co je jisté, je že se bitva u Idastva odehrála roku 16 n. l. západně od Osnabrücku mezi dnešními městy Minden a Rinteln (Goldsworthy 2009, 216 – 217).

Na konci roku 16 n. l. byl Germanicus Tiberiem povolán do Říma. Následně byl odeslán do Sýrie, aby dohlížel na východní provincie. V Sýrii také brzy po svém příjezdu zemřel. Po jeho smrti byla Agrippina i s jejích dvěma staršími syny poslána do vyhnanství (Goldsworthy 2009, 218).

3. 6. Lucius Domitius Ahenobarbus

Lucius Domitius Ahenobarbus, děd pozdějšího císaře Nerona, se dostává východně od Rýna v době, kdy se Tiberius stahuje z veřejného života, tedy těsně před koncem starého letopočtu. Právě Lucius Domitius Ahenobarbus kolem zlomu letopočtu přidělil kočovným Hermundurům území v bývalé oblasti Markomanů, tedy v Pomohání. Lucius Domitius Ahenobarbus chěl také připojit ke kmeni Hermundurů také Cherusky, ale tento tah mu již nevyšel (Wolters 2001, 41 – 42).

Lucius Domitius Ahenobarbus byl pravděpodobně prvním Římanem, kterému se podařilo překročit řeku Labe. Zde měl uzavřít smlouvu s příslušníky kmene Semnonů (Droberjar 2000, 46 – 47; Wolters 2002, 42).

4. Marobudova říše

Výjimkou je, že to byla říše, alespoň tedy v římském pojetí. Všechny germánské i galské kmeny necítili jednotu národa či národnosti, ale jen kmenovou příslušnost. Vždy tedy bojovali za svého náčelníka a za svůj kmen, nikoliv za germánské etnikum (Goldsworthy 2009, 202). Marobud (viz Obr. 5) pocházel z urozeného markomanského rodu, který sídlil v Pomohani. Zda bylo Pomohani skutečným původním sídelním místem Markomanů, či Marobud odvedl své Markomany z jiné oblasti dnešního Německa, je v poslední době předmětem diskusí (Salač 2006, 468 – 471). Již jako chlapec se Marobud dostal jako rukojmí do Říma na dvůr císaře Augusta. Zde se mu dostalo latinského vzdělání. Jeho učitelem byl Marcus Versus Flaccus (Droberjar 2000, 31 - 36; Podborský 2004, 236; Salač 2006, 468 - 471).

Marobudovou říší označujeme svaz několika kmenů, které odešli pod vedením Markomanského náčelníka na území dnešní České republiky. Spolu s Markomany se na naše území dostali např. Marsingové, Bateinové, Korkonti aj. K tomuto stěhování došlo pravděpodobně mezi lety 9 a 6 př. n. l. Roku 9 př. n. l. Lucius Domitius Ahenobarbus přesídluje kmen Hermundurů na území, která dříve byla osídlena Markomany. Tudíž tato místa musela být již v tomto roce prázdná. Rok 6 př. n. l. představuje Tiberiovo nečekané ukončení tažení proti Germánům. Jiní badatelé uvádějí také jiná data pro příchod Marobuda do České kotliny, např. D. Timpe (1978, 127) uvádí jako datum příchodu Marobuda do Čech rozmezí let 8/7 – 1 př. n. l., přičemž nejpravděpodobnější datum je pro něho rok 5 př. n. l. Nejpravděpodobnějším rokem příchodu Marobuda do České republiky je pro P. Khena (2001, 292 - 293) rok 7 př. n. l., a Rosenstock s Warmserem (1989, 27) uvádějí jako nejpresnější datum příchodu Marobuda a jeho Germánů do nových sídel rozpětí let 7/6 – 3 př. n. l. J. Dobiáš (1964) se domnívá, že k příchodu Marobudových Markomanů na naše území muselo dojít mezi lety 9/6 – 1 př. n. l. Rok 9 př. n. l. volí proto, že v tomto roce Drusus ještě zastihuje Markomany v Pomohani, a léta 6 – 1 př. n. l. uvádí proto, že v této době Lucius Domitius Ahenobarbus přesídluje Hermundury do Pomohani, které je v této době již vylištěné (Dobiáš 1964, 90; Droberjar 2000, 41 – 43; Salač 2006, 464).

Část germánských kmenů pod vedením Marobuda odešla ze svých původních sídel v povodí řeky Mohan na území dnešních Čech. Jejich cesta vedla pravděpodobně podél řeky Mohan, přes Smrčiny a povodím Ohře až do středních Čech. Tato trasa byla dlouhá něco mezi 400 a 500 km (Dobiáš 1964, 90; Droberjar 2000, 41).

Když se Marobud se svým lidem dostal do Čech, nejdříve obsadili okolí hlavních vodních toků, tedy Ohře, Vltavy a Labe. Důvodem bylo mimo jiné i to, že území Čech bylo v této

době velmi hustě zalesněno. Tento problém byl ale později eliminován a Germáni tak začali území Čech postupně kolonizovat. Po Marobudově příchodu do Čech, Germáni se zde setkali již pravděpodobně jen se zbytky původního keltského etnika. Marobud pravděpodobně obsadil území Čech mírovou cestou, o tom, že by se zde odehrávaly mezikmenové války, nás písemné prameny neinformují (Droberjar 2000, 44 - 45).

Když se Marobudova říše konsolidovala, začal Marobud navazovat přátelství i nadřazené spojení se svými sousedy. První kmen, který si Marobud podmanil, byli Lugiové v povodí řeky Odry. Právě Lugiové by měli být nositeli tzv. przeworské kultury, rozšířené na území dnešního Polska s částečnými zásahy také na území České republiky. Dalším spřáteleným kmenem byli Gótové, kteří byli pravděpodobně nositeli kultury wielbarské, rozšířené na území dnešního severního Polska. Třetím spřáteleným kmenem byli Semnonové na území dnešního Braniborska. Na Marobudovu stranu se přidala i ta část kmene Langobardů, která se nezavázala poslušností císaři Augustovi. (Dobesch 2009, 47; Droberjar 2000, 46 - 47).

Přesný rozsah Marobudovy říše není znám, ale západní hranice se předpokládá kdesi poblíž toku řeky Rýn a jižní hranice u řeky Dunaje (Droberjar 2000, 49).

Co se týče hospodářského rozkvětu tohoto státního útvaru, ty byly celkem dva. První před rokem 6 n. l. a druhý po tomto datu. O hospodářském rozkvětu nás informuje např. výbava hrobů z těchto období. A je nutné říci, že výbava hrobů z počátku starší doby římské je opravdu bohatá. Za vzor nám může sloužit pohřebiště v Dobřichově-Pichoře, odkud pochází velké množství žárových hrobů z doby trvání Marobudovy říše. Výjimkou v nich nejsou bronzové nádoby římské provenience sloužící jako urny. Dalším dokladem svědčícím o bohatství říše jsou písemné prameny, které se zmiňují o přítomnosti římských obchodníků na Marobudově dvoře (Droberjar 2000, 78).

Co se týče počtu obyvatel Marobudovy říše, to je těžké určit. Vodítkem může být počet Marobudových vojáků, kterých bylo podle antických autorů 74 000. Badatelé v současné době předpokládají, že jednu čtvrtinu obyvatel tvořili muži ve zbrani. Z toho by vyplývalo, že počet obyvatel Marobudovy říše by se mohl pohybovat okolo 300 000 osob (Droberjar 2000, 50).

Pokud Marobudův státní útvar nazýváme říší, měli bychom se také zmínit o státním aparátu, i když se o něm zachovalo velice málo informací. V čele říše stál Marobud jako král. Mezi další významné státní instituce patří vojenská družina, složená z významných bojovníků, kteří byli vyzbrojeni po římském vzoru. Tomu by snad mohly odpovídat i nálezy římských mečů typu gladius. Ty byly objeveny na raně germánských pohřebištích na Dobřichově-Pichoře, Třebusicích a Stehelčevsi. Na dvou mečích z Třebusic byla objevena výzdoba tzv. ovola,

kteřá byla zachycena i na mečích z římských táborů v Dangstetten či Oberaden (Droberjar – Sakař 2000, 33 - 34).

Další státní institucí byla rada starších, složená z nejvýznamnějších velmožů a náčelníků kmene Markomanů a jiných germánských kmenů patřících do Marobudovy říše. Dále byl ustaven také institut lidového shromáždění, který byl tvořen všemi bojeschopnými muži říše, respektive zástupci jednotlivých rodů (Droberjar 2000, 51 – 52).

V roce 6 n. l. se Římská říše rozhodla zaútočit na Marobudově říši. Jak ale víme, toto tažení muselo být odvoláno kvůli povstání v Pannonii (viz kapitola 5). Další akce proti tomuto státnímu útvaru byly připravovány, ale díky prohrané bitvě v Teutoburském lese na podzim roku 9 n. l., Římané rezignovali na ovládání území mezi řekami Rýn a Labe. Hranice Římské říše se v této době ustálila na řekách Rýn a Dunaj.

V roce 9 n. l. proběhla bitva v Teutoburském lese, kde byli Římané poraženi germánskými kmeny vedenými cheruským náčelníkem Arminiem (podrobnosti viz kapitola 5). Po této bitvě Arminius poslal Marobudovi hlavu mrtvého římského legáta P. Q. Varra spolu s výzvou, aby se k němu přidal a společně zaútočili na římská území. Marobud tuto nabídku odmítl a zůstal k Římské říši loajální. To popudilo Arminia i část příslušníků Marobudovy říše. Celá tato nevole vyústila v Marobudovo svržení Katwaldou. Katwalda, či též Katvalda, byl snad Markomanského původu. V době největšího Marobudova rozmachu byl samotným Marobudem vyhnán a uchýlil se proto ke Gótům. Když si Katwalda zajistil dostatečnou podporu, rozhodl se ke svržení Marobuda a ujal se moci. Tato událost se měla odehrát roku 18 nebo 19 n. l. Marobud po svém svržení požádal Řím o azyl pro sebe a svou družinu. Řím mu vyhověl. Marobudova družina byla usídlena na území mezi řekami Moravou a Váhem, a sám Marobud byl internován v Ravenně, kde žil ještě další 18 let (Droberjar 2000, 166 – 167; Podborský 2004, 236).

5. Vojenské akce Římanů na východ od Rýna a sever od Dunaje v Augustovské době

Co se týče výpadů Římanů na pravý břeh Rýna, ty jsou zaznamenány již v době dobývání Galie Gaiem Iuliem Caesarem. Ten překročil Rýn hned dvakrát, a to v letech 55 a 53 př. n. l. Tyto přechody přes Rýn také náležitě zdokumentoval ve svých Zápiscích o válce galské. Po Caesarovi se za Rýn podíval také Marcus Vipsanius Agrippa, který působil v oblasti Rýna po odchodu C. I. Caesara do Itálie a poté zde také působil za vlády císaře Augusta (Wolters 2002, 29).

Císař Augustus se během své vlády pokoušel mimo jiné ovládnout také území na pravém břehu řeky Rýn, a to hned dvakrát. První pokus o opanování Rýnského pravobřeží se datuje mezi léta 12 – 9 př. n. l., kdy je vojenským velitelem těchto akcí Nero Claudius Drusus, zvaný Drusus Starší. Právě za jeho působení vznikly tábory v povodí řeky Lippe, jako např. Rödgen, Oberaden či Dangstetten (Musil 1998, 151).

V prvním roce Drusova působení, tedy v roce 12 př. n. l., podniká Drusus námořní výpravu podél pobřeží k ústí Ennsu a Wesery. V tomto roce podniká také vojenské akce v prostoru mezi řekami Rýn a Labe (viz Obr. 6 - 8). Právě vojenské aktivity mezi Rýnem a Labem vyvrcholily v letech 11 a 9 př. n. l. expedicemi vedenými z Mogontiaca a Castra Vetera. Tyto expedice způsobily porážku kmene Cherusků, Kvádů a Sugambrů. Dále měly také zapříčinit odchod kmene Markomanů z Pomohani do České kotliny mezi lety 8 a 7 př. n. l. (o přesné dataci viz kapitola 4). Právě odchod Markomanů měl být klíčem k ovládnutí středního a dolního toku řeky Labe římským vojskem. První vlna římské expanze za Rýn skončila tedy roku 9 př. n. l. Právě v tomto roce také umírá Nero Claudius Drusus po pádu z koně. Druhou vlnu římských vojenských akcí vede Lucius Domitius Ahenobarbus, který přesídlil Hermundury do Pomohani, odkud odešli Markomané. Právě do doby působení L. D. Ahenobarba spadá výstavba táborů v Haltern, Anreppen, Waldgirmes a Dorlaru. Tato tzv. druhá fáze římských útoků končí až v roce 9 n. l. Jejím nejúspěšnějším obdobím byl rok 5 n. l. kdy se pozdější císař Tiberius dostává až k Labi a podniká námořní výpravu do dnešního Dánska, kde uzavírá několik smluv s místními kmeny (Musil 1998, 151).

Zda bylo ovládnutí území mezi Rýnem a Labem chápáno jako předstupeň ke zřízení provincie či ho Římané počítali, jako své provinční území není jisté. Ale první možnost bude pravděpodobnější. Navíc k dosažení Augustovy spokojenosti ještě chybělo získání území obývané kmenem Markomanů pod vedením Marobuda (viz kapitola 4). K uskutečnění tohoto cíle mělo dojít hned následujícího roku, tedy roku 6 n. l., ale z této výpravy sešlo kvůli

vzpouře v Pannonii. Tato akce byla odložena do doby, než bude povstání v Panonii potlačeno. K uklidnění došlo v roce 9 n. l., ale došlo k další komplikaci, a tou byla porážka římského vojska v Teutoburském lese. Právě touto porážkou definitivně skončily Augustovy ambice na dobytí území mezi Rýnem a Labem. Nutno dodat, že podle některých antických dějepisců bylo zřízení provincie na pravém břehu Rýna snem již C. I. Caesara (Musil 1998, 152; týž 2006a, 208).

Roku 16 př. n. l. se spojili tři germánské kmeny, konkrétně to byli Sugambrové, Tenkterové a Usipetové. Tato „aliance“ s úspěchem přepadla ze zálohy oddíl římské kavalerie. Díky úspěchu v tomto střetnutí, se Sugambrové, Tenkterové a Usipetové rozhodli napadnout hlavní armádu provinčního guvernéra Marca Lolliia, ten byl i se svou armádou na hlavu poražen. Důvodem tohoto střetu bylo, jak už jsem se zmínila výše úspěšný přepad římské kavalerie, která snad měla vybírat daně u Germánů. Zajatci z této kavalerie byli ukřižováni a následně Sugambrové, Tenkterové a Usipetové překročili Rýn. Cestu se jim pokusil uzavřít Marcus Lollius, ale bezúspěšně. I když výše zmíněné kmeny dosáhly úspěchu, brzy se stáhly za Rýn. Snad následovala i římská odvěta, nebo při nejmenším určitá jednání, při kterých se Sugambrové, Tenkterové i Usipetové podrobili Římanům a dokonce vrátili i ukradeného orla, ze střetnutí v roce 16 př. n. l. Právě tato situace by měla být zachycena na minci ražené v letech 13/12 př. n. l. na které je zobrazen klečící Germán (Goldsworthy 2009, 204; Wolters 2002, 31 - 32).

Snad ještě před touto porážkou je možné počítat s určitým vlivem Římanů na pravém břehu Rýna a snad i s výběrem daní (Wolters 2002, 31).

5. 1. Tažení z roku 15 př. n. l.

Rok 15 př. n. l. je považován za počátek římské přítomnosti za Alpami. Původně bylo toto tažení namířeno proti Vindelíkům a Ratetům. Vedením byli pověřeni Tiberius a Drusus, kteří byli adoptivními syny císaře Augusta. Tažení v tomto roce bylo vedeno ve dvou směrech, přičemž každému směr velel jeden z adoptivních synů. Tiberius pravděpodobně velel vojsku směřujícímu z Galie přes severní Švýcarsko až k Bodamskému jezeru. Drusus velel vojsku jdoucímu z Aquileie alpskými průsmyky a pasy (Etschal a Banner). 1. srpna roku 15 př. n. l. byla svedena bitva, kterou Římané vyhráli a úspěšně tak zakončili tažení tohoto roku. Snad se během tohoto tažení také podařilo plně připojit Regnum Noricum k římské říši. Ale na druhou stranu cílem tohoto tažení pravděpodobně nebylo dobytí území mezi Rýnem a Labem, o to vojevůdci císaře Augusta pokusili později. Hlavním cílem tohoto tažení bylo upevnit situaci v Galii (Musil 2006a, 208 - 209).

O tomto tažení nemáme jen písemné, ale numismatické prameny. Např. v Lugdunu (dnešním Lyonu) byla objevena mincovní ražba z let 15 – 12 př. n. l., na které jsou zvěčněni Drusus a Tiberius, kteří přinášejí svému císaři vavřínové ratolesti. Další nepísemný doklad tohoto tažení byl objeven v dnešním Monacu nad La Turbie. Mělo se jednat o Tropeum alpinum, které vzniklo snad v letech 7/6 př. n. l. a mělo připomínat porobení 45 alpských kmenů (Musil 2006a, 209 - 210).

5. 2. Drusovo tažení 12 – 9 př. n. l.

Důvodem k tomuto tažení byla pravděpodobně provokativní akce Sugambrů z roku 12 př. n. l. Ti spolu s dalšími kmeny vpadli do Galie, na což odpověděl Drusus výpravou ze srpna téhož roku. Při této vojenské akci Drusus porazil Usipety, Batavy a Sugambry. Sugambrové v té době sídlili mezi řekami Lippe a Ruhrou. Drusus v této ofenzívě velel 5 – 6 legiím a několika pomocným legiím. Výchozími body této akce se stala Vetera na severu a Mogontiacum na jihu. Další jednotky údajně vycházely z Noviomagu a Neussu. Akce měla také námořní podporu. Námořnictvo operovalo hlavně v prostoru obývaném Frísy a Chauky, a jeho hlavní funkcí bylo zásobování (Musil 2006a, 210).

Vzhledem k tomu, že akce namířená proti Sugambrům začala až v srpnu, nestihl tedy Drusus to, co chtěl a byl nucen přezimovat v tzv. *castra hyberna* (= zimní vojenské tábory).

Následujícího roku začalo tažení hned jak to bylo možné, tedy na jaře roku 11 př. n. l.

Vojenské akce byly opět namířeny hlavně proti Sugambrům, Usipetům, Tenkterům a Cheruskům. Drusus postupoval podél řeky Lippe až k řece Veseře (Musil 2006a, 210).

Roku 9 př. n. l. se Drusus se svým vojskem ocitá u toku Labe. Ale bohužel téhož roku Drusus umírá. Následujícího roku přichází do barbarika budoucí císař Tiberius a Drusem dobyté území opouští, i když jistá kontrola tohoto území je předpokládána (Musil 2006a, 210).

Římské aktivity na tomto území jsou obnoveny až v letech 1 – 4 n. l.

5. 3. Římané mezi Rýnem a Labem v letech 1 – 4 n. l.

Důvodem těchto vojenských akcí byl opět neklid na rýnské hranici. Roku 1 n. l. legát Marcus Vinicius bojuje s Germány, ale výrazných úspěchů nedosahuje. Proto se na toto území opět dostavuje Tiberius, který v letech 4 – 5 n. l. boje úspěšně ukončuje. Podle Velleia Patercula (Hist. II, 97) byl Tiberius tak úspěšný, že v roce 5 n. l. zde měla být ustavena provincie, která by platila tribut. Došlo tedy k posunu římských hranic, které už netvořil Dunaj spolu s Rýnem, ale Dunaj a Labe (Musil 2006a, 210 – 211).

Tiberiův úspěch měl být ještě vylepšen porobením Marobudovy říše, ke kterému ovšem nedošlo (viz kapitola o Marobudově říši) a Tiberiovo působení v Germanii tím končí. Velení na území mezi Rýnem a Labem přejímá Publius Quinctilius Varus, který se snaží upevňovat získané pozice. V této době vznikají tábory v Haltern, Anreppenu, Waldgirmes a Holsterhausenu (Musil 2006a, 212).

Po bitvě v Teutoburském lese došlo k zásadní přeměně vztahu Římanů ke Germánům. Římané zjistili, že udržení území mezi Rýnem a Labem je nad jejich síly, proto se rozhodli na toto území rezignovat a posunout hranici opět na Rýn a Dunaj. Kmeny, které se nacházely na východním břehu Rýna a severním břehu Dunaje, se Římanům zavázali klientelními smlouvami (Šedo 2000, 185).

Je ale nutno poznamenat, že se Tiberius vrátil na rýnskou hranici roku 11 n. l., aby vedl odvetné tažení (Musil 2006a, 213).

Po Tiberiovi se na Rýn dostává Germanicus, který se pokouší obnovit stav před rokem 9 n. l. Roku 16 n. l. bojuje s Chaty a daří se mu získat orla jedné z legií poražené v Teutoburském lese. Následujícího roku poráží Arminia, což je náčelník kmene Cherusků. Tábory z těchto tažení mají nepravidelné půdorysy. Hlavním stavebním materiálem je dřevo či hrázdné zdivo, tedy kombinace dřeva a hlíny. Snad jen ve Waldgirmes byl jako stavební materiál použit kámen (Musil 2006a, 213).

Stále sporných zůstává několik otázek ohledně důvodů tažení. Jedním ze sporných bodů je důvod akcí. Jednalo se o boje mající za cíl podmanění dalšího území, či to byly jen odvetné akce římského vojska a jistá demonstrace síly Říma? Další z otázek je zda vojenské akce plnily cíle jednotlivých vojevůdců či to snad bylo přání samotného císaře Augusta? Tyto dvě a spousta dalších jsou otázky, na které zatím a možná i nikdy nebudeme znát odpověď.

5. 4. Situace na Dunaji

Za nepřímý zásah Římanů může být považováno i připojení Norického království ještě před jeho začleněním do Římské říše. Augustův vojevůdce Vinicius ještě před zlomem letopočtu (kolem roku 10 př. n. l.) překračuje řeku Dunaj a svádí úspěšné boje s Dáky, Bastarny a jinými menšími kmeny (Šedo 2000, 188 - 189).

5. 5. Tažení proti Marobudovi v roce 6 n. l.

Tato vojenská akce začala být realizována na jaře roku 6 n. l. Vzhledem k tomu, že jí Římané přikládali velkou váhu, rozhodli se nic nepodcenit, proto se proti Marobudově říši vydali Římané hned ze dvou směrů. První byl veden budoucím císařem Tiberiem z Carnunta, kde

v té době ještě nebyl stálý tábor, tudíž byli vojáci nuceni si vybudovat tábory dočasné. V těchto táborech bylo ubytováno celkem sedm legií, konkrétně pět illyrských a dvě vindelické. Účastníky tohoto tažení byl také illyrský místodržící M. Valerius Messalinus a (v té době voják) Velleius Paterculus (Droberjar 2000, 111).

Důvodem tohoto tažení snad měla být obava Římanů z přílišné moci Marobuda (Velleius Paterculus II, 109 „*Corpus suum custodientium imperium, perpetuis exercitiis paene ad Romanae disciplinae formam redactum*“).

Tábory v Beckinghausen a Oberaden se pravděpodobně staly výchozím bodem v tažení proti Marobudově říši. Dalším výchozím bodem byl Mainz (antické Mogontiacum), odkud vedly kroky římských vojáků povodím řeky Mohan. Na své trase si postavili tábory v Bad Nauheim, Rödgen, Dorlar, Waldgirmes a Marktbreit (Droberjar – Sakař 2000, 22 - 23).

Druhému směru, který vycházel z Mohuče (latinsky Mogontiaci), velel C. Sentius Saturninus, místodržící provincie Germanie. Velikost tohoto vojenského kontingentu není přesně známa, ale Tacitus ji odhaduje na pět legií. Pokud by bylo toto číslo pravdivé, vydalo by se proti Marobudovi celkem dvanáct legií, což by bylo cca 120 000 mužů. Toto číslo je podle badatelů nadsazené a předpokládá se, že se tohoto tažení zúčastnili pouze pomocné sbory dvanácti legií. Toto číslo je podle badatelů nadsazené a předpokládá se, že se tohoto tažení zúčastnili pouze pomocné sbory dvanácti legií. Ale na Marobuda neutočili jen Římané, ale na stranu Říma se také přidali některé germánské kmeny. Nutno říci že tažení proti germánskému náčelníkovi Marobudovi bylo největší vojenskou akcí mezi Rýnem a Labem před bitvou v Teutoburském lese (Droberjar 2000, 111 – 112; Droberjar – Sakař 2000, 21).

Kudy přesně vedly kroky Římanů, se dnes dá těžko zjistit. Vojsko, které vyšlo z Carnunta, snad procházelo Dolním Rakouskem a jižní Moravou, snad Mikulovskem a Mušovskem. Konkrétně na lokalitě Mušov – Neurissen byly nalezeny stopy římské stavební aktivity kolem přelomu letopočtů (viz kapitola 9. 9. Mušov). Ale na Mušovsku cesta římského vojska neskončila. Předpokládá se, že se Římané dostali ještě severněji snad až k Českomoravské vysočině, konkrétně snad na Havlíčkobrodsko (Droberjar 2000, 113 – 114).

Stejně jako směr jihovýchodní armády, není zcela jasný ani směr armády západní.

Předpokládá se, že západní směr se z Mogontiaci vydal proti proudu řeky Mohan. Dalším předpokladem je, že Římané alespoň částečně kopírovali cestu, kterou ušel Marobud se svými Germány, když je vedl z jejich původních sídel v Pomohani na území dnešní České republiky. I po tomto směru vojenských výbojů se zachoval jeden tábor, který můžeme připsat tomuto tažení. Jedná se o tábor Marktbreit (viz kapitola 9. 8. Marktbreit). Z Marktbreitu pravděpodobně pokračovali podél toku Mohanu, tedy na sever. Postupovali směrem na

Bayreuth a Marktredwitz. Do Poohří pravděpodobně pronikli přes Smrčiny (Droberjar 2000, 114 – 115; Droberjar – Sakař 2000, 26).

Na tomto místě je nutné připomenout, že podle některých současných badatelů (hlavně německého původu, ale i českého) nemuselo římské vojsko vůbec dojít na naše území. Např. V. Salač uvádí myšlenku, že se vojska měla setkat mimo území dnešní České republiky, a po spojení obou částí římského vojska, měli Římané společně vstoupit na naše území. Je nutné také připomenout názory některých německých badatelů, že tažení proti Marobudovi bylo pouze ve fázi příprav a že k němu vůbec nedošlo (Kehne 2006, 454; Salač 2006, 479 – 480). Z výše uvedeného vyplývá, že se oba směry římské armády dostaly na naše území, ale nesetkali se. Z antických pramenů se dozvídáme, že k setkání obou armád scházelo pět dnů pochodu, což představuje cca 150 km. Tažení muselo být přerušeno, protože v Pannonii vypukla protiřímská vzpoura, tudíž se musel Tiberius otočit a potlačit nepokoje v provincii. Ale než tak učinil, uzavřel ještě v roce 6 n. l. s Marobudem tzv. římsko-markomanské smlouvy, jejichž přesný obsah bohužel neznáme. Z událostí, které následovaly po uzavření těchto smluv vyplývá, že Marobud byl uznán náčelníkem kmene Markomanů, přítelem národa římské a vymezení sfér vlivu obou státních útvarů a v neposlední řadě také zákaz spojování se s třetí stranou proti jedné smluvní straně. Římané si tuto smlouvu vykládali jako určitý předstupeň podrobení Marobudova území. Protože Marobudova říše se snad dostávala do klientelního vztahu vůči Římské říši (Droberjar 2000, 115 - 117).

Důvod tohoto tažení není jasný. První důvod pro uskutečnění tohoto tažení může představovat Augustova neustálá obava o svůj život, proto potřeboval mít pro potlačení svých případných odpůrců neustále k dispozici velké vojsko, které ale muselo být v dobrých rukou, tedy nejlépe v rukou jeho příbuzných. Vzhledem k tomu, že vojsko muselo být zaměstnáno, aby nemělo čas vymýšlet vzpoury, vyslal Augustus své vojáky na tažení proti Marobudovi. Druhou, a mnohem pravděpodobnější, možností, proč došlo k tažení proti Marobudovi, byl vojensko-strategický záměr, jehož cílem bylo ovládnutí středoevropského prostoru (Salač 2006, 478).

5. 6. Bitva v Teutoburském lese v roce 9 n. l.

Již od 18. století bylo u Kalkriese nedaleko Osnabrücku ve spolkové zemi Dolní Sasko nacházeno velké množství pozdně republikánských a raně císařských mincí. Největší koncentrace těchto mincí byla zaznamenána v prostoru mezi úpatím hory Kalkriese a Velkou bažinou (v. Schlüter 1992, 307).

Vykopávky poblíž tohoto města začali na podzim roku 1989 (viz Obr. 9 - 10). Ale povrchová prospekce začala již v roce 1987. Objeveny byly hlavně měděné mince, těch bylo nalezeno 66 kusů, ale také jedna zlatá a 200 stříbrných (v. Schlüter 1992, 308 - 315).

Místo osudné bitvy leží severoseverovýchodně od obce Osnabrück v poloze Niewedder. Na lokalitě byly také zachyceny zbytky zdi, která snad sloužila jedné z nepřátelských stran jako obrana proti nepříteli (v. Schlüter 1992, 309 - 319).

Mezi významné nálezy patří zbytky římských vojenských bot, tzv. caligae, kovové součásti římské zbroje, kování pochvy meče typu gladius, tři malé bronzové kruhy, čtyři fragmenty stříbrné fólie a stříbrné skyfy. Mezi další významné nálezy patří i granátová gema s ženskou postavou. Žena má do široka otevřené oči, účes je rozdělen uprostřed a na spáncích pěšinkami, vzadu se vlasy vrací zpět do jakési smyčky. Žena je do půl těla nahá, od pasu dolů je zahalena do bohatě řaseného přehozu, jehož jeden cíp má přehozený přes rameno. Žena se dívá přímo před sebe. Snad se jedná o Thalii, Múzu komedie. Dle analogií na freskách, dalších gemách a jiných projevech římského umění je možné datovat vznik této gemy do pozdně helénistického období. Dalším výjimečným nálezem je stříbrná kruhová 3 mm silná falera o průměru 3,8 cm s čtyřspřežím a vozem. Falera by měly být součástí kování cingula, zatímco gema byla součástí kování gladia typu Mainz z Augustovsko-Tiberiovského období. Snad se jednalo o meč důstojníka z doby bitvy v Teutoburském lese. Kování této pochvy bylo nalezeno osamoceno, tím má autor na mysli fakt, že se pochva nenacházela v hrobě ani v jiném kontextu, který by mohl zvýšit jeho vypovídací hodnotu (Franzius 1999, 567 - 602; v. Schlüter 1992, 327).

Gladii nalezená u Kalkriese byly velice podobné gladiím typu Mainz, ale oproti typu Mainz měli užší čepel. Na lokalitě byl zjištěn i římský pochodový tábor. Analýzy prokázaly také spoustu lidských zásahů dokládajících rabování na bitevním poli (Franzius 1999, 578; v. Schlüter 1992, 329).

6. Římsko – germánské vzta hy v Augustovské době

Vztahy mezi Římskou říší a příslušníky germánských kmenů východně i západně od řeky Rýn, stejně jako na obou stranách řeky Dunaj, byly mírové i napjaté. Mírovou variantu těchto vztahů nám dokládají četné nálezy římského zboží na obou stranách Dunaje, které se sem pravděpodobně dostaly díky kupcům z Římské říše. Ale samozřejmě není vyloučena i varianta, že předměty římské provenience se ke Germánům dostaly i jako kořist z válečných útoků, či se ke Germánům dostaly tak, že Germáni přepadli kupeckou karavanu. Všechny tyto možnosti bych řekla, že jsou více než pravděpodobné, jen se liší množství užití jednotlivých možností.

O přítomnosti kupců východně od Rýna nás informují četní antičtí autoři. Obchodníci se v antických pramenech nazývají *mercatores* či *negotiatores* (Droberjar 2000, s. 142). Často se na území Marobudovy říše dostávaly bronzové nádoby, které právě v jeho době představují typický import. V obdobích před ani po tomto období se jich tolik na naše území již nedostalo. Bronzové nádoby dovážené na naše území se většinou vyráběly v Itálii. Mezi nejčastější tvary nádob, nejen bronzových ale i z jiných kovů, patří kotle, vědra, konvice, pánve, soupravy cedníků a naběraček aj. (viz Obr. 12). Konkrétními druhy bronzových nádob byly např. situlovitá vědra s delfínovitými, listovitými (srdcovitými), obličejovými aj. pouty (atašemi). Dále také plechové pánve, mísy na nízké nožce s pohyblivými uchy, konvice s výlevkou ve tvaru jetelovitého listu a jiné tvary kovových nádob (Filip 1952, 143 – 150). Větší kovové nádoby se po splnění svého účelu často dostávaly do hrobů jako urny pro popel nebožtíků. Tato skutečnost byla asi nejčastěji zaznamenána na pohřebišti ze starší doby římské v Dobřichově-Pichoře. Dalším častým importem na naše území byly spony, kování opasků či celé pásové garnitury – např. Dobřichov-Pichora, Ratenice, Mušov aj. Dosud vyjmenované komodity byly na našem území prokázány. Ale podle odborníků bylo možné, že se na naše území dováželo i zboží, které nezanechalo archeologické stopy. Jedná se např. o víno, olej, textil aj. Přičemž po víně a oleji je možné, že se zachovaly zlomky amfor, ty byly nalezeny např. již ve zmiňovaných Ratenicích. Ale zboží se na naše území nedostávalo jen z Itálie, ale i z římských provincií, např. *terra sigillata* z Galie (Droberjar 2000, 139 – 142; Filip 1952, 143 - 150; Musil 1998, 151; Salač 2006, 475; Sedláčková 1977, 24; Šálová 2010, 140 - 141).

Co se týče vojenských akcí okolo Rýna a Dunaje, o těch jsme informováni lépe, ale chybějí nám většinou podrobnější archeologické doklady. Navíc jsou tyto události hlavní částí mé práce.

Vojenské střety Římanů a Germánů byly způsobeny nejčastěji dvěma příčinami. První z nich je touha germánských kmenů po nových územích, bohatství, které na ně v těchto nových končinách čekalo atd. Druhou častou příčinou germánsko-římských vojenských střetů byla snaha Římanů eliminovat výše zmíněné germánské nájezdy na území, které chtěli Římané ovládat, či alespoň na tato území dohlížet.

7. Historie bádání o táborech na limitu a za limitem

Římsko-provinciální archeologie se zabývá především studiem materiální kultury na území bývalých římských provincií, ležících mimo vlastní Itálii a Řecko v prvních čtyřech staletí po změně letopočtu. Studium římsko-provinciální archeologie má dlouhou tradici nejen v našich zemích. Prvním, kdo začal zkoumat římské tábory na sever od Dunaje, byl J. Toth Kurucz na konci 19. století. V našich zemích se touto problematikou ve 20. letech 20. století zabýval A. Gnirs, který jako první prováděl výzkumy na Mušovsku (Bouzek – Sakař 1990, 5; Musil 2006b, 60).

Zpočátku byly římské památky na území bývalých provincií chápány jako součást dědictví antické kultury. V 15. a 16. století dochází ke změně. Pozornost se nevěnuje jen výzkumu památek v Itálii, ale také na území bývalých provincií. První římsko-provinciální archeologický výzkum se uskutečnil v roce 1599 v Carnuntu. Během 16. století vznikají cestopisy popisující dosud stojící architektonické památky na limitu. Mezi autory těchto cestopisů můžeme zařadit např. R. Pococke či J. Millese. Od konce 18. století se můžeme setkat s prvními archeologickými spisy, které se zabývaly hlavně vojenskými tábory, milníky a mincemi. V roce 1852 je založena Kommission zur Erforschung des Limes Imperii Romani, která od roku 1872 pod vedením T. Mommsena začala fungovat jako archeologická společnost provádějící archeologické výzkumy. Jejími členy nebyli jen archeologové, ale i historikové (Musil 2006b, 60).

Největší množství kastelů bylo prozkoumáno mezi lety 1899 a 1913. Během první světové války dochází k útlumu, ale ve 30. letech 20. století a znovu po druhé světové válce dochází k dalšímu nárůstu archeologických výzkumů zaměřujících se na památky římsko-provinciálního charakteru (Musil 2006b, 60).

Od 60. let 20. století se pozornost archeologů začíná soustředit i na civilní osady v blízkosti římských vojenských táborů. V současné době se římsko-provinciální archeologie zabývá hlavně počátky římské přítomnosti v nově dobytých územích, které úzce souvisí především s vojenskou expanzí, počátky civilního osídlení a jinými problémy (Musil 2006b, 60).

Krátkodobé (polní) tábory římské armády na sever od středního Dunaje byli předpokládány již v 60. letech 20. století, kdy tuto tezi vyslovil J. Dobiáš: „... *Po vítězném skončení poslední ofensivy leželo prý u každého z obou našich svěbských kmenů v drobných tvrzích po 20 000 mužích vojska... Z těchto kastelů – na 40 000 mužů posádek by bylo bývalo třeba čtyřiceti kastelů miliárních (pro 1 000 mužů) nebo osmdesáti quingenárních (pro 500 mužů) – je*

dosud znám, ovšem již v přebudované formě, jen kastell na Leányváru u Iže, 5 km na východ od Komárna ... “ (Dobiáš 1964, 215).

První krátkodobé tábory na území na sever od středního Dunaje se podařilo objevit rakouským badatelům v závěru 70. a na počátku 80. let 20. století, poté byly v roce 1990 na Slovensku a o rok později i na jižní Moravě objeveny i na našem území (Šedo 2001, 94).

8. Táboory Auguřtovské doby

Táboory římské armády se dělí na táboory pochodové a stálé. Pochodové táboory byly jednoduše opevněné území. Opevnění většinou tvořil jednoduchý navršený val s příkopem. Vnitřní zástavba tábora byla pravidelně členěna sítí ulic. Tato pravidelná uliční síť byla ve všech táborech stejná, proto každý voják ať už přišel do jakéhokoliv tábora, ihned věděl, kam má jít. Tudíž jeho místo v táboře, to kde spal, kde se stravoval i kde se bavil, bylo stále stejné, i když na jiném místě (viz Obr. 13).

Prvním z kroků, který vedl ke vzniku tábora, byl výběr vhodného místa. Mělo se jednat o místo v rovině v blízkosti vodního toku, který by dokázal zajistit vodu pro celou jednotku včetně jejího doprovodu (lékařů, řemeslníků, zvířat ...). Flavius Vegetius Renatus vhodné místo popisuje následovně: *„Tábor má být vždy – a tím více ovšem v blízkosti nepřítelů – na bezpečném místě, tak aby zároveň byl zajištěn dostatek dřeva, píče a vody. Také místo musí být zdravé, zvláště počítá-li se s delším pobytem. Je třeba vyhnout se tomu, aby tábor ležel pod nějakým blízkým pahorkem nebo horou, neboť z takové polohy by mohla vzniknout škoda, kdyby tato vyšší místa byla obsazena nepřitelem. ... Co se týče rozlohy tábora, buduje se tábor podle počtu vojáků a množství zavazadel tak, aby se větší množství netísnilo v malém prostoru a malé vojsko zase aby se nemuselo rozptylovat víc, než je třeba, v táboře příliš rozlehlém.“* (Flavius Vegetius Renatus – Nárys vojenského umění I, 22).

Pseudo-Hyginus o této problematice píše toto: *„...ať nad táborem neční kopec, ze kterého by nepřátelé mohli útočit nebo pozorovat, co se v táboře děje; ať neleží v blízkosti les, který by ukryl nepřítel, ani prohlubně nebo údolí, přes které by se mohl tajně přikrást k táboru; ať není kvůli proudům blízké řeky při náhlé povodni záplavou tábor zničen.“* (Pseudo-Hyginus - O stavbě táborů).

Když bylo takové místo objeveno, přišla řada na tzv. gromatiky. Jednalo se o vojenské zeměměřiče, kteří rozměřovali tábor pomocí přístroje zvaného groma (viz Obr. 14), který jim umožňoval zaměřit přímé a navzájem na sebe kolmé linie. Bodem odkud se zaměřovalo, bylo místo budoucího praetoria. Po zachycení praetoria byly vyměřeny dvě základní cesty, které se právě v místě praetoria křížily. Byla to via praetoria, vedoucí od brány, která směřuje k nepříteli směrem ke vchodu do praetoria a pokračuje dále až do brány, která je umístěna za praetoriem (viz obr.). Druhá z hlavních cest směřovala od levé strany praetoria k pravé straně praetoria, byla tedy kolmá na via praetoria, a nazývala se via principalis. Právě díky těmto dvěma hlavním cestám byl tábor dělen na tři části, a to na praetenturu, která tvořila část tábora před praetoriem, retenturu, která byla za praetoriem a latera praetorii (= boky praetoria), tedy

místo po pravé a levé straně praetoria. Stavba takového pochodového tábora zabrala vojákům něco mezi 2 a 3 hodinami (Campbell 2009, 7 – 8; Goldsworthy 2010, 172 - 173). Pseudo-Hyginus o gromaticích a výměře tábora píše toto: „*Místo u vchodu do prétoria uprostřed na via principalis se nazývá groma, protože se zde scházejí jednotky, nebo protože při provádění vyměřování je na tomto místě postaven železný stojan, na který je nasazena groma, aby brány tábora při pohledu z tohoto místa tvořily hvězdu. A znalci tohoto umění jsou z výše popsanych důvodů nazýváni gromatici.*“ (Pseudo-Hyginus - O stavbě táborů).

Jak jsem se již zmínila, každý tábor byl opevněn. V prstenci valu byly umístěny stavby z kamene (pokud šlo o stálé tábory) nebo stavby stanového typu (pokud šlo o dočasné, čili pochodové tábory). Uprostřed každého tábora stálo praetorium, jednalo se o jakési úřednické srdce tábora, bylo zde sídlo velitele tohoto tábora, byla zde i svatyně a skladiště odznaků legie, vojenská pokladna aj. Psuedo-Hyginus píše toto: „*Via principalis, která se nachází mezi pravou a levou branou, které obdržely své jméno podle principie*“ (Pseudo-Hyginus - O stavbě táborů).

Vedle budovy praetoria se nacházelo otevřené shromaždiště (forum) a stan questora. Questor byl velitelův pomocník, který měl hlavně odpovědnost za finance ubytované vojenské jednotky. O questorech a questoriu píše Pseudo-Hyginus toto: „*Kvéstorium se takto jmenuje proto, že zde kdysi dostali své místo kvéstoři; nachází se nad prétoriem ve směru brány, která je podle desátých kohort zde stanujících nazývána decimana. Kvéstoriu náleží menší šířka než prétoriu, aby byly strigy strážců <statores> co nejblíže za prétoriem. Jsou v něm umístěni především vyslanci nepřítelů a rukojmí; a pokud byla získána nějaká kořist, ukládá se také v kvéstoriu*“ (Pseudo-Hyginus - O stavbě táborů).

V blízkosti praetoria se také nacházelo šest stanů, ve kterých bylo ubytováno šest vojenských tribunů (Campbell 2009, 7).

Za i před praetoriem se nacházely ubikace pro řadové vojáky a jejich velitele. Tyto stany byly uspořádány do pravidelných řad oddělených uličkami. Do každého stanu se muselo vejít celkem osm vojáků i se svou výzbrojí a výstrojí. Pseudo-Hyginus o stanech vojáků píše toto: „*Jeden stan zabírá 10 stop, k nimž se po jeho napnutí přidají další 2 stopy, pojme 8 lidí.*“ (Pseudo-Hyginus - O stavbě táborů).

Tábory za Rýnem ukazují velkou pravidelnost v rámci vnitřní zástavby, ale linie jejich obranného obvodu byla velmi ovlivňována terénem. Např. Markbreit, Anreppen aj.

V augustovské době bylo praetorium v táboře posunuto a ústředním bodem bylo principium, tedy tzv. hlavní stan, který zahrnoval čtvercový dvůr, který obklopovalo sloupůradí ze tří stran, na čtvrté straně dvora byla řada místností. Tyto místnosti snad sloužily

k administrativním účelům a snad se také staly nástupcem tzv. questoria, které je zmiňováno u Polybia (2. stol. př. n. l.). Vstup do praetoria byl přes principia (Campbell 2009, 9 - 12). Do tábora vedly čtyři brány. Každá z nich byla umístěna ve středu jedné stěny tábora. Vždy dvě protilehlé brány spojovala jedna cesta, tedy via praetoria spojovala brány před a za praetoriem či principiem, a via principia spojovala brány po stranách praetoria či principia. Jména těchto bran jsou: porta praetoria – ta se nacházela přímo proti vchodu do principia. Druhá brána tzv. porta decumana, ta se nacházela na via decumana. Via decumana je vlastně pokračováním via praetoria. Třetí brána zvaná porta principia sinistra se nacházela na via principalis, konkrétně je to brána po levé straně kdybychom se postavili zády k principiu. Přímo naproti této bráně stála brána zvaná porta principia dextra (Campbell 2009, 12). Augustovské tábory se vyznačují určitými specifikacemi. Jedná se hlavně o situování hlavní brány. Ta by měla být podle díla Pseudohygina umístěna v jedné z kratších stran, ale u augustovských táborů je hlavní brána situována do jedné ze stran delších. To je doloženo např. v Haltern, kde v tzv. hlavním táboře je hlavní vstupní brána orientována k JV, tedy k toku řeky Lippe. Další nestandardní situace byla zachycena u tábora v Marktbreitu, který má hruškovitý půdorys a jeho hlavní vstupní brána je umístěna v severním rohu. U tábora v Oberadenu jsou sice čtyři vstupní brány, ale ty nejsou orientovány přímo proti sobě. Východní brána je posunuta k jihu, zatímco západní je posunuta k severu. Východní a západní brány jsou brány ukončující via principalis. V Haltern jsou postranní brány umístěny přesně proti sobě, ale via decumana je výrazně posunuta na západ od středové osy a porta decumana je ještě dále, takže nestojí na via decumana (Campbell 2009, 12 – 13). Pochodové tábory byly nejčastěji konstruovány ze dřeva. Jednalo se totiž o nejdostupnější materiál. Augustovské pochodové tábory byly zamýšleny jako stálé tábory, ze kterých mohly legie operovat na nepřátelském území, s jistým vědomím, že jejich zásobovací trasy jsou bezpečně zajištěné (Campbell 2009, 13).

8. 1. Dočasné tábory (*castra aestiva*)

Podle Flavia Vegetia Renata museli římsí vojáci po celodenním pochodu ještě vybudovat dočasný tábor, konkrétně tábor na jednu noc. Příkopy, které obklopovaly tábor, byly hluboké 2 – 3 m. Z hlíny, která byla vydolována během hloubení příkopu, byl navršen val o šířce 3,5 – 4 m. Val byl postaven za příkopem dál od nepřátel. Val mohl být ještě navíc zpevněn drny, které byly vytrhávány z míst, kde byly hloubeny příkopy a také před příkopy, směrem ven k nepříteli. Do koruny valu byly zapichovány dřevěné zašpičatělé kůly, které tvořily

palisádový plot. Tyto kůly byly dlouhé 1 – 1,5 m a každý voják nesl jeden tento kůl jako součást své plné polní (Droberjar 2000, 122 – 123).

Pseudo-Hyginus o valu píše toto: „*Na méně bezpečném místě se má postavit val z drnů nebo kamenů, skály nebo z kamenné drti. Postačuje šířka 8 stop, výška 6 stop a malá záštita.*“ (Pseudo-Hyginus - O stavbě táborů).

Tábory vznikaly v rovinatých terasách, mírně vyvýšených nad okolní terén, v blízkosti vodních toků – důležitých komunikačních spojnic. V Čechách se dají očekávat nálezy dalších táborů. Mezi takové lokality, u kterých se dá předpokládat v budoucnu nález tábora patří např. Ctiněves okr. Litoměřice, Strahov – Vodovody, okr. Litoměřice aj. (Musil 1998)

8. 2. Stálé tábory (*castra stativa*)

Pochodový tábor stavěli sami vojáci. Sloužili tedy jako pracovní síla pro vyčištění a srovnání místa pro tábor, shromáždění hrubého materiálu a pro stavební práce. Je pravdou, že legii doprovázela i početná složka civilistů, jako byli např. lékaři, různí řemeslníci apod.

Řemeslníci jako např. tesaři, se uplatňovali hlavně při stavbě stálých táborů. Tábor měl obvykle rozlohu 20 – 25 ha. Nejčastějším půdorysným tvarem byl obdélník, ale mohly se vyskytnout i tábory s půdorysem čtverce, oválu či jiného tvaru. Většinu v každém táboře zaujímaly ubikace vojáků (Campbell 2009, 33).

Ať už se jednalo o tábory stálé či dočasné bylo důležité, aby v jejich blízkosti byla dostatečně silná vodoteč, která by pokryla spotřebu vody jak celé jednotky, tak i jejího doprovodu.

Některé statistické údaje uvádějí průměrnou denní spotřebu tábora mezi 200 – 300 m³ vody. Jak jsem se již zmiňovala u pochodových táborů, většina táborů měla čtyři brány umístěné proti sobě. Jednalo se konkrétně o brány: porta praetoria, porta decumana, porta principalis dextra a porta principalis sinistra. Pokud se jednalo o tábor obdélního půdorysu, nacházely se porta principalis dextra a sinistra v jedné třetině délky stěny. Porta praetoria a porta decumana byly umístěny uprostřed stran (Campbell 2009, 33).

Hlavní cesty v táboře byly dvě, a to via praetoria (pokračující za principii jako via decumana) a via principia. Ale to nebyly jediné cesty v táboře, ještě zde byla např. via quintana, ta nebyla napojena na žádnou bránu, a byla zde i cesta, kterou Pseudohyginus nazývá jako intervallum. V jiných pramenech se tato cesta nazývá jako via sagularis. Ta měla umožnit co nejrychlejší nástup oddílů do obranných pozic. Vzhledem k tomu, že mezi valem a cestou nesměly stát žádné stany, zůstávaly tím stany vojáků v místech, kam již nemohl nepřítel dostřelit svými šípy. Šířka ulic se pohybovala mezi 7 a 8 metry, byly opatřeny šterkovým povrchem. Povrch cest byl nepatrně vypouklý, což mělo prozaický důvod, a to ten, aby se na cestě nedržela voda

a stékala do vydlážděných příkopů podél cesty. Obvykle byla odpadní voda odváděna podzemními stokami (Campbell 2009, 33).

Cesty v táboře dělily jeho plochu do několika částí. Byly to např. praetentura, která tvořila přední část tábora od porta praetoria k via principalis, navíc via praetoria ji dělila na levou a pravou část. Její šířka byla dvě až tři scamna. Menší část její rozlohy zabíraly ubikace vojáků, konkrétně pro čtyři kohorty. Na její zbývající ploše bychom mohli najít budovu nemocnice a lázní. Jedno scamnum obrácené do via principalis bylo rezervováno pro obydlí vyšších důstojníků.

Plocha tábora od porta decumana k via quintana se označovala jako retentura. I ta byla rozdělena ulicí via decumana na pravou a levou část. Její šířka byla jedno scamnum. Byly v ní ubytovány čtyři kohorty ve dvou řadách po obou stranách ulice via decumana. Střední část tábora mezi ulicemi via principalis a via quintana byla nazvána jako latera praetorii, čili „boky praetoria“. Právě v této části tábora byly soustředěny stavby velitelovi rezidence. Latera praetorii měla obvykle šířku dvou bloků, čili scamna. Jedno scamnum bylo čelem obrácené do via principalis, druhé stálo zadní částí na via quintana. Pretorium obvykle leží za principii. Bylo obvyklé, že v oblasti latera praetorii byly zásobárny a dílny při budovách jedné z deseti kohort. Místo pro první kohortu bylo rezervováno na prestižním místě, konkrétně po pravé straně praetorii (Campbell 2009, 33).

8. 3. Opevnění tábora

V mnoha případech je doloženo, že stálé tábory využívaly opevnění dočasných táborů, které stály na místech těchto stálých táborů. V tom případě tyto tábory chránil drnový násep, před ním byl jeden nebo více hrotitých příkopů (viz Obr. 15). Hloubka příkopů byla nejčastěji kolem 2 metrů, zatímco jejich šířka se pohybovala mezi 5 a 6 m. Zemina získaná z příkopů mohla být použita pro navršení valu. Samotné těleso valu bývalo často překryto ještě drnovou vrstvou, která chránila val proti rozplavení. Val mohl být také na své koruně ještě opatřen palisádou (Campbell 2009, 35 - 36).

Pseudo-Hyginus píše o valech následující: „*Na bezpečnějším místě se příkop kope jen kvůli disciplíně. Je hrotitý typ <fossa fastigata> a punský typ <fossa punica>. Hrotitý se říká tomu typu, který je nahoře nejširší a jeho svažující se strany se pak zužují, až se u dna spojí. Punský se říká tomu typu, jehož vnější stěna je kolmá; protější stěna se svažuje stejným způsobem jako u hrotitého typu. Jejich šířka má být nejméně pět stop, hloubka tři stopy. Na vnější straně se má před branami a po celé jejich délce táhnout podobný příkop, který se kvůli své krátkosti nazýval titulum. Na méně bezpečném místě se má postavit val z drnů nebo kamenů, skály nebo*

z kamenné drti. Postačuje šířka 8 stop, výška 6 stop a malá záštita. Podobně před branami postavíme val podél titula tak, aby dosahoval až k příkopům; kvůli své konstrukci je nazýván „svatý“. (Pseudo-Hyginus - O stavbě táborů).

Vstup do tábora byl umožněn různým počtem bran. Nejčastěji byly brány čtyři, v každé táborové stěně jedna. Stěny táborů byly také posíleny věžemi, které byly rozmístěny v pravidelných intervalech a plnily strážní funkci (Campbell 2009, 36).

9. Jednotlivé tábory východně od Rýna a severně od Dunaje

9. 1. Anreppen

9. 1. 1. Lokace

Anreppen leží na území spolkové země Vestfálsko v Německu, v zástavbě města Anreppen. Tábor se nalézá v povodí řeky Lippe.

9. 1. 2. Doba objevení

Výzkum byl zahájen na podzim roku 1968, kdy bylo odkryto celkem 750 m² plochy. Byl zachycen hrotitý příkop v délce asi 680 m. Výzkum pokračoval i v roce 1969. V tomto roce byl zjištěn další průběh hlavního příkopu a dalšího opevnění (Beck 1970, 60).

9. 1. 3. Tvar

Půdorys tábora je nepravidelný s rozměry 750 x 350 m (viz Obr. 17), celková rozloha je cca 23 ha (Šedo 2000, 192).

9. 1. 4. Opevnění

Tábor obklopovaly tři příkopy se zahroceným dnem. Za příkopy se nacházela hradba s dřevěnou konstrukcí a hliněným valem. Tloušťka hradby byla cca 3 m. Příkopy byly vyplněny světlým i tmavým humusem, který byl promíchán s vápencem a cihlami, ale jednotlivé vrstvy se nepodařilo oddělit. Šířka příkopů se směrem k táboru zvětšovala. Hloubka vnitřního příkopu byla cca 2,8 m, zatímco středního příkopu byla cca 2,4 m a vnějšího 2,8 m (Beck 1970, 76; Bouzek – Sakař 1990, 69; Šedo 2000, 192).

9. 1. 5. Vnitřní zástavba

V táboře, alespoň dle jeho velikosti, měly být ubytovány dvě legie a pomocné sbory. Nepodařilo se zjistit, která jednotka zde byla umístěna, snad to byla legie III Italica (Beck 1970, 71).

Z vnitřní zástavby byla zjištěna budova principií o rozměrech 41 x 59 m, a budova praetoria, dále také stany pro mužstvo. Praetorium mělo snad sloužit jako Tiberiovo obydlí. Přičemž tyto stany byly kryty dřevěnými přístřešky zvanými hybernacula. Šířka via praetoria byla 38 m. Na ploše tábora, konkrétně v severovýchodní části, byly zachyceny také zlomky železné strusky, které snad indikují polohu kovářských dílen (Beck 1970, 78; Musil 2006, 210; Šedo 2000, 192).

V severozápadním rohu byl pravděpodobně zřízen říční přístav, sloužící za markomanských válek k zásobování římských jednotek ve vnitrozemí (Beck 1970, 78).

9. 1. 6. Nálezy

Mezi významné nálezy z tohoto tábora patří terra sigilata z Ateiovy dílny, spony, Lyonská mince s oltářem, amfory a jiné nádoby z Augustovské doby (Beck 1970, 60; Bouzek – Sakař 1990, 69).

9. 1. 7. Datace

Vznik tábora je dáván do souvislosti s tažením proti Germánům v letech 12 př. n. l. – 16 n. l. Dendrochronologická analýza datuje vznik tábora konkrétně do pozdního léta až podzimu roku 11 př. n. l. Z této informace se dá předpokládat, že stálějšímu táboru předcházel tábor dočasný dřevohlinité konstrukce. K zániku tábora mělo dojít v roce 8 př. n. l., kdy měl být záměrně opuštěn. Tábor snad byl obnoven nebo byl nedaleko vystavěn další v letech 4/5 n. l. Tento tábor bývá spojován s Tiberiovou výpravou roku 4 n. l. Mělo snad sloužit jako zimní ležení pro Tiberiovo vojsko. Přestavba tábora proběhla pravděpodobně v roce 171 (Beck 1970, 77; Bouzek – Sakař 1990, 69; Musil 2006, 210 – 212; Šedo 2000, 192).

9. 2. Dangstetten

9. 2. 1. Lokace

Tábor v Dangstetten se nachází na horním toku Rýna. V dnešním Německu, ve spolkové zemi Bádensko-Württembersko.

9. 2. 2. Tvar

Jeho přesný půdorys neznáme.

9. 2. 3. Vnitřní zástavba

Tábor byl určen pro 1 000 mužů a plnil pravděpodobně taktickou a zásobovací funkci a také funkci opěrného bodu v tažení proti Chatům a Cheruskům. Při archeologickém výzkumu byly zjištěny také zbytky tzv. hibernaculí, což jsou lehké kúlové konstrukce nad stany. Tyto konstrukce se stavěly v táborech, ve kterých byli vojáci ubytováni přes zimu (Musil 2000, 120; týž 2006a, 210).

9. 2. 4. Nálezy

Mezi významnější nálezy patří zlomky terra sigilaty. Nalezena byla i germánská keramika, rané varianty spon typu Aucissa, bronzové plechy a olověné bully s označením I. – III. kohorty XIX. legie. Do tábora byly dováženy také olivy, víno, fíky, hrozny, mandle, pepř aj. (Musil 2000, 122; týž 2006a, 210).

9. 2. 5. Datace

Tábor vznikl mezi lety 15 – 12 př. n. l. Jeho funkce byla ukončena v roce 9 př. n. l. když zemřel Drusus, a r. 8 př. n. l. Tiberius tento tábor opouští. V současné době se připouští i myšlenka, že tábor vznikl již před rokem 15 př. n. l. Toto datování umožňují nálezy terra sigillata, která bude muset být ještě pečlivěji prozkoumána. Pokud by tábor vznikl před rokem 15 př. n. l. sloužil by pravděpodobně jako jeden ze zachytných bodů prokonzula Publia Siliya Nervy, který byl v roce 16 př. n. l. poražen a donucen kapitulovat kmenem Camunni a Vennonety (Fischer 2005, 49; Musil 2006, 210).

9. 3. Dorlar

9. 3. 1. Lokace

Tento tábor se nachází v povodí řeky Lahn, na katastrálním území obce Lahn-Dill-Kreis, cca 2 km od Waldgirmes, v dnešní spolkové zemi Hesensko (v. Schnurbein – Köhler 1994, 193 - 201).

9. 3. 2. Doba objevení

Tábor byl objeven při letecké prospekci. Archeologické výzkumy zde probíhaly v letech 1991 a 1992. Plocha tábora byla silně poškozena zemědělskou a stavební činností. Tábor se nacházel na dvou terasách. Severní část tábora se nachází u řeky Lahn (v. Schnurbein – Köhler 1994, 193).

9. 3. 3. Tvar

Celý půdorys tábora se nepodařilo zachytit (v. Schnurbein – Köhler 1994, 193).

9. 3. 4. Opevnění

Tábor obklopoval hrotitý příkop o šířce 1,2 m a 0,55 – 0,8 m hloubky (měřeno od současné úrovně terénu, který je oproti terénu okolo zlomu letopočtu značně nižší; viz Obr. 18).

Rozměry tábora jsou následující: délka jižní stěny je 325 m, západní 425 m, severozápadní 160 m, severní 225 m, východní 525 m. Délka severo-jížní osy je 550 m, zatímco východo-západní osa je dlouhá 410 m. Z tohoto výčtu rozměrů jasně vyplývá, že půdorys tohoto tábora je lichoběžníkovitý. Celková rozloha tábora se pohybuje okolo 21 ha. Základy věží byly asi 1 m hluboké (v. Schnurbein – Köhler 1994, 196 - 200).

9. 3. 5. Nálezy

V areálu tábora byly objeveny mimo jiné zlomky skla, ale pouze dva z nich se daly blíže určit. První z nich byl objeven v severovýchodní části tábora. Tento zlomek má světle hnědou až

běžovou barvu s lehce načervenalým tónem. Jedná se o typ Haltern 70/Rödgen 69, který se obvykle datuje do augustovsko-tiberiovského období (v. Schnurbein – Köhler 1994, 200). Druhý zlomek pochází ze západní části tábora, konkrétně z jámy č. 1. V této jámě byl objeven zlomek skleněného šálku rudé až purpurové barvy. Textura zlomku je hrubá. Jedná se o typ Haltern 40. Podobný zlomek byl objeven v táboře Dangstetten. Datace zlomků tohoto druhu skla se klade do prvního desetiletí prvního století našeho letopočtu (v. Schnurbein – Köhler 1994, 200 - 201).

9. 3. 6. Datace

Pravděpodobně se nejednalo o stálý, nýbrž o dočasný tábor na 1 až 2 noci. Nedaleko odtud se nachází důležité oppidum Dünserg, které bylo pravděpodobně obléháno jednotkou usazenou v Dorlaru. Datace tábora zatím nebyla přesně určena, ale předpokládá se, že byl užíván někdy kolem roku 9 př. n. l., tedy v době Drusovy válečné kampaně. Zda tábor v Dorlaru měl sloužit jako výchozí bod vojenských operací nebo jako součást systému pevností v Lanthalu je zatím otázkou dohadů (v. Schnurbein – Köhler 1994, 201 - 203).

9. 4. Friedberg

9. 4. 1. Lokace

Tábor Friedberg leží v povodí řeky Mohan, ve spolkové zemi Bavorsko (v. Schnurbein 1983, 529).

9. 4. 2. Výčet táborů a jejich charakteristika

Na katastru této obce bylo objeveno hned několik kastelů (viz Obr. 19), které byly označeny římskými číslicemi. První z nich je Kastel I (viz Obr. 20). Rozměry tohoto kastelu jsou 144 x 115 m. Hradba obklopující tento tábor je 4 metry široká. Příkopy okolo tábora jsou překvapivě úzké a mělké. Vnější je široký 1 – 1,2 m, zatímco vnitřní příkop je široký 0,8 - 1 m. Vzdálenost příkopu od brány se pohybovala okolo 10,5 m (v. Schnurbein 1983, 532 - 538). Kastel II byl zkoumán v roce 1982 O. Braaschem. Tento kastel se nachází 200 m severovýchodně od Kastelu I. Délka Kastelu II je 110 m. Tento kastel byl obehnan dvěma příkopy. Vnější byl široký 50 cm a hluboký 50 cm, zatímco vnitřní byl široký 80 cm a hluboký 60 cm (v. Schnurbein 1983, 539 - 540).

9. 4. 3. Nálezy

Velkou část nálezů v obou kastelech tvořila keramika. Mezi zajímavosti patří nález spony typu Almgren 67 (viz Obr. 21), meč typu gladius, zlomky skleněných nádob aj. Sklo mělo

různé barvy, např. modrou, fialovou, žlutou či nazelenalou. Ale vyskytlo se i sklo čiré. Mezi další nálezy patřily mince a italská a jihogalská terra sigilata (v. Schnurbein 1983, 540 - 541).

9. 4. 4. Datace

Tábory jsou díky těmto nálezům datovány do první poloviny 1. stol. n. l., přesněji konec vlády císaře Augusta až polovina vlády císaře Tiberia. Vývojové fáze těchto dvou kastelů nejsou prozatím známy (v. Schnurbein 1983, 546 - 549).

9. 5. Haltern

9. 5. 1. Lokace

Lokalita Haltern se nachází na starém břehu řeky Lippe a nad jejím tokem ve výše položených místech. Ve spolkové zemi Severní Porýní - Vestfálsko (Musil 2006, 212).

9. 5. 2. Výčet táborů a jejich charakteristika

Byly zjištěny celkem tři polohy, kde byly zaznamenány aktivity z doby římské (viz Obr. 22). První polohou je Annaberg, druhou je břeh řeky Lippe a třetí je poloha Silverberg (Bouzek – Sakař 1990, 69).

Poloha Annaberg se nachází asi 2,5 km západně od obce Haltern. Byl zde zjištěn opevněný kastel o téměř trojúhelníkovitém půdorysu obehnaný hrotitým příkopem o šířce cca 2,5 m. Opevnění tvořila palisáda s věžemi a dvěma branami. První výzkum zde probíhal v letech 1899 a 1900. Revizní výzkumy proběhly v letech 1912 a 1931. Bohužel zjištěná situace je velice nepřehledná, tudíž není možné dělat bližší závěry (Bouzek – Sakař 1990, 69).

Aktivity z doby římské byly zachyceny na druhé poloze, tedy na břehu řeky Lippe. Zde byly dokonce zjištěny dvě lokality. První z nich je poloha am Wiegel – tzv. přístaviště, a druhá je poloha „auf der Hafestatt“ (Bouzek – Sakař 1990, 69).

Poloha tzv. přístaviště byla zkoumána v letech 1899 a 1900. Výzkumem byl zjištěn 200 m dlouhý příkop po palisádě, který vymezoval zhruba trojúhelníkovitou plochu, která byla oddělena od řeky. Uvnitř této plochy byly zachyceny další příkopy a žlaby. Některé z nich se dokonce i překrývaly. Další trojúhelníkovitá plocha byla vymezena příkopem s rovným dnem, který byl široký cca 7 m. Právě na této ploše bylo objeveno velké množství nálezů, např. bylo zachyceno velké množství spáleného obilí, či půdorys domu o rozměrech cca 15 x 18 m, ale bohužel nebyl celý prokopán. Tuto polohu můžeme s největší pravděpodobností datovat do doby vlády císaře Augusta, k čemuž nás opravňuje velké množství nálezů právě z této doby (Bouzek – Sakař 1990, 69).

Na poloze „auf der Hafestatt“ byly zjištěny čtyři různé systémy opevnění. Tato opevnění byla tvořena hliněným valem s dřevěnou konstrukcí. Byly také nalezeny stopy po jednoduché zástavbě (Bouzek – Sakař 1990, 69).

V poloze Silverberg byly doklady dvou aktivit z doby římské. První z nich představuje polní tábor o rozměrech 600 x 600 m, jehož hranice vymezoval hliněný val bez vnitřní konstrukce, který byl vždy po 11 – 12 metrech přerušen. Šířka zahroceného příkopu byla cca 2,5 m. Tento polní tábor byl zkoumán v roce 1902. Výzkum z roku 1902 prokázal, že polní tábor byl převrstven tzv. hlavním táborem. Hlavní tábor byl zkoumán od roku 1901. Jeho půdorys je lichoběžníkovitý o rozměrech 490 x asi 370 m. V pozdější době byl rozšířen na východní straně asi o 50 m. Celý tábor obklopují dva příkopy se zahroceným dnem. Jejich šířka je cca 4,5 a 4 m. Fortifikace představuje hliněný val s dřevěnou konstrukcí o tloušťce 3 m.

Fortifikace byla přerušena čtyřmi branami, z toho tři z nich byly umístěny uprostřed stěn, jen brána v severní části byla posunuta více na západ. V rámci tzv. hlavního tábora bylo prokopáno principium (viz Obr. 23 - 24), několik domů tribunů, valetudinarium a jiné kasárenské stavby. Šířka via praetoria byla 50 m, zatímco šířka via principalis byla 30 m. Bohužel se část staveb doposud nepodařilo identifikovat. V rámci hlavního tábora bylo také zachyceno pět hrnčířských pecí, spotřební keramika hrubá i jemná, a kahany (Šedo 2000, 192).

9. 5. 3. Nálezy

Na této lokalitě byly objeveny mimo jiné i zlomky vinných amfor, dále také 3 m hluboká studna a mince z roku 9 n. l. (Musil, 2006, 212; Pietsch 1993, 363).

9. 5. 4. Datace

Tábor vznikl za působení Publia Quinctilia Vara. Snad všechny nálezy z doby římské na katastru obce Haltern lze dát do souvislosti s římským tažením proti Germánům v letech 12 – 8 př. n. l. Mincovní nálezy předpokládají trvání až do roku 9 n. l. Ale Germanikovo tažení v letech 15 a 16 n. l. již není nijak doloženo, snad s výjimkou nálezu olovené hřivny s kolkem IX. Legie (Bouzek – Sakař 1990, 69; Musil 2006, 212).

Podle Tacita se Haltern mohl ve starověku nazývat Aliso, ale to nebylo nijak potvrzeno (Bouzek – Sakař 1990, 69 - 70).

Tábor na této lokalitě měl snad charakter střediska římské vojenské správy pro oblast Germanie na pravém břehu řeky Rýn před římskou porážkou v Teutoburském lese (Šedo 2000, 192).

9. 6. Hedemünden

9. 6. 1. Lokace

Tento tábor se nachází v Sasku (Grote 2006, 27).

9. 6. 2. Doba objevení

Tábor byl objeven v roce 1998 západně od města Hedemünden. Informace o něm se již ale objevovaly od 19. stol. V roce 1965 dokonce proběhly archeologické akce mající za cíl objevení tohoto tábora, ale tyto výzkumy byly neúspěšné. Bylo objeveno jen několik nálezů z doby železné, ale po římské stavební aktivitě ani památky. V roce 2003 proběhly intenzivnější práce, které přinesly větší množství železných předmětů římské provenience. Výzkum, který zachytil římský tábor, probíhal v letech 2003 – 2004. Při tomto výzkumu byl zachycen hliněný val a příkop (Grote 2006, 28 - 30).

9. 6. 3. Výčet táborů a jejich charakteristika

Na katastru obce Hedemünden se nachází hned několik památek římské přítomnosti (viz Obr. 25). První z nich je tzv. Tábor I (viz Obr. 26). Tábor I má nejvyšší bod v nadmořské výšce 215 m n. m., zatímco nejnižší bod je položen o cca 70 m níže. Rozměry tábora jsou následující: maximální délka je 320 m, maximální šířka je 150 m, celková délka hradby činí 760 m (Grote 2006, 35).

Mezi nálezy patří i předměty z kovu, jako např. mince. Byl objeven stříbrný republikánský quinar z doby kolem roku 80 př. n. l., několik dupondii z let 16/15 – 8 př. n. l. Mezi nálezy zbraní patří např. gladius typu Klinge, hrot pila, stanové kolíky, hřebíky aj. Původní příkop byl asi 1 – 1,5 m hluboký, jeho dnešní hloubka se pohybuje mezi 0,3 – 0,5 m. Zatímco zeď byla vysoká cca 1,5 – 1,8 m (Grote 2006, 37 - 41).

Nálezová plocha byla rozdělena do několika horizontů. Do tzv. A-horizontu je možné zařadit několik keramických fragmentů z pozdní doby železné (laténské) nebo z doby římské. Tyto keramické fragmenty byly zdobeny rýhováním či nehtovými vrypy. V severovýchodní části tábora byla objevena dolabra, což je římský kovový pracovní nástroj, kombinující krumpáč a sekeru. Ve východní části tábora byla objevena sekera (Grote 2006, 41).

Tábor II je orientován ve směru SSZ – JJV, jeho rozloha je 1,2 ha. Tábor byl obehnan kamennou zdí o šířce základů cca 3 m a současné výšce 0,2 – 0,4 m. Tábor byl pravděpodobně obehnan palisádou. Mezi nálezy z tohoto tábora můžeme opět zařadit např. stanové kolíky či dolarbu, kovové součásti římské obuvi aj. Tyto předměty jsou datovány do augustovského období (Grote 2006, 44 - 46).

V západní části tábora je plocha o rozměrech cca 120 x 70 cm, kde byla díky detektoru kovů objevena koncentrace římských metalických objektů neznámé funkce. Doloženy byly také sporadické stopy těžby kamene (Grote 2006, 47).

Objevena byla také republikánská mince, hrot pila, různá kování, hřebíky aj. Na východní straně tzv. Zámeckého vrchu se objevily určité jevy, které by mohli naznačovat existenci dalšího římského tábora, ale bohužel se výzkum této oblasti nevěnoval tak intenzivně jako jiným, proto se na další podrobnější zpracování teprve čeká. V čelních částech táborů I a II jsou vytvořeny umělé terasy (Grote 2006, 47 – 49).

9. 6. 4. Nálezy

Hlavní skupinu nálezů tvořily kovové předměty, jako např. dolabra (viz Obr. 27 - 28), lopaty, motyky, kladiva atd. (Grote 2006, 30).

9. 6. 5. Datace

S existencí tábora se počítá v době Drusovy vojenské kampaně u Rýna, zejména kolem roku 9 n. l., kdy táhl od dnešní Mohuče k Labi. Možná že tábor byl užíván již v roce 11 př. n. l., kdy by pravděpodobně sloužil jako říční přístav. Jeho existence v období po přelomu letopočtů již není jistá, nicméně není vyloučena (Grote 2006, 28).

Podle archeologických výzkumů se zdá, že tato plocha osídlená Římany v augustovské době, byla osídlena ještě několik desetiletí po odchodu římského vojska. Hiát v osídlení je zachytitelný až na přelomu 8. a 9. stol. (Grote 2006, 53).

Tato poloha byla pro Římany strategicky důležitá, protože nedaleko odtud teče řeka Wesera, která sloužila pro přepravu zásob po řece. Na jejích březích bylo vybudováno několik říčních přístavů, které byly zvláště známé a významné za Drusova tažení (Grote 2006, 54).

9. 7. Holsterhausen

9. 7. 1. Lokace

Lokalita Holsterhausen se nachází na severním břehu řeky Lippe, ve spolkové zemi Vestfálsko.

9. 7. 2. Doba objevení

Na katastru obce Holsterhausen byl již v polovině 20. stol. objeven římský augustovský tábor (viz Obr. 29 - 30), konkrétně na severním břehu řeky Lippe. První výzkum zde probíhal v letech 1952 – 1953 a byli při něm objeveny hlavně keramické zlomky, např. amfora typu 71. Právě při tomto výzkumu byl zachycen tábor s plochou asi 54 ha, brána tohoto tábora byla široká 9,15 – 13,5 m (Ebel-Zepezauer 2003, 539).

Další výzkum na lokalitě byl proveden v roce 1970, kdy bylo prozkoumáno 1000 m² uvnitř tábora. Vzhledem k tomu, že se nenašly žádné zbytky vnitřní zástavby, usoudili badatelé, že se jedná o tábor pochodový, tedy že vojáci byli ubytováni ve stanech nikoliv v budovách s pevnými základy. Ovšem datování tohoto tábora bylo krajně nejisté díky malému množství nálezů (Ebel-Zepezauer 2003, 539 – 540).

V roce 1981 S. v. Schnurbein upozornil na existenci příkopu severozápadně od prvně zkoumaného tábora. V blízkosti příkopu byly v roce 1996 objeveny dva aurey Gaius/typ Lucius. Ale nebyla to jediná mince tohoto typu. Již ve 30. letech byla poblíž pochodového tábora objevena mince téhož typu (Ebel-Zepezauer 2003, 540).

V letech 1999 – 2002 probíhaly další archeologické výzkumy v okolí tohoto tábora a bylo objeveno dalších 7 pochodových táborů (viz Obr.). Navíc na ploše 15 ha bylo objeveno osídlení z 1. – 4. a poté z 8. – 10. stol. (Ebel-Zepezauer 2003, 539).

9. 7. 3. Výčet táborů a jejich charakteristika

Tábor A byl zkoumán v letech 1999 – 2000 (Ebel-Zepezauer 2003, 543).

Z tábora B byl zkoumán příkop o šířce 1,05 m a hloubce 0,65 m, příkop byl zachycen v délce 249 m a směřoval od severozápadu k jihovýchodu. Přibližně uprostřed je příkop přerušen a to v délce 8,4 m. Památky zde nalezené, které spadají do doby římské, jsou většinou datovány do prvních dvou desetiletí 1. stol. n. l. Objekty byly interpretovány jako pochodové tábory obehnané příkopy ve tvaru písmene V. V příkopu a okolo něj se našlo několik zlomků terra sigillata s kolkem „ATTI“ (Ebel-Zepezauer 2003, 543 - 544).

Z tábora C byl zachycen příkop o šířce 1,5 m a hloubce 0,7 m. Tento tábor byl orientován ve směru JV-SZ. Předpokládané rozměry tábora jsou 475 x 252 m. Tábor byl obehnan příkopem. Přerušování tohoto příkopu bylo široké 10 m a předpokládá se, že šlo o přerušování pro vstup do tábora branou porta dextra principalis (Ebel-Zepezauer 2003, 544).

Tábor D byl obehnan příkopem typu spitzgraben, tedy hrotitým příkopem. Předpokládané rozměry jsou následující: severní strana 508 m, východní 103 m a západní 360 m. Průběh východní stěny se nepodařilo zachytit, protože se nachází v povodňové oblasti řeky Lippe (Ebel-Zepezauer 2003, 544 – 545).

Tábor E má přibližné rozměry 208 x 385 m. Tábor byl opět obehnan příkopem o rozměrech cca 1,2 m šířky a 0,7 m hloubky. Úhel sklonu příkopu byl 50°. V západní stěně tábora bylo objeveno asi 10 m široké přerušování příkopu. Příkop byl 2 m široký a 1,4 m hluboký, přičemž úhel, který svíraly stěny příkopu, byl 50° (Ebel-Zepezauer 2003, 546).

Tábor F byl zkoumán od roku 1999 do roku 2000 (Ebel-Zepezauer 2003, 546).

Podle archeologických dokladů se zdá, že tábory B a C byli používány jen velmi krátkou dobu. V táborech byly také objeveny studny, jejichž hloubka se pohybovala od 1,8 do 3,4 m hloubky od dnešního povrchu. Přičemž hladina podzemní vody je na této lokalitě zhruba v hloubce 1,6 m. Ve studních bylo objeveno mnoho nálezů, např. celý džbán typu Ha 47 a jiné předměty, které lze datovat do augustovské doby (Ebel-Zepezauer 2003, 548).

Počet pochodových táborů na této lokalitě se odhaduje až na deset. Asi 1,5 km severně od tábora G byl v roce 2001 zachycen pravděpodobně další tábor (Ebel-Zepezauer 2003, 554).

Výše zmíněné tábory se překrývaly, z čehož se dá usuzovat, že nejsou současné. Tábory pravděpodobně vznikly za působení Publia Quinctilia Vara (Musil 2006, 212).

Jednalo se o velké ležení o rozměrech 900 x 550 m obehnané jednoduchých hrotitým příkopem o šířce 4 m. Val postrádal dřevěnou konstrukci. Vstup do tábora byl možný třemi branami, které se podařilo zachytit (Bouzek – Sakař 1990, 70).

9. 7. 4. Vnitřní zástavba

Nebyla zjištěna žádná vnitřní zástavba (Bouzek – Sakař 1990, 70).

9. 7. 5. Nálezy

Z nálezů je možné zmínit zlomky amfor. Nálezy byly zpracovány Vestfálským muzeem archeologie. Nálezů bezpečně datovaných do augustovského období je asi tucet. Mezi nálezy z této lokality je možné zařadit např. šipky, zlomky keramiky či amulet ve tvaru falu, který je podobný tomu, který byl nalezen v Halternu. Dále byly také objeveny spony typu Aucissa či omegovitě spony (viz Obr. 31), železný prsten, mince typu Drusus aj. Tento typ mincí byl nalezen např. i v Beckinghausen, Oberaden či Dangstetten. Byly objeveny mince jak republikánské, tak i raně císařské. V táboře E byl objeven depot mincí, který má paralely v Kalkriese. Podrobný výčet mincí je následující: bylo objeveno 21 denárů typu Gaius/Lucius, 3 legionářské denáry Marka Aurelia, 1 Octavianův denár (španělský) a 11 denárů z let 109 – 49 př. n. l. (Bouzek – Sakař 1990, 70; Ebel-Zepezauer 2003, 546 – 552).

9. 7. 6. Datace

Podle nálezů šlo o velmi krátce osídlenou lokalitu během Drusových výbojů. Podloží na této lokalitě je písčité, tudíž se v něm dobře zachovávají archeologické stopy. Nálezy z této lokality pocházely od období mezolitu až do 11. stol. n. l. (Bouzek – Sakař 1990, 70; Ebel-Zepezauer 2003, 542).

9. 8. Marktbreit

9. 8. 1. Lokace

Tábor Marktbreit se nachází v blízkosti řeky Mohan, ve spolkové zemi Bavorsko.

9. 8. 2. Doba objevení

Tábor byl objeven v roce 1985 O. Braaschem, ale výzkum zde probíhal až v letech 1989 – 1993 (Droberjar 2000, 114; Pietsch 1993, 355).

9. 8. 3. Tvar

Tvar tohoto tábora je polygonální s rozlohou 37 ha. Jednu z bran se podařilo rekonstruovat – viz Obr. 32 (Pietsch 1993, 355).

9. 8. 4. Vnitřní zástavba

Během výzkumu byla v centrální části tábora objevena rozlehlá budova, která však postrádala typické znaky táborové administrativní budovy (viz Obr. 33 - 35). V první fázi zkoumání této budovy byla užita nedestruktivní archeologická metoda, a to byla metoda magnetogramu. Budova byla napojena na táborové cesty. Podobné stavby byly objeveny např. v Neuss či Oberaden. Budova je situována na jihozápadním svahu (Pietsch 1993, 355 - 356).

Budova principií byla definována pomocí magnetických metod a letecké prospekce. Její půdorys je typický pro období císaře Augusta. Právě do období vlády tohoto císaře spadá první fáze budovy principií. Druhá fáze je z období středního císařství (Pietsch 1993, 357).

Cesta vedoucí podél principií je široká 20 m, vnější sloupová je hluboká 5,4 m, což odpovídá 18 římským stopám. Dvůr uvnitř principií má rozměry 40 x 31 m. Vnitřní portiky jsou hluboké stejně jako vnější, tedy 5,4 m (= 18 římských stop), zatímco zadní porticus má hloubku 2,7 m, což odpovídá 9 římským stopám (Pietsch 1993, 357).

Praetorium má téměř čtvercovou vstupní halu vedoucí do peristylu (Pietsch 1993, 361).

Principia mají tvar typický pro klasické atrium, poté následovala reprezentativní místnost, která plnila v principiích funkci triclinia v obytném domě, poté následoval peristyl.

Po vojenských kampaních Drusa se začínají objevovat u principií tzv. křížové chodby, jako nový prvek raněcísařských staveb tohoto druhu (Pietsch 1993, 367).

9. 8. 5. Nálezy

Některé římské nálezy vojenského charakteru byly nalezeny v nedalekých germánských osadách např. v Gaukönigshorenu, Ascholshausenu, Tauberbischofsheimu nebo Baldersheimu (Droberjar 2000, 115).

9. 8. 6. Datace

Tábor vznikl před tažením proti Marobudovi, konkrétně v posledním desetiletí 1. stol. př. n. l. Přes tento tábor měl vést Gaius Sentius Saturninus vojsko směřující k Marobudově říši. Tento tábor nebyl nikdy dokončen a před opuštěním ho snad sami Římané vypálili, ale chybí přesvědčivé nálezy (Musil 1998, 151).

Hlavním úkolem tábora bylo zásobování jednotek. Tábor byl vystavěn dvěma legiemi, eventuelně s pomocí dalších pomocných jednotek. Vznik se klade do raněaugustovského období. Tábor byl původně vystavěn ze dřeva. Prozkoumána byla brána, hospodářské a kasárenské objekty uvnitř tábora. Dle B. Steidela bylo opevnění tábora u Marktbreitu příliš velkorysé na to, aby byl určen pro jediné tažení. Zároveň je také přesvědčen, že také nebylo důvodu jej po odvolaném tažení proti Marobudově říši navždy opustit. B. Steidel tedy založení tábora u Marktbreitu chápe jako vytvoření trvalého strategického opěrného bodu pro připojení Pomohán k římské říši a klade jej do souvislosti se snahami P. Q. Varra o trvalou anexi rýnského pravobřeží včetně Pomohán Římem v letech 7 – 9 n. l. Tyto aktivity ale jednou pro vždy ukončila porážka Římanů v Teutoburském lese na podzim roku 9 n. l. Právě po této události měl být tábor definitivně opuštěn (Droberjar – Sakař 2000, 24; Salač 2006, 480).

9. 9. Mušov

9. 9. 1. Lokace

Obec Mušov se nachází na jižní Moravě (viz Obr 36). Kopec u Mušova s názvem Burgstall má výšku 222 m n. m. a o 50 m tak převyšuje okolní terén. Podloží zde tvoří štěrk a písek (Bálek – Šedo 1996, 400).

9. 9. 2. Doba objevení

První výzkumy zde probíhaly v letech 1927 – 1928 pod vedením A. Gnirse. Od roku 1985 vede výzkum J. Tejral z Archeologického ústavu Akademie věd v Brně. Byly zde nalezeny zbytky vojenských staveb datovaných do Markomanských válek (166 – 180), ale i stopy římského zásahu z mnohem mladší doby, konkrétně z doby augustovské (Bálek – Šedo 1996, 399).

V roce 1993 začala výstavba silnice Brno – Mikulov (Rajhrad – Mikulov s označení I/52), která narušila polykulturní lokalitu, která byla zkoumána v sezónách 1993 a 1994. Během těchto výzkumů bylo objeveno velké množství zděných budov z doby římské, konkrétně

z doby Markomanských válek, ale nutno říci, že část nálezů z doby římské byla starší (Bálek – Šedo 1996, 400; Šedo 2000, 188).

9. 9. 3. Opevnění

Nejlépe prozkoumaným příkopem je příkop složený z úseků označených Mušov-Neurissen III, VII a VIII a také příkop Mušov-Burgstall III. Tyto příkopy ohrazovaly plochu o výměře cca 25 ha, do níž patřila i nejvyšší část návrší a také okraj říční nivy. Příkopy byly zvláštní tím, že nebyly hrotité, nýbrž měly ploché dno a téměř kolmé stěny. Z datačního hlediska byl příkop starší než všechny zde objevené budovy, to ale nevylučuje možnost, že se jedná o systém opevnění ze starší doby římské, i když možnost, že se jedná o zbytky pravěkého hradiště, také nejsou zcela zcestné. Příkopy s rovným dnem a svislými stěnami jsou doloženy i z doby Caesarova obléhání Alesie (Šedo 2000, 188).

Severně od budovy s apsidou byl v délce 190 m zachycen průběh kamenné zdi. Základy této zdi sahaly až do hloubky 1,5 m a šířka byla 2,6 m. Severozápadně od budovy s apsidou byla vystavěna brána, která byla tvořena dvěma věžemi, stojícími na šesti sloupech. Celková šířka brány byla 15 a výška 6,75 m. Po obvodu tábora jsou předpokládány věže, které měly podle archeologického výzkumu dosahovat rozměrů 4,5 x 4,5 m. Celkem byly zachyceny čtyři věže označené F1 - F4. Vzdálenost mezi jednotlivými věžemi i věžemi a brány byly různé.

Vzdálenost mezi bránou a věží F1 byla 34 m, mezi věží F1 a F2 byla 70 m, mezi věží F2 a F3 byla 57 m a mezi F3 a F4 byla 106 m. Právě tyto věže by měly být zbytkem tábora označeného Mušov-Neurissen I. Věže měly čtvercový půdorys a byly zapuštěny do konstrukce valu (Komoróczy 2006, 162 - 163). Součástí opevnění tohoto tábora byl i příkop a val. Zajímavým důkazem pobytu posádky jsou plochy vyložené kameny propálenými silným ohněm. V těchto místech, v přízemních částech věží, byla zřejmě ohniště udržovaná strážemi (Bálek – Šedo 1996, 404; Šedo 2000, 189).

Šířka valu přesahovala 5 m a pohybovala se mezi 5,5 a 6 m (Komoróczy 2006, 163 - 164).

Mušovská vstupní brána do tábora má paralely u tábora v Rödgeneru, zatímco nad středním Dunajem se prozatím podobné rysy brány nepodařilo dosud objevit (Bálek – Šedo 1996, 409).

9. 9. 4. Vnitřní zástavba

Budova s apsidou byla objevena v roce 1993 Miroslavem Minaříkem, který prováděl leteckou prospekci nad popisovanou lokalitou. Právě tento nález odstartoval celý výzkum z let 1993 – 1994, který vedl Miroslav Bálek a Ondřej Šedo. Při zkoumání budovy s apsidou byl zkoumán asi 30 m široký a 2,28 km dlouhý pás krajiny. Tento pás byl na svém jižním okraji vymezen Novomlýnskou vodní nádrží, vedl podél východního úpatí návrší Burgstall přes terasu

Neusirren a dále k ivaňské křižovatce. Při tomto výzkumu byly objeveny také hroité příkopy, které značily přítomnost římských (pochodových) táborů (Šedo 2000, 188).

Mezi významné zděné budovy z této lokality patří budova s apsidou v poloze Mušov-Neurissen I, jejíž základy sahají do hloubky 35 – 130 cm, šířka základů je cca 60 – 70 cm (viz Obr. 37). Celkové rozměry budovy jsou 44 x 20 m a půdorys této budovy je tvořen několika částmi. Jádrem budovy tvoří příčná hala s apsidou a dvěma symetricky umístěnými místnostmi. Přičemž jedna místnost směřuje k jihu a druhá k severu. K jižní stěně hlavní haly je připojen peristyl tvořený devíti sloupy. Na východní straně hlavní haly byla další místnost, zatímco na západní straně se nacházely dva příkopy. Podél východní strany budovy vedla cesta. Okolo celé budovy bylo zjištěno velké množství mazanice, což svědčí o tom, že tato budova zanikla požárem. Mimo mazanici se v troskách této budovy podařilo najít žárem poškozené hřebíky, sponu typu Aucissa, bronzovou oválnou desku a kování cingula (Bálek – Šedo 1996, 403). Stavba byla podle archeologických dokladů téměř dokončená, chyběly jen dřevěné podlahy. Jako střešní krytina byl užit šindel. Několik spálených kusů šindele bylo nalezeno u dna studny. Stavba zanikla úmyslným požárem. Zapálili ji s největší pravděpodobností sami Římané při svém odchodu, což nebylo nic neobvyklého. Další zvláštností stavby s apsidou je to, že stojí velmi blízko hradby. Budova s apsidou má obdobu v budově nalezené v táboře v Anreppen a v Lahnu-Waldgirmes. Rozměry obou budov jsou téměř totožné. Místnost s apsidou snad mohla sloužit kultovním účelům. Podobné budovy jsou datovány do období kolem přelomu letopočtů. Mušovská stavba měla dle O. Šeda vzniknout v roce 6 n. l. nebo v těsné blízkosti tohoto data. Tím je jasné, že stavba byla vybudována v souvislosti s tažením budoucího císaře Tiberia proti markomanskému náčelníkovi Marobudovi. Dle B.

Komoróczyho je datace stavby s apsidou špatná, stejně jako datace studny, která byla nalezena v těsné blízkosti tohoto objektu (Bálek – Šedo, 1996, 409; Komoróczy 2006, 168 – 169; Šedo 2000, 191).

V severovýchodním sousedství budovy s apsidou byl objeven kruhový objekt. Alespoň na povrchu se jevil jako kruh, ale od hloubky 5 m nabýval půdorysu téměř pravidelného čtverce o délce strany 2,6 x 2,5 m. Z průřezu je patrné, že se objekt od povrchu do hloubky 5 m trychtýřovitě zužoval. Celková hloubka objektu byla 8,5 m od současného povrchu. V objektu byly zjištěny stopy dřevěné konstrukce, železné hřebíky, fragment amfory atd. Podle popisu je jasné, že se jednalo o studnu, ale nutno říci, že tato studna nebyla dokončená. I přes její značnou hloubku nebylo dosaženo hladiny podzemní vody, která je v současné době v hloubce cca 16 m. Jak jsem se již zmínila výše, studna se nachází v severovýchodním sousedství budovy s apsidou a je chráněna jejími vnějšími zdmi (Bálek – Šedo 1996, 403).

B. Komoróczy stejně jako O. Šedo i další badatelé interpretují budovu s apsidou jako budovu principii či budovu podobnou principiím. Jejich názory se ale liší v otázce datování. B.

Komoróczy je zásadně proti dataci do doby augustovské. B. Komoróczy též zmiňuje názory některých badatelů (např. Gassner – Jilek 2002, 63), že budova s apsidou mohla sloužit také jako lázně. Proti této hypotéze stojí fakt, že budova s apsidou postrádá základní prvky lázní jako je např. praefurnia, hypocausta aj. (Komoróczy 2006, 170 - 173).

Dle O. Šeda měla být budova s apsidou vystavěna ihned po dokončení fortifikací. Měla sloužit jako úřad důstojníka. O. Šedo opírá své tvrzení o situace, které byly zaznamenány u augustovských táborů východně od Rýna. Konkrétně se jedná o zástavby táborů v Anreppen, Haltern, Marktbreit a Waldgirmes. Dalším problémem, který B. Komoróczy řeší je blízkost stavby u opevnění. Řešením, které připouští i B. Komoróczy je to, že na počátku 1. stol. n. l. se struktura nových úřadů teprve vytvářela a umístění budovy s apsidou u hradby bylo odpovídající (Komoróczy 2006, 171).

B. Komoróczy překládá názor, že stěny místností č. 1, 5 a částečně i 7 budovy s apsidou jsou od ostatních stěn této budovy odděleny. Neříká přímo, že tyto stěny jsou jiného stáří než stěny ostatních místností, ale tato myšlenka se dle B. Komoróczyho nabízí. Výjimkou je místnost č. 7, kterou B. Komoróczy jasně shledává jako mladší součást budovy s apsidou. Tato skutečnost je opět v rozporu s názory O. Šeda, který tvrdí, že stavba s apsidou nebyla dokončena, zatímco B. Komoróczy uvádí, že budova byla několikrát přestavována (Komoróczy 2006, 175 - 177).

B. Komoróczy se zabývá i samotným faktem přítomnosti apsidy. Podle něho popisovaná budova neměla apsidu. Tzv. apsida byla součástí jiné budovy z jiné stavební fáze a u budovy s apsidou vznikla apsida jaksí mimochodem či spíše v jejím půdorysu (Komoróczy 2006, 172).

Původní velikost tábora Mušov-Neurissen není doposud znám. Kvůli účinné obraně by tábor měl zabírat prostor mezi vrcholovými částmi Burgstallu na severu a někdejší terasou nad nivou řeky Dyje na jihu, které jsou vzdáleny zhruba 800 m. Takové rozměry by zařazovaly Mušov mezi rozsáhlá opevnění doby augustovské. Nám známá část takto koncipovaného díla by představovala pouhý okraj chráněného území a stavba s apsidou by byla jen nepatrným zlomkem původně zamýšlené zástavby (Šedo 2000, 191 - 192). B. Komoróczy je přesvědčen, že tábor Mušov – Neurissen I je součástí tábora v poloze Mušov – Hradisko, a že diskuse o rozloze tábora Mušov- Neurissen I ztrácí opodstatnění (Komoróczy 2006, 176).

Předpokládaná táborová cesta v Mušově měla mít šířku 35 – 36 m, což bylo sice méně než v Oberaden a Anreppen, ale zároveň byla mnohem širší než v běžných táborech. Tato

informace znamená, že pro mušovské táborové cesty byly užívány rozměry běžné ve významnějších římských táborech trvalejšího charakteru (Šedo 2000, 193).

9. 9. 5. Nálezy

Mezi významné nálezy z této lokality patří již výše zmiňovaná spona typu Aucissa (viz Obr. 38), která se zde našla hned ve dvou exemplářích. Jedná se o železný artefakt zdobený rytou výzdobou v podobě trojúhelníků (Bálek – Šedo 1996, 407).

Mezi další významné nálezy patří i kování cingula (vojenského opasku) z tenkého bronzového plechu. Tento plech je zdoben soustřednými kruhy. Na povrchu byly zachyceny stopy cínování. Dle B. Komoróczyho je možné datovat toto kování až do 2. pol. 1. stol. n. l. (Bálek – Šedo 1996, 407; Komoróczy 2006, 182 - 183).

Mezi další kovové předměty můžeme zařadit železné hřebíky, které se díky své délce dají rozdělit do třech skupin. První skupinu tvoří ty nejdelší hřebíky o délce až 12 cm, sloužily ke zpevnění nosných konstrukcí, zatímco skupina nejmenších hřebíků zahrnuje hřebíky o délce 4 – 6 cm sloužily k upevnění šindelů na střeše (Bálek – Šedo 1996, 407).

V těsné blízkosti budovy s apsidou bylo objeveno také větší množství obrobenejších keramických fragmentů jasně červené barvy. Co se týče keramických nálezů, byl objeven i fragment amfory žlutavě červené barvy s drsnějším povrchem (Bálek – Šedo 1996, 407).

Na katastru obce Mušov se našly také další artefakty a zbytky staveb z doby římské germánské i římské provenience, ale ty se již vztahují k době Markomanských válek, které již nejsou předmětem této práce.

9. 9. 6. Datace

Podle O. Šeda došlo v Mušově k výstavbě zimního tábora (nebo táborů) pro zimní měsíce mezi lety 6 a 7 n. l. až po překročení Dunaje na území na jeho severním břehu. Právě v této situaci měly být vybudovány objekty tábora Mušov-Neurissen I. Pokud platí, že dobytím Marobudova území měly být uzavřeny boje nutné pro ustanovení provincie Germania, byl by Mušov vybrán za středisko východní části takového území. Jeho poloha by umožňovala kontrolu komunikací směřujících k Českomoravské vysočině a navíc by byl také v blízkosti okraje dácké zájmové sféry (Šedo 2000, 193).

Dle B. Komoróczyho byly všechny mušovské tábory založeny až v době Markomanských válek a v době tažení proti Marobudovi zde nestál žádný tábor (Komoróczy 2006, 191; Salač 2006, 480).

9. 10. Oberaden

9. 10. 1. Lokace

Tábor v Oberaden se nachází na výšině Die Burg. Tento tábor legie se nachází na jih od řeky Lippe ve spolkové zemi Severní Porýní - Vestfálsko (Bouzek – Sakař 1990, 70).

9. 10. 2. Doba objevení

Výzkum zde probíhal mezi lety 1912 a 1914. Revizní výzkumy probíhaly v letech 1937 – 1938 a poté ještě v roce 1962. Mezi výzkumy prvními a revizními byly zjištěny závažné rozdíly, které znesnadňují interpretaci zachycených situací (Bouzek – Sakař 1990, 70).

9. 10. 3. Tvar

Zjištěný tábor legie má polygonální půdorys o výměře 54 ha, viz Obr. 39 - 40 (Bouzek – Sakař 1990, 70).

9. 10. 4. Opevnění

Tábor byl obehnan příkopem s hrotitým dnem o šířce 4 – 6 m. Za tímto příkopem byl situován hlinitý val s dřevěnou konstrukcí. Val měl šířku 2,6 – 3,1 m a byl přerušen čtyřmi branami (Bouzek – Sakař 1990, 70).

9. 10. 5. Vnitřní zástavba

V táboře byla objevena mimo jiné i budova principií – viz Obr. 41 (Pietsch 1993, 356). Šířka via principalis byla cca 42 m. Hlavní táborová ulice byla široká 26 m a vedla severojižním směrem. Dle velikosti tábora, badatelé odhadují, že v táboře mohlo být ubytována 720 – 900 mužů (Kühlborn 1982, 505 - 509; Šedo 2000, 192).

9. 10. 6. Nálezy

Mezi významné nálezy z tábora legie patří např. pilum muralis, zbytky sudových studen, velké množství provinciální i místní keramiky aj. (Bouzek – Sakař 1990, 70).

9. 10. 7. Tábor Beckinghausen

Asi 2,5 km západně od tábora legie byl objeven kastel Beckinghausen (viz Obr. 42), který měl oválný půdorys s osami o délce 190 a 95 m. Opevnění tvořili tři hrotité příkopy, za těmito třemi příkopy byl tři metry široký val s dřevěnou konstrukcí. Archeologický výzkum zjistil pouze jednu vstupní bránu do tábora. O vnitřní zástavbě kastelu máme málo informací. Mezi významnější nálezy patří objevy hrnčírských pecí. Tábor v Beckinghausen pravděpodobně sloužil jako zásobovací tábor pro tábor v Oberaden (Bouzek – Sakař 1990, 70; Droberjar – Sakař 2000, 22).

9. 10. 8. Datace

Kastel patří mezi nejstarší kastely u břehů řeky Lippe. Je dáván do souvislostí s vojenskými taženími v době vlády císaře Augusta, konkrétně měl tento tábor sloužit jako opěrný bod Drusových tažení. Pravděpodobně byl tento tábor založen Drusem při jeho tažení podél řeky Lippe k řece Veseře při jeho tažení roku 11 př. n. l. proti Sugambrům, Usipetům, Tenkterům a Cheruskům. Dendrochronologická data datují vznik tohoto tábora do pozdního léta či podzimu roku 11 př. n. l. Užíván byl nejspíše mezi lety 11 – 8 př. n. l. a poté byl opuštěn. Podle velikosti se soudí, že zde byly ubytovány dvě legie a pomocné sbory. Vznikla zde budova principíí o rozměrech 41 x 59 m, a praetorium. Stany vojáků byly kryty tzv. hybernaculy. Výzkumy bohužel nedokážou potvrdit současnost i následnost Oberadenu a Beckinghausenu (Bouzek – Sakař 1990, 70; Musil 2006, 212; Šedo 2000, 192).

9. 11. Rödgen

9. 11. 1. Lokace

Tábor na katastru obce Rödgen leží v povodí řeky Mohan, severně od této obce ve spolkové zemi Hesensko(v. Schönberger 1967, 84).

9. 11. 2. Doba objevení

Tábor byl objeven v roce 1961 při stavebních pracích. Výzkum trval až do roku 1966 (v. Schönberger 1967, 84).

9. 11. 3. Tvar

Rozloha tábora je 3,3 ha a jeho půdorys je nepravidelný – viz Obr. 43 (v. Schönberger 1967, 86).

9. 11. 4. Vnitřní zástavba

V areálu tábora bylo objeveno i sacelum jako součást praetoria. Mimo to byly objeveny i další budovy typické pro tábor jako byly např. sýpky či principia. Ubikace byly objeveny v severní i jižní části tábora. Ubikace byla 6 m široká (v. Schönberger 1967, 90 - 92).

9. 11. 5. Nálezy

Mezi nálezy patří např. 30 kusů mincí, z nichž bylo 29 identifikováno. Jedná se o dva republikánské denáry a mince z augustovského období (v. Schönberger 1967, 95).

9. 11. 6. Datace

Právě díky mincovním nálezům je možná tábor datovat do poslední dekády posledního století př. n. l., tedy do období Drusovy kampaně (v. Schönberger 1967, 94 - 95).

9. 12. Waldgirmes

9. 12. 1. Lokace

Tábor v povodí řeky Lahn, ve spolkové zemi Hesensko.

9. 12. 2. Doba objevení

Tábor ve Waldgirmes byl objeven v roce 1986. Následující výzkumu probíhal v letech 1993 – 1994 a další v roce 1996 (Becker – Rasbach 2003, 147; v. Schnurbein – Wigg – Wigg 1995, 348 – 354).

9. 12. 3. Tvar

Rozloha tohoto táboru byla 21 ha. Je nutné poznamenat, že půdorys nebyl ovlivněn přírodním okolím a je lichoběžníkovitý (viz Obr. 45).

9. 12. 4. Opevnění

Vnitřní příkop je 3,2 m široký a 2,34 m hluboký. Vnější příkop je 1,4 m široký a 1,73 m hluboký. Sklon vnitřního příkopu je 60°, zatímco vnější příkop má sklon 55°. Oba příkopy jsou hrotité a vzdálenost mezi jednotlivými dny příkopů je 10 m. Boční věže měly obdélníkový půdorys s rozměry 3,8 x 5,8 m. Šířka průchodu do tábora je 3,7 – 4 m (Becker – Rasbach 1998, 675; v. Schnurbein – Wigg – Wigg 1995, 341 - 342).

9. 12. 5. Vnitřní zástavba

Jižní třetina tábora je dnes zastavěna současným městem. Tábor má lichoběžníkovitý půdorys se zaoblenými rohy. Na ploše tábora byla pomocí magnetické prospekce zjištěna vnitřní zástavba. Při výzkumu bylo zjištěno, že základy většiny těchto budov se nenacházejí hlouběji než 20 cm pod současným povrchem. V těchto objektech byly často nalezeny zlomky keramiky, která napomáhá datování objektů. Výzkum odhalil, že na ploše tábora stála i dlouhá obdélníková stavba. Tato dlouhá stavba byla rovnoběžná s cestou. Navíc tato budova byla pravděpodobně opatřena v přední části sloupovým. Celková šířka této budovy je 12 m (v. Schnurbein – Wigg – Wigg 1995, 341 - 344).

Centrální stavba a zástavba připomíná forum (viz Obr. 46 - 47) snad tedy měl být Waldgirmes centrem provinční správy nově vzniklé provincie (v. Schnurbein, - Wigg – Wigg 1995,).

V zimě 2000-2001 byly ve východní části tábora, asi 15 m jižně od východní brány objeveny pozůstatky spáleného dřeva a hlíny v délce 27 m. V roce 2001 bylo objeveno větší množství zastavěné plochy datované do pozdně augustovské doby. Tyto nálezy byly učiněny v několika polohách. V první poloze ve Waldgirmes bylo odkryto cca 820 m², zatímco na druhé to bylo 4000 m² plochy. Římská stavba v druhé poloze měla rozměry 38 x 8 m, byla otevřena k jihu. Budova byla rozdělena do dvou přibližně stejně velkých částí. V západní části byla objevena

samostatná místnost o rozměrech cca 3 x 7 m. Tato místnost byla kolmá k východní části stavby. Na lokalitě byla objevena také jáma o rozměrech 1,6 x 1,8 m a hloubce 1,8 m, v rozích byly zachyceny kúlové jamky. Navíc byla tato jáma vydřevená. Sloužila pravděpodobně jako studna (Becker – Rasbach 2003, 152 - 154).

Na stavbu budov byl použit místní vápenec (Becker – Rasbach 2003, 175).

Stavba objektů v Lahnau-Waldgirmes je dílem vojenského architekta, který se řídil Vitruviovými stavebními zásadami. Konstrukce střechy byla dřevěná. Byla objevena také budova se dvěma apsidami, přičemž šířka jedné apsidy byla 11 m. Tato budova měla stát na foru. V apsidách snad měly být jakési svatyně. Střecha této budovy měla být šindelová (). Budova 5 byla 12 m široká a 15 m dlouhá (Becker – Rasbach 1998, 678; též 2003, 193 – 198).

9. 12. 6. Nálezy

Bylo nalezeno celkem 37 mincí. Mezi objevené mince patřil např. Augustův denár. Další mince patřily typu Lugdunum/oltář, dále také mince s nápisem „VAR“. Žádná z mincí nepochází z období následujícím po roce 9 n. l. (v. Schnurbein – Wigg – Wigg 1995, 348 – 354).

Velké množství germánské v ruce dělané keramiky, tvoří až 20 % celkové nalezené keramiky. Keramické a kovové nálezy jsou datačně ve shodě s mincovními nálezy. Hladká terra sigillata tvoří asi 10 % celkového počtu nalezené keramiky. Mezi další nálezy patří zlomky skleněných korálků, kosti domácích i divokých zvířat (v. Schnurbein – Wigg – Wigg 1995, 354 - 361).

Při výzkumu v roce 2000 byl objeven fragment pozlaceného bronzu (viz Obr. 48 - 50). Jak se později ukázalo, jednalo se o střední část nohy koně, která v současné době patří mezi největší fragmenty tohoto materiálu. Právě díky velikosti tohoto zlomku se předpokládá, že část koňské nohy patřila jezdecké soše římského císaře v životní velikosti. Snad se jedná o sochu podobného typu, která je dnes umístěna v Kapitolských muzeích v Římě. Tyto zlomky byly objeveny v jámě o rozměrech 2,5 x 2,5 x 1,4 m. Dále byla objevena kovová součást koňského postroje. Tento zlomek je zdoben motivem vinné révy a hlavy Medúzy. Snad se jedná o součást jezdecké sochy císaře Augusta (Becker – Rasbach 1998, 688; též 203, 162 - 163). Na této lokalitě byl mimo jiné objeven i hrob z fáze D1 laténské kultury a jiné předměty datované do této kultury (Becker – Rasbach 2003, 162).

V letech 1996 – 1997 bylo objeveno celkem 200 mincí. Mezi nálezy skla můžeme zařadit fragmenty skleněné mozaiky, zlomky skleněných korálků aj. (Becker – Rasbach 1998, 681 - 683).

Z kovových předmětů bylo nalezeno 18 spon, např. spona typu Aucissa (viz Obr. 51), spona typu Almgr. 19a1 aj. Mezi zvláštní nálezy patří i tzv. megarské číše (Becker – Rasbach 1998, 686).

Bylo objeveno také velké množství civilních předmětů – např. portiky před ubikacemi (ty byly běžné až později), zlomek olověné vodní roury. Dále byla objevena terra sigilata podobná té z Haltern. Terra sigilata pocházela z Arezza, Pisy, Lyonu a Puteol (Musil 2006, 212).

9. 12. 7. Datace

Tábor vznikl za působení Publia Quinctilia Vara Ve vzdálenosti 2 km severozápadně od Waldgirmes byl objeven další tábor. Vzhledem k tomu, že výzkum Lahnau-Waldgirmes začal relativně nedávno a navíc se jedná o systematický výzkum, je tato lokalita zkoumána velice podrobně a z mnoha úhlů, např. botanické, geologické aj. průzkumy (Musil 2006, 212; v. Schnurbein – Wigg – Wigg 1995, 337).

10. Tabulka s tábory

Název tábora	Půdorys	Rozměry	Celková rozloha v ha	Počet příkopů	Šířka příkopů	Hloubka příkopů	Typ příkopů
Anreppen	Nepravidelný	750 x 350	23	2	2,4 - 2,8	?	hrotitý
Beckinghausen	?	?	1,6	?	?	?	?
Dangstetten	?	?	13	?	?	?	?
Dorlar	lichoběžníkovitý	325 x 425 x 160 x 225	21	1	1,2	0,55 - 0,8	hrotitý
Friedberg - Kastel I	obdélný	144 x 115	1,66	2	1,1	?	hrotitý
Friedberg - Kastel II	obdélný	100 x ?	?	2	0,65	0,55	hrotitý
Halter Annaberg	trojúhelníkovitý	?	?	1	2,5	?	hrotitý
Halter am Wiegel	lichoběžníkovitý	?	?	?	?	?	?
Halter auf der Hafestatt	lichoběžníkovitý	?	?	?	?	?	?
Halter - Silverberg - polní tábor	čtvercový	600 x 600	36	1	2,5	?	hrotitý
Halter - Silverberg - hlavní tábor	lichoběžníkovitý	490 x 370	18?	2	4,25	?	hrotitý
Hedemünden - Kastel I	?	320 x 150	4,8	1	0,4	1,25	?
Hedemünden - Kastel II	?	?	1,2	?	?	?	?
Holsterhausen - tábor A	?	900 x 550	54	1	4	?	hrotitý
Holsterhausen - tábor B	?	?	?	1	1,05	0,65	hrotitý
Holsterhausen - tábor C	?	475 x 252	11,97	1	1,5	0,7	?
Holsterhausen - tábor D	?	508 x 103 x 360 x ?	?	1	?	?	hrotitý
Holsterhausen - tábor E	?	20 x 385	0,7	2	1,6	1	hrotitý
Marktbreit	nepravidelný	?	37	?	?	?	?
Mušov – Neurissen I	?	?	25?	?	2,6	1,5	hrotitý/s rovným dnem?
Oberaden	nepravidelný/oválný	?	54	3	?	?	hrotitý
Rödgen	nepravidelný	?	3,3	?	?	?	?
Waldgirmes	lichoběžníkovitý	?	21	2	2,3	2	hrotitý

11. Statistická hodnocení

U celkem 14 táborů se mi podařilo zjistit půdorys (viz Graf 1). Matematickým postupem jsem zjistila, že nejčastějším typem půdorysu je lichoběžník, který se vyskytoval v celkem 5 případech, což tvoří cca 35,7 %. Do této skupiny táborů patří Dorlar, Haltern am Wiegel, Haltern auf der Hafestatt, hlavní tábor v Haltern - Silverberg a Waldgirmes (viz Tabulka s tábory). Druhým nejčastějším půdorysem byl nepravidelný tvar, který se vyskytoval v celkem 3 případech, což tvoří cca 21,5 %. Do této skupiny patří tábory Anreppen, Marktbreit a Rödgen (viz Tabulka s tábory). Na třetím místě byl obdélný půdorys, který se vyskytl ve dvou případech, což tvoří cca 14,3 %. Do této skupiny patří tábory Friedberg Kastel I a Kastel II opět ve Friedbergu (viz Tabulka s tábory). Půdorys ve tvaru trojúhelníku, čtverce či oválu se vyskytl po jednom případě. Trojúhelný půdorys táboru byl zachycen v Haltern, v poloze Annaberg, čtvercový půdorys byl zachycen u polního táboru v Haltern - Silverberg, a oválný půdorys měl tábor v Oberaden (viz Tabulka s tábory).

Na tomto místě je nutné zdůraznit, že tábory augustovské doby umístěné východně od řeky Rýn se vyznačují pravidelností vnitřní zástavby, ale jejich půdorys je velmi často nepravidelný protože se řídí okolním terénem. Co se týče vnitřní zástavby, jako střed táboru sloužila principia, tedy „hlavní stan“. Typickým prvkem fortifikace je val a příkop. Příkop byl nejčastěji hrotitého tvaru, a hlína z něho vytěžená se poté stala základem pro val, který byl umístěn za příkopem z pohledu nepřítele. Valové těleso bylo poté ještě překryto vrstvou z drnů a mohlo být ještě opatřeno palisádou (Campbell 2009, 9 a 35).

Další informací zkoumanou statistickou metodou se stala celková rozloha, která se mi podařila zaznamenat u celkem 16 případů (viz Graf 2). Celkovou rozlohu táborů jsem rozdělila celkem do 5 skupin. První skupinu představují tábory s rozlohou do 10 hektarů. Do této skupiny spadá celkem šest táborů, které představují cca 37,5 % všech táborů. Do této skupiny patří tábory Beckinghausen, Kastel I ve Friedbergu, Kastel I i Kastel II v Hedemünden, tábor E v Holsterhausen a tábor v Rödgen (viz Tabulka s tábory). Druhou skupinu představují tábory s rozlohou 11 – 20 hektarů. Ty byly celkem tři, což představuje cca 18,8 %. Jedná se konkrétně o tábory Dangstetten, hlavní tábor v Haltern - Silverberg a tábor C v Holsterhausen (viz Tabulka s tábory). Třetí skupinu představují tábory s rozlohou 21 – 30 hektarů, které byly také tři, konkrétně Anreppen, Dorlar a Waldgirmes (viz Tabulka s tábory). Čtvrtou skupinu představují tábory s rozlohou 31 – 40 hektarů. Do této kategorie spadají celkem dva tábory, konkrétně polní tábor v Haltern Silverberg a tábor v Marktbreitu (viz Tabulka s tábory). Tato skupina táborů tvoří cca 12,5 % všech táborů, u kterých jsem

zjistila rozlohu. Čtvrtou skupinu představují tábory s rozlohou 51 a více hektarů. Sem patří také dva tábory, a to tábor A v Holsterhausen a tábor v Oberaden (viz Tabulka s tábory). Opět tábory s touto rozlohou představují cca 12,5 % všech táborů se zjištěnou rozlohou. Tábory s rozlohou 41 – 50 hektarů nebyly zaznamenány.

Další sledovanou informací byl počet příkopů, které obklopovaly tábor (viz Graf 3). Nejčtenější variantou byl tábor obehnaný jen jedním příkopem. Tato situace se vyskytla celkem v 8 případech z 15, což představuje cca 53 %. Tábory s jedním příkopem jsou následující: Dorlar, Haltern Annaberg, polní tábor v Haltern - Silverberg, Kastel I v Hedemünden a tábory A, B, C a D v Holsterhausen (viz Tabulka s tábory). Tábory obklopené dvěma příkopy se vyskytly také, a to celkem v šesti případech z patnácti, což představuje cca 40 %. Jedná se konkrétně o tábor v Anreppen, Kastel I a II ve Friedbergu, hlavní tábor v Haltern - Silverberg, tábor E v Holsterhausen a tábor ve Waldgirmes (viz Tabulka s tábory). Do třetí skupiny patří tábory obehnané třemi příkopy. Tato situace byla zaznamenána jen v jednom případě, a to u tábora v Oberaden. Tato situace představuje cca 7 % ze všech sledovaných táborů.

Co se týče typů příkopů vyskytuje se jen hrotitý typ příkopu, který byl zaznamenán v celkem třinácti případech (viz Tabulka s tábory).

Šířka příkopů byla různá od 0,4 do 4,25 m, a byla zaznamenána u celkem třinácti subjektů (viz Graf 4). Proto jsem se rozhodla rozdělit šířku příkopů opět do několika skupin. První skupinu představují tábory s šířkou příkopů 0 – 1 m. Sem patří dva tábory, a to Kastel II ve Friedbergu a Kastel I v Hedemünden. Tato kategorie představuje cca 15,4 % (viz Tabulka s tábory). Příkopy s šířkou 1 – 2 m byly zaznamenány u pěti táborů, konkrétně u tábora v Dorlar, Kastel I ve Friedbergu a u táborů B, C a E v Holsterhausen (viz Tabulka s tábory). Třetí skupinu představují tábory, u kterých se šířka jejich příkopů pohybovala od 2 do 3 metrů. Tato situace byla zjištěna u celkem čtyř táborů, což představuje cca 30,9 %. Tato skupina příkopů byla zaznamenána u tábora v Anreppen, Haltern - Annaberg, polního tábora v Haltern a u tábora ve Waldgirmes (viz Tabulka s tábory). Šířka příkopů 4 m byla zachycena jen v jednom případě, a to u tábora A v Holsterhausen. Tato situace představuje cca 7,7 % (viz Tabulka s tábory). Poslední skupinu představují tábory, u kterých se šířka příkopů pohybovala mezi 4 a 5 metry. Takový tábor byl pouze jeden, a to hlavní tábor v Haltern - Silverberg (viz Tabulka s tábory).

Posledním sledovaným jevem byla hloubka příkopů, kterou jsem opět rozdělila do čtyř skupin (viz Graf 5). První skupinu představují tábory, které byly obehnány příkopy s hloubkou 0 – 1 m od současného povrchu. Tato situace byla nejčtenější, byla zaznamenána celkem čtyřikrát,

a to u táborů Dorlar, Kastel II ve Friedbergu a táborů B a C v Holsterhausen. Tato skupina příkopů představuje cca 57,1 % z celkem 7 táborů, u kterých se mi podařilo zjistit hloubka (viz Tabulka s tábory). Druhou skupinu představují tábory, které byly obehnány příkopy hlubokými přesně jeden metr, a to byl pouze tábor E v Holsterhausen (viz Tabulka s tábory). Tato situace představuje cca 14,3 %. Třetí skupinu představují tábory s hloubkou příkopů 1 – 2 m, sem spadá také jen jeden tábor, a to je Kastel I v Hedemünden (viz Tabulka s tábory). Tento typ opět představuje cca 14,3 % všech typů příkopů. Konečně poslední skupinu představují tábory s hloubkou přesně dva metry od současného povrchu. Tato situace byla opět zachycena jen v jednom případě, a to u tábora ve Waldgirmes (viz Tabulka s tábory).

Z výše popisovaných statistických informací vyplývá, že typickým táborem ve sledované oblasti je tábor lichoběžníkovitého půdorysu s rozlohou do 10 hektarů, obklopený jedním hrotitým příkopem širokým 1 – 2 metry a hlubokým 0 – 1 m. Bohužel tomuto průměrnému táboru neodpovídá žádný tábor, u kterého jsem výše sledované jevy zachytila.

Všechna svá statistická zhodnocení jsem vložila do grafů s označením Graf 1 – 5, které jsou uvedeny v Obrazové příloze.

12. Shrnutí

Ve své práci jsem chtěla znovu zhodnotit v nedávné době nastolený problém o římských vojenských aktivitách na území barbarika. Dalším cílem mé práce byl také útok na Marobudovu říši, který je v poslední době zpochybňován. A v neposlední řadě také snahy Římanů o ovládnutí území mezi Rýnem a Labem.

Při čtení materiálů o jednotlivých táborech východně od řeky Rýn a také i při svém studiu jsem se setkala s názorem některých badatelů, hlavně německého původu, že tažení proti Marobudově říši se vůbec neuskutečnilo a zůstalo jen ve fázi příprav. I když připustím možnost, že tažení proti Marobudovi neuskutečnilo, jak si mám poté vyložit informaci, že mezi Římskou říší a Marobudem byly uzavřeny římsko-markomanské smlouvy? Velice absurdní mi připadá názor, že císař Augustus se obával o svůj život a také se bál vzpoury svých legií, a proto vyslal své vojsko proti Marobudovi. Nejen, že by to nebylo efektivní, ale také by tato akce stále až příliš mnoho finančních prostředků. To, že P. Kehne se zamýšlí nad tím, jak se vlastně mohl Saturninus dozvědět o tom, že se vojenský výpad končí kvůli povstání v Panonii, mi v době, kdy víme, jak fungoval systém pošt a výzvědných služeb v době římské říše připadá jako otázka člověka, který nezná běžný život vojáka a občana Římské říše (Droberjar 2000, 115 – 117; Kehne 2006, 451 - 454; Salač 2006, 478 – 480). Již několik let před římskými taženími proti Marobudovi, Římané pohybovali v prostoru mezi Rýnem a Labem. Toto nám dokládají archeologické i písemné prameny. Písemné prameny se zmiňují o ambicích římského císaře Augusta na ovládnutí výše zmiňovaného prostoru. Snad tedy tábory v povodí řek Lippe, Lahn i Mohanu sloužili zpočátku jako opěrné body než se vybuduje stálé centrum správy nové provincie. Na tomto místě bych ráda připomněla, že pokud by se tento Augustův záměr podařil, stala by se alespoň část našich zemí součástí Římské říše. Toto ale nebyla jediná šance pro naše území ocitnout se alespoň částečně pod správou římského impéria. Během Markomanských válek (166 – 180 n. l.) se tato možnost objevila znovu, ale bohužel smrt tehdejšího císaře Marka Aurelia, těmto snahám učinila konec.

Nyní přistoupím k celkovému zhodnocení táborů východně od řeky Rýn. Z katalogu táborů vyplývá, že většina táborů vznikla ještě před změnou letopočtů, což dokládá snahy Augustova vojevůdce Drusa o pacifikaci území mezi Rýnem a Labem. Dále také z katalogu táborů vyplývá, že všechny zanikly kolem roku 9 n. l. To je dokladem, že po porážce v Teutoburském lese Římané rezignovali na pacifikaci výše zmíněného území a začali upevňovat hranice své říše na řekách Rýn a Dunaj. Teď když jsem vymezila časovou

existenci táborů mezi Rýnem a Labem bych ráda rozvedla tezi o pacifikaci území mezi Rýnem a Labem. Antické prameny se zmiňují o tom, že k úplné pacifikaci území chybělo jen velice málo a nebýt Varrovy porážky v Teutoburském lese, byl by tento proces dokončen, ale bohužel se tak nestalo. Tento názor písemných pramenů potvrzují i prameny archeologické. Např. ve Waldgirmes byly objeveny zlomky bronzové sochy, která snad měla reprezentovat jezdeckou sochu císaře. Vzhledem k tomu, že je tento nález v této oblasti unikátem, vyskytují se názory, že právě Waldgirmes se mělo stát centrem nově se formující římské provincie. Římské město u současného Waldgirmes bylo založeno v pozdněaugustovském období, což dokládají jak archeologické i architektonické aj. vědecké rozborů. Na fórech byly zachyceny budovy, které měly kamenné podezdívky, ale stěny byly ze dřeva (Becker – Rasbach 2003, 197 – 198). Tábory, kterými jsem se ve své práci zabývala byly zamýšleny jako tábory stálé, sloužící pro správu snad někdy v budoucnu porobeném území (Campbell 2009, 13).

Nyní bych se ráda zaobírala celkovým zhodnocením táborů, kterým jsem se ve své práci věnovala. Dle Tabulky s tábory, kde jsem se pokusila zachytit alespoň nejzákladnější statisticky zachytitelné informace, vyplývá, že co se týká velikostí táborů, vykazují dosud prozkoumané fortifikace značné rozdíly. V této oblasti můžeme zachytit tábory, jejichž rozloha dosahuje jen několika desetin hektaru (viz tábor E v Holsterhausen, 0,7 ha) až po tábory jejichž rozloha přesahuje 50 hektarů (viz Oberaden 54 ha). Stejně tak značná variabilita panuje i u půdorysů, kdy žádný z typů půdorysu netvoří většinu. Mám tím na mysli, že ani obdélníků, ani lichoběžníků či jiných útvarů nezískal alespoň 50 % převahu (viz grafy). Přičemž Flavius Vegetius Renatus píše o ideálním táboře toto: „*Někdy je třeba vybudovat tábor čtvercový, někdy trojúhelníkový, jindy zase polokruhový, podle toho, co povaha místa vyžaduje nebo dovoluje. Hlavní brána, která se nazývá přetorská, má směřovat buď na východ, nebo směrem k nepříteli, anebo – jsme-li na pochodu – má být ve směru našeho dalšího tažení.*“ I, 23

Jak jsem se již zmínila v kapitole 11, je typickým pochodovým táborem augustovské doby tábor lichoběžníkovitého půdorysu s rozlohou do 10 hektarů, obklopený jedním hrotitým příkopem širokým 1 – 2 metry a hlubokým 0 – 1 m.

Podle E. Droberjara měly tábory v povodí řeky Lippe sloužit jako opěrné body pro vojáky, kteří se chystali zaútočit na Marobudovu říši. Ale nejen k tomuto účelu. Mnoho z těchto táborů bylo vystavěno již před zlomem letopočtů a sloužily tedy jako opěrné body již k operacím, které měly za cíl pacifikaci území mezi Rýnem a Labem (Droberjar 2000, 22). Tyto tábory ve své první stavební fázi vznikly jako tábory dočasné, které byly v pozdější době, když se staly tábory stálými, přestavěny do kamenné podoby (viz Waldgirmes). Tábory

augustovské doby se vyznačují pravidelnou vnitřní zástavbou, ale co se týče jejich půdorysu, ten je značně variabilní. Jak už jsem se zmínila výše, tábory byly ve své první stavební fázi stavěny hlavně ze dřeva a hlíny (Campbell 2009, 9; Musil 2006a, 213).

Ve své práci jsem se dotkla také v současné době dosti citlivého tématu a to je datace některých památek z doby římské na katastru obce Mušov. Tato lokalita rozděluje české, a možná i rakouské, badatele na dvě skupiny. První z těchto skupin badatelů věří, že alespoň některé nálezy z doby římské z polohy Mušov-Neurissen I (budova s apsidou aj.) se mohou datovat do doby Augustovské. Mezi zastánce této teorie patří např. O. Šedo či E. Droberjar. J. Bouzek předpokládá, že Mušovská pevnost byla postavena v době Marobudově a znovu obnovena ve 2. stol. n. l. (Bouzek 2008, 91). Druhou skupinu tvoří badatelé, kteří datují veškeré nálezy z katastru obce Mušov až do doby Markomanských válek. Mezi takové badatele mohu zařadit např. B. Komoróczyho. Sama nedokážu rozhodnout, která ze zmíněných stran má pravdu, protože jsem se výzkumu v trati Neurissen I neúčastnila a zprávy o něm mám jen z literatury. Na obranu názorů O. Šeda mohu podotknout, že objekty s obdélnou dispozicí a několika loděmi či místnostmi se začínají objevovat v táborech Augustovské doby. Snad jsou Mušov a Haltern dostatečnými podporami tohoto tvrzení (Droberjar – Sakař 2000, 24).

Poté co jsem se dotkla otázky Mušova je nasnadě také otázka jak to bylo s římským zásahem na oppidum Staré Hradisko na Moravě a také na území dnešního Slovenska. Nejprve se zmíním o Starém Hradisku. Zde měla být objevena spona typu Aucissa typická právě pro dobu okolo přelomu letopočtů. Podle novějších zjištění, se ale jednalo o náhodný nález, bez bližších kontextů a snad ani nepocházel přímo z areálu oppida (Bálek – Šedo 1996, s. 410). Druhým nastíněným problémem je existence augustovské militární stavby na Slovensku, konkrétně na katastru Děvína. Na nádvoří pozdějšího středního hradu na Děvině byly zachyceny základy strážní věže z pozdně augustovského období. Na samotném Děvině bylo nalezeno velké množství nálezů právě z Augustovské doby. Jednalo se o mince i terru sigilatu, která byla na tuto lokalitu importována přímo z dnešní Itálie (Plachá – Hlavicová 2003, 18 – 19).

Raná terra sigillata zde objevená, by měla pocházet z doby kdy budoucí římský císař Tiberius vedl svá vojska pokořit markomanského vůdce Marobuda (Musil 1998, s. 152).

Děvín zastával funkci předsunutého římského bodu po celou dobu existence římského limitu. Dokládají to nálezy zejména zbytků budov, které jsou datovány od 1. do 4. stol. n. l. (Plachá – Hlavicová 2003, s. 23).

P. Kehne vyslovuje názor, že předměty datované do augustovské doby z Děvína a Bratislavy nejsou přímým dokladem vojenské okupace těchto území, ale pouze připouštějí pravděpodobnost vojenského ležení v těchto místech či v jejich okolí. Z toho ale nelze vyvozovat přímý doklad faktické realizace polního tažení směrem na Moravu a do Čech (Kehne 2006, 455).

Typické raně císařské tábory východně od Rýna mají hliněnou hradbu s dřevěnou konstrukcí (tzv. Holz-Erde Mauer). Ta je charakteristická dvěma paralelními liniemi kůlových jam nebo žlabů od sebe vzdálených 3 m, určující vnitřní a vnější stranu valu (Komoróczy 2006, s. 163). Dřevěné brány u táborů jsou děleny do pěti skupin, označovaných jako typ I - V. Brána typu III je vybavena dvěma věžemi stojícími na 6 x 6 kůlech. Jejich hloubka je malá a často jejich šířka nepřesahuje šířku valu. Poměr šířky a hloubky je 1 : 4. Brána varianty IV je hlubší a přemostění nad průchody je zasunuto směrem k vnitřku tábora. Poměr šířky a hloubky je 2 : 1. Boční věže stojí na 6 – 6 pravidelně, převážně v třímetrových rozstupech rozmístěných kůlech. Zadní strana bran bývá mírně posunuta za zadní linii valu. Tento typ bran se objevuje již u předflaviovských táborů a udržují se až do doby, kdy jsou dočasné tábory přestavěny do kamene a tím se mění na tábory stálé. Brány typu V mají boční věže ve tvaru písmene L. Hradba je pevně spojena s konstrukcí brány. Tyto brány mají své počátky již u táborů z doby republiky (Komoróczy 2006, 164 – 165).

13. Seznam pramenů

Flavius Vegetius Renatus: *Epitoma rei militaris* (Nárys vojenského umění, překlad V. Marek a J. Kalivoda, Praha 197.

Pseudo-Hyginus: *De munitione castrorum* (O stavbě táborů, překlad viz: <http://www.home.karneval.cz/0353861801/pages/articles/pshyginus/pshyginus.html#text> staženo dne 7. 6. 2011).

Gaius Velleius Paterculus: *Historia Romana* (Římské dějiny, překlad viz http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Velleius_Paterculus/home.html staženo dne 7. 6. 2011).

14. Seznam literatury

Bálek, M. – Šedo, O. 1996: Das Frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet?, *Germania* 74/2, 399 – 414.

Beck, H. 1970: Ein römisches Lager an der oberen Lippe bei Anreppen, Kr. Büren, *Germania* 48, 60 – 66.

Becker, A. – Rasbach, G. 1998: Der Spätaugusteische Stützpunkt Lahnau-Waldgirmes. Vorbericht über die Ausgrabungen 1996 – 1997, *Germania* 76/2, 673 – 692.

Becker, A. – Rasbach, G. 2003: Die Spätaugusteische Stadtgründung in Lahnau-Waldgirmes, *Germania* 81/1, 147 – 199.

Bouzek, J. 2008: Kelten, Germanen, Römer in Mitteleuropa an der Zeitenwende, in: *Anodos. Studie of the Ancienit Word* 8/2008, 89 – 93.

Bouzek, J. – Sakař, V. 1990: Římské provincie a limes romanus ve střední a západní Evropě, Praha.

Campbell, D. B. 2009: Tábory římských legií 27 př. n. l. – 378 n. l., Praha.

Dobesch, G. 2009: Politik zwischen Marbod und Rom, in: *Salač, V. – Bemann, J. 2009: Mitteleuropa zur Zeit Marbods*, Praha – Bonn, 7 – 52.

Dobiáš, J. 1964: Dějiny Československého území před vystoupením Slovanů, Praha.

Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart.

Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši, Praha.

- Droberjar, E. – Sakař, V. 2000:** Problems of the Roman military campaign against the empire of Maroboduus in the year 6 A. D. in: Bouzek, J. – Friesinger, H. – Pieta, K. – Komoróczy, B. Hrsg): Gentes, Reges und Rom. Auseinandersetzung – Anerkennung – Anpassung. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 16, Brno, 21 – 42.
- Ebel-Zepezauer, W. 2003:** Die Augusteischen Marchlager in Dorsten-Holsterhausen, Germania 81/2, 539 – 555.
- Eck, W. 2004:** Augustus, Praha.
- Filip, J. 1952:** Obchodní styky Čech s Římem v době Augustově a problém mocenského střediska tehdejších Čech, Archeologické rozhledy IV/2, 134 – 144, 149 – 154, 185 – 186.
- Fischer, F. 2005:** Zur historische Datierung frühromischer Militärstationen. Walenseetürme, Zürich-Lindenhof und Dangstetten, Germania 83/1, 45 – 51.
- Franzius, G. 1999:** Beschlüge einer Gladiusscheide und Teile eines cingulum aus Kalkriese, Lkr. Osnabrück, Germania 77/2, 567 – 608.
- Gassner, V. - Jilek, S. 2002:** Die Frühzeit, in: Gassner, V. – Jilek, S. – Ladstätter, S.: Am Rande des Reiches. Die Römer in Österreich, Wien.
- Goldsworthy, A. 2009:** Ve jménu Říma. Muži, kteří vítězili pro římskou říši, Praha.
- Goldsworthy, A. 2010:** Armáda starého Říma, Praha.
- Grant, M. 2002:** Římští císařové. Životopisy vládců císařského Říma v letech 31 př. Kr. – 476 po Kr., Praha.
- v. Grote, K. 2006:** Das Römerlager im Werratal bei Hedemünden (Ldkr. Göttingen), Germania 84/1, 27 – 59.
- Kehne, P. 2001:** Markomannen, in: Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 19, Berlin – New York, 290 – 302.
- Kehne, P. 2006:** Vojenské podmanění Marobudovy říše plánované na rok 6 po Kr. Augustem a Tiberiem: válka bez boje, Archeologické rozhledy LVIII, 447 – 461.
- Kol. 1974:** Slovník antické kultury, Praha.
- Komoróczy, B. 2006:** K otázce existence římského vojenského tábora na počátku 1. století po Kr. u Mušova (kat. úz. Pasohlávky, Jihomoravský kraj). Kritické poznámky z pohledu římsko-provinciální archeologie, in: Droberjar, E. - Lutovský, M. (eds.): Archeologie barbarů 2005, 155 – 205.
- Kühlborn, J. – S. 1982:** Die neuen Grabungen in der Nordwestecke des römischen Legionslager Oberaden, Germania 60/2, 501 – 512.

- Musil, J. 1998:** Čechy v Augustově zahraniční politice. Příspěvek k diskusi, *Archeologie ve středních Čechách* 2, 151 – 154.
- Musil, J. 2000:** Dočasné římské tábory v literárních a archeologických pramenech, in: *Archeologie a humanitní vědy - Archaeology and the Humanities*. 1. vyd. *Studia Hercynia IV*. Praha: Ústav pro klasickou archeologii FF UK//Česká společnost archeologická; 2000, 103-124
- Musil, J. 2006a:** Keltové a Germáni v Caesarově a Augustově pojetí, in: Droberjrar, E. - Lutovský, M. (eds.): *Archeologie barbarů 2005*, 207 – 215.
- Musil, J. 2006b:** Římsko-provinciální archeologie, in: Bouzek, J. – Ondřejová, I. – Musil, J.: *Úvod do klasické archeologie*, Praha, 60 – 66.
- Pietsch, M. 1993:** Die Zentralgebäude des augusteischen Legionslagers von Marktbreit und die Principia von Haltern, *Germania* 71, 355 – 368.
- Plachá, V. – Hlavicová, J. 2003:** Devín. Slávny svedok našej miulosti, Bratislav.
- Podborský, V. 2004:** Dějiny pravěku a rané doby dějinné, Brno.
- Rosenstock, D. – Warmser, L. 1989:** Von der germanischen Landnahme bis zur Einbeziehung in das fränkische Reich, in: Kolb, P. – Krenig, E. – G. Hrsg.: *Unerfränkische Geschichte Bd. 1*, Würzburg, 15 – 90.
- Salač, V. 2006:** 2000 let od římského vojenského tažení proti Marobudovi. Naše nejstarší historické výročí a metodologické problémy studia starší doby římské, *Archeologické rozhledy LVIII*, 462 – 485.
- Sedláčková, H. 1977:** Archeologický výzkum v Ratenicích v r. 1972, *Polabí* 17/1 – 2, 23 – 25.
- v. Schlüter, W. 1992:** Archäologische Zeugnisse zur Varrusschlacht? Die Untersuchungen in der Kalkriese-Niewedder Senke bei Osnabrück, *Germania* 70/2, 307 – 402.
- v. Schnurbein, S. 1983:** Neu entdeckte frühkaiserzeitliche Militärlagen bei Friedberg in Bayern, *Germania* 61/2, 529 – 550.
- v. Schnurbein, S. – Köhler, H. – J. 1994:** Dorlar. Ein Augusteisches Römerlager im Lahntal, *Germania* 72/1, 193 – 203.
- v. Schnurbein, S. – Wigg, A. – Wigg, D. G. 1995:** Ein Spätuaugusteisches Militärlager in Lahnau-Waldgirmes (Hessen). Bericht über die Grabungen 1993 – 1994, *Germania* 73/2, 337 – 367.
- v. Schönberger, H. 1967:** Das Augusteische Römerlager in Rödgen. Vorbericht über die Grabungen in den Jahren 1961 bis 1966, *Germania* 45, 84 – 95.

- Šálová, M. 2010:** Sídliště a nálezy z doby římské v Ratenicích (bývalý okres Kolín), Opava, rukopis diplomové práce.
- Šedo, O. 2000:** Archeologie a stopy pobytu římských vojsk v prostoru Mušova, in: Mušov 1276 – 2000, Pasohlávky, 183 – 205.
- Šedo, O. 2001:** Poznávání krátkodobých táborů římské armády v barbariku na sever od středního Dunaje, in: Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity 2001, 93 – 106.
- Timpe, D. 1978:** Die Siedlungsverhältnisse Mainfrankens in caesarisch-augusteischer Zeit nach der literarischen Quellen, in: Pescheck, Ch. 1978: Die germanischen Bodenfunde der römischen Kaiserzeit in Mainfranken, München, 119 – 129.
- Wolters, R. 2002:** Římané v Germánii, Praha.

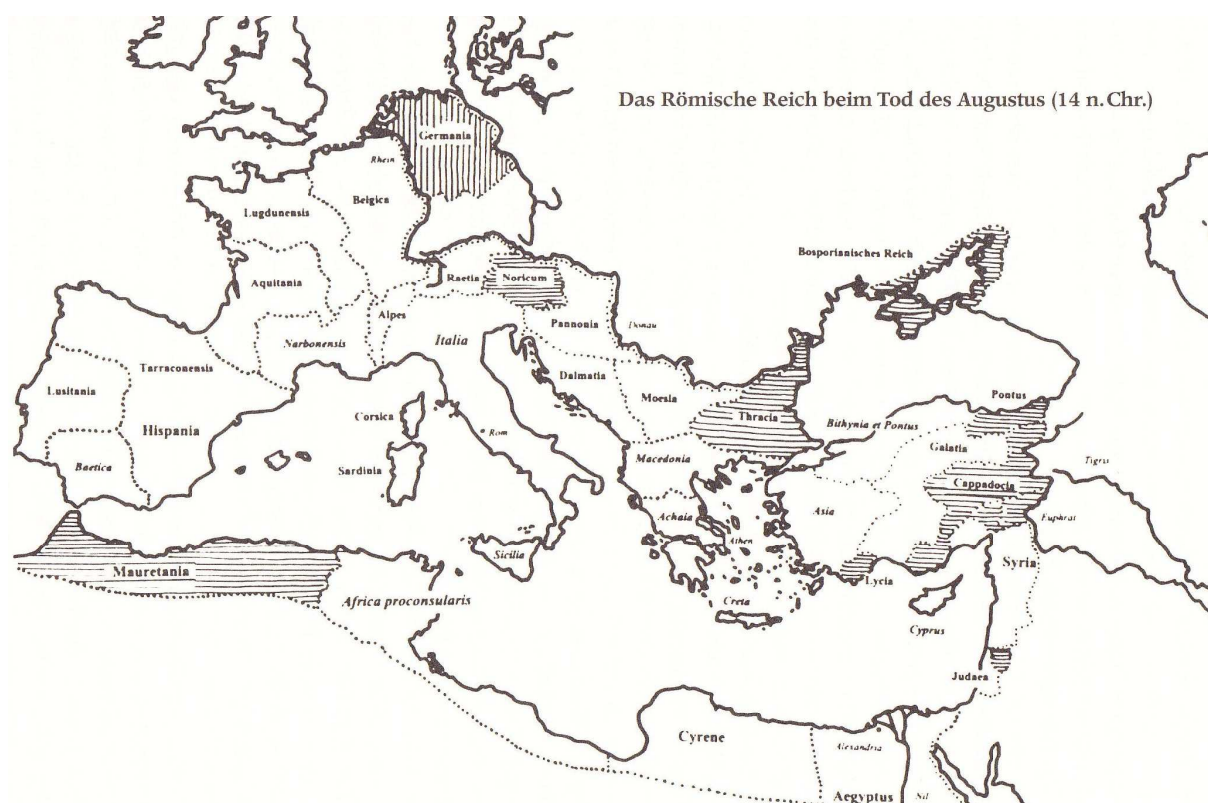
15. Internetové odkazy

- Kapavík, R. – Chlubný, J. 2004:** Augustus (31 př. n. l. – 14 n. l.), staženo z <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1453> dne 7. 6. 2011.

Obrazová příloha

Obr. 1 – císař Augustus (dle: Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši, Praha)

Obr. 2. – Římská říše za Augusta, v roce 14 n. l. (dle: Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart)

Obr. 3 – Marcus Vipsanius Agrippa (dle: Kol. 1974: Slovník antické kultury, Praha)

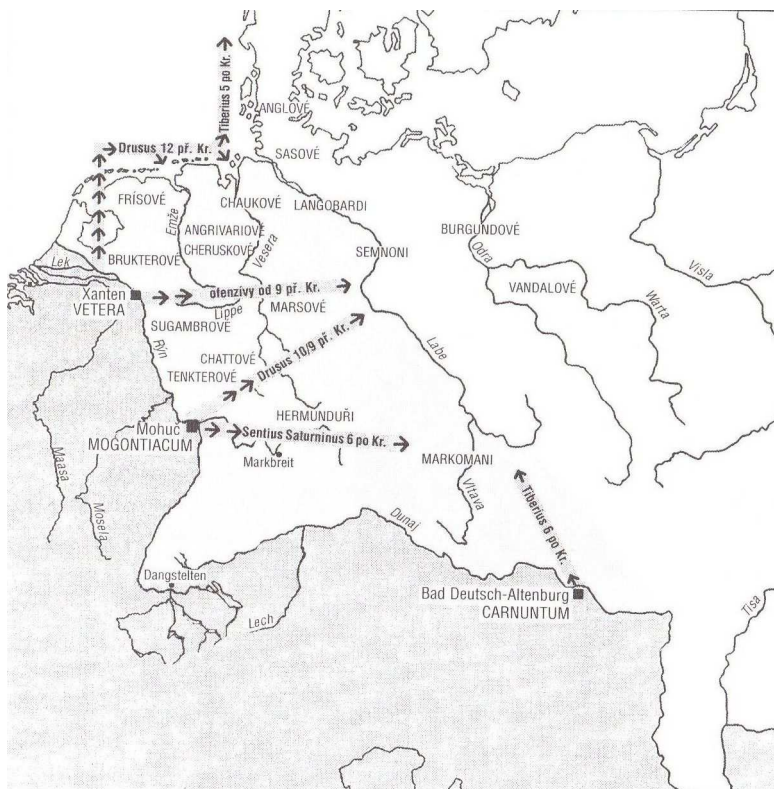

Obr. 4 – Tiberius (dle: kol. 1974: Slovník antické kultury, Praha)

Obr. 5 – Ilustrační podoba Marobuda (dle: Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši, Praha)

Obr. 6 - Římská vojenská tažení v Augustově době (dle: Wolters, R. 2002: Římané v Germánii, Praha)

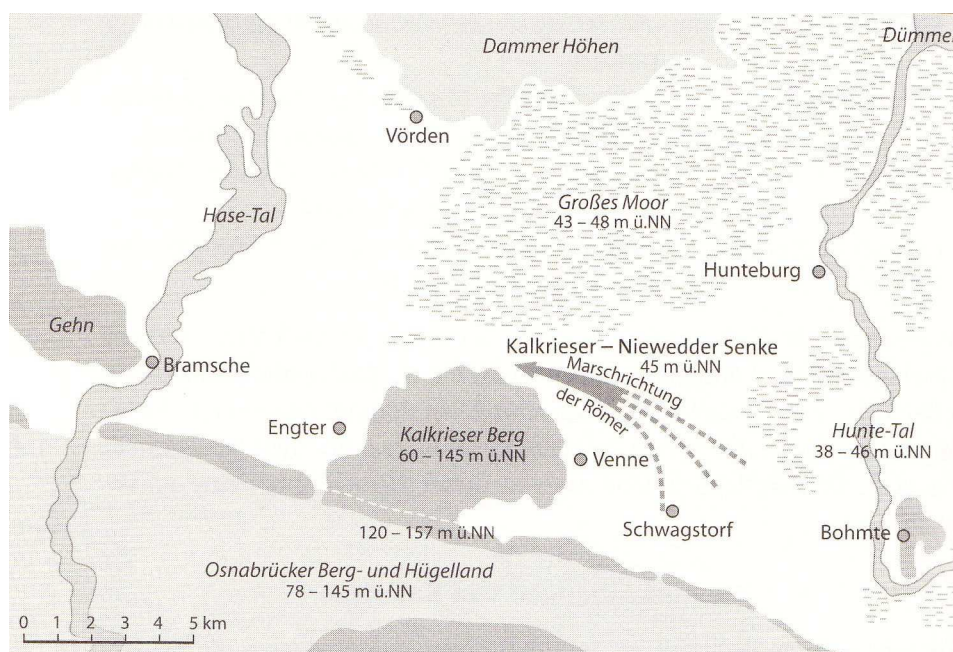

Obr. 7 – Vojenská tažení v Augustově době (dle: Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart)

Obr. 8 – Římská vojenská tažení na území Velké Germanie v letech 8 př. n. l. – 9 n. l. (dle: Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart)

Obr. 9 – Schéma bitvy v Teutoburském lese (dle: Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart)

Obr. 10 – bitva v Teutoburském lese – současný stav (dle:
http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/bb/Kalkriese_Turmblick.JPG,
staženo dne 13. 5. 2011)

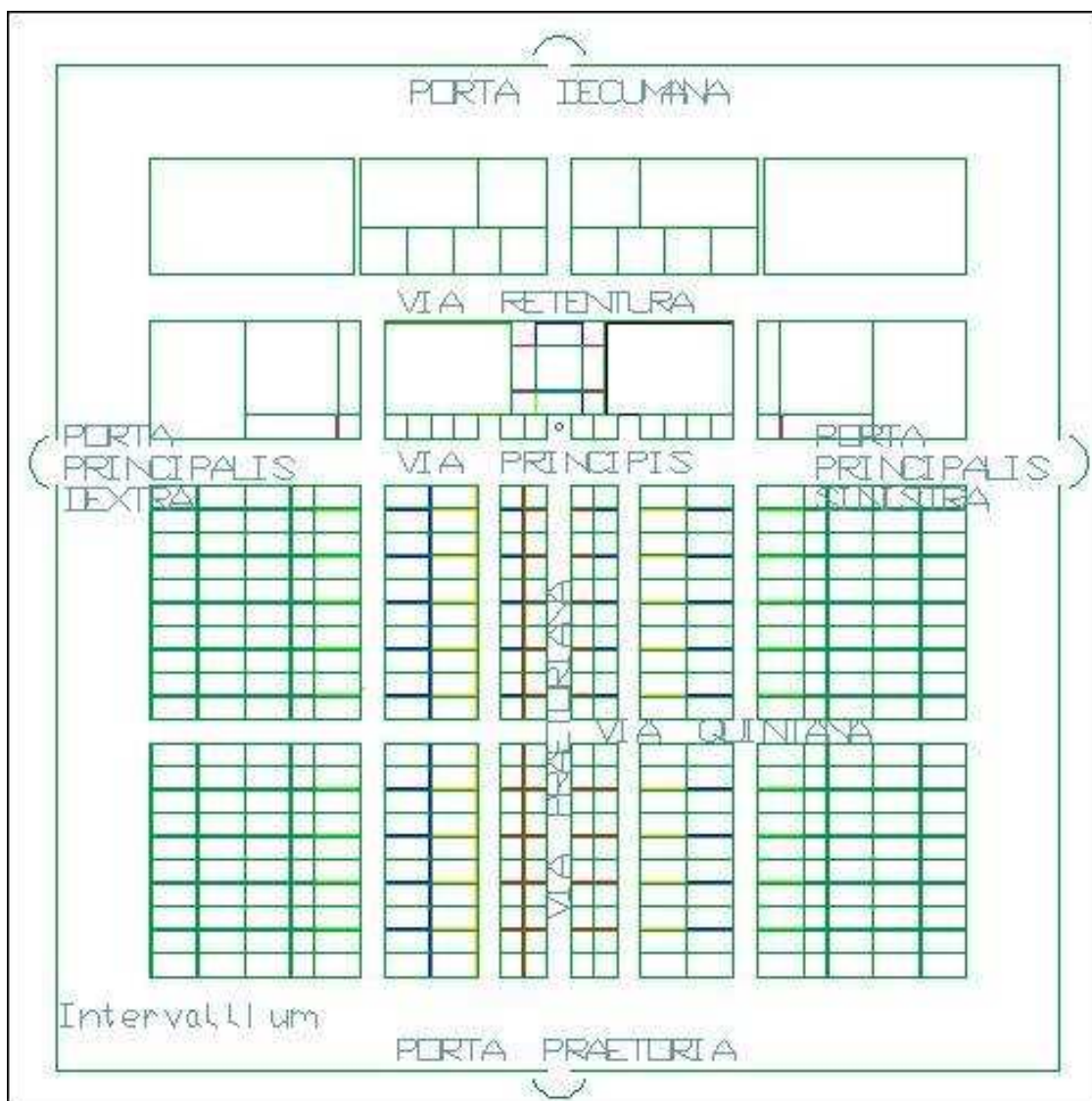

Obr. 11 – Římské vojenské akce v letech 14 – 16 n. l. (dle: Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart)

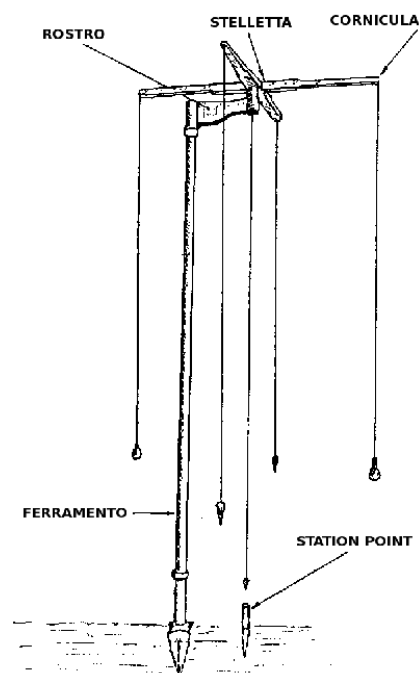
Obr. 12 – Příklad římského importu na naše území (dle: Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši, Praha)

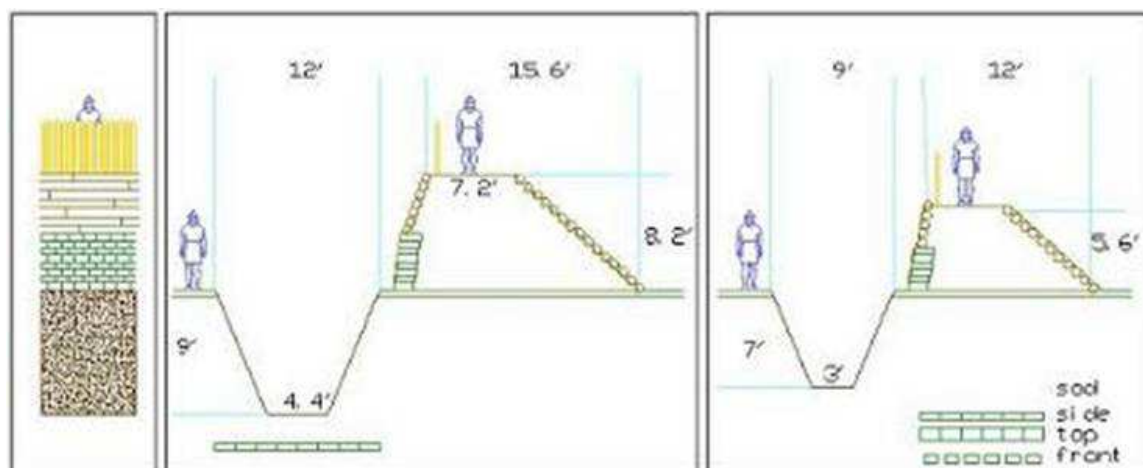

Obr. 13 – Schéma římského tábora (dle:

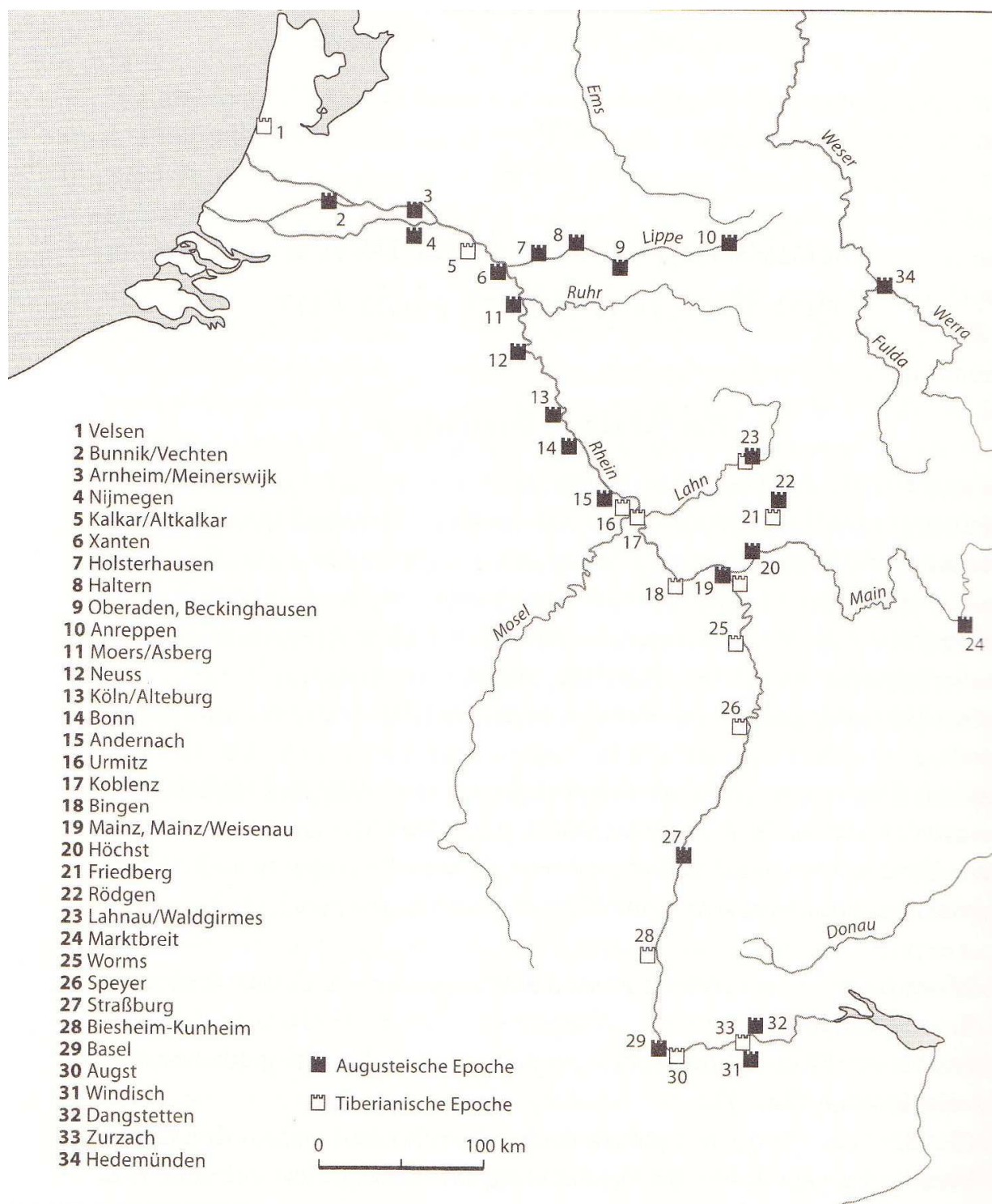
http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://www.valka.cz/users_admin/html/images/9_2_2003/image005.jpg&imgrefurl=http://www.valka.cz/clanek_1226.html&usg=__SkiQ3uY_k5ZN8IT_8U_M9_ENEp8=&h=537&w=407&sz=31&hl=cs&start=8&zoom=1&itbs=1&tbnid=cya9mR0RgU1T4M:&tbnh=132&tbnw=100&prev=/images%3Fq%3Dt%25C3%25A1bor%2Ble gie%26hl%3Dcs%26gbv%3D2%26tbs%3Disch:1, staženo dne 12. 11. 2010)

Obr. 14 – Groma (dle: http://legioneromana.altervista.org/foto/groma_eng.gif, staženo dne 12. 11. 2010)

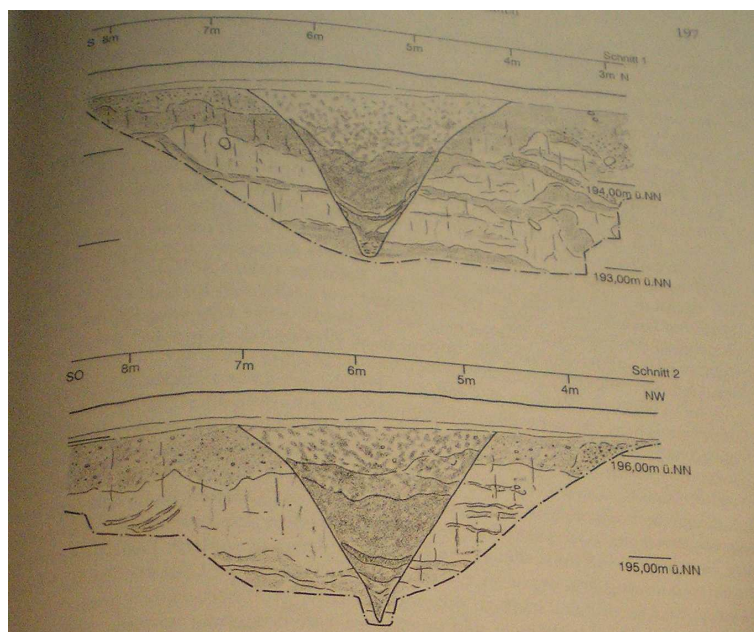
Obr. 15 – Schéma opevnění římského tábora (dle: http://www.google.cz/imgres?imgurl=http://www.valka.cz/users_admin/html/images/9_2_2003/image005.jpg&imgrefurl=http://www.valka.cz/clanek_1226.html&usg=__SkiQ3uY_k5ZN8IT_8U_M9_ENEp8=&h=537&w=407&sz=31&hl=cs&start=8&zoom=1&itbs=1&tbnid=cya9mR0RgU1T4M:&tbnh=132&tbnw=100&prev=/images%3Fq%3Dt%25C3%25A1bor%2Ble gie%26hl%3Dcs%26gbv%3D2%26tbs%3Disch:1, staženo dne 12. 11. 2011)

Obr. 16 – Rozmístění římských táborů na území barbarika (dle: Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart)

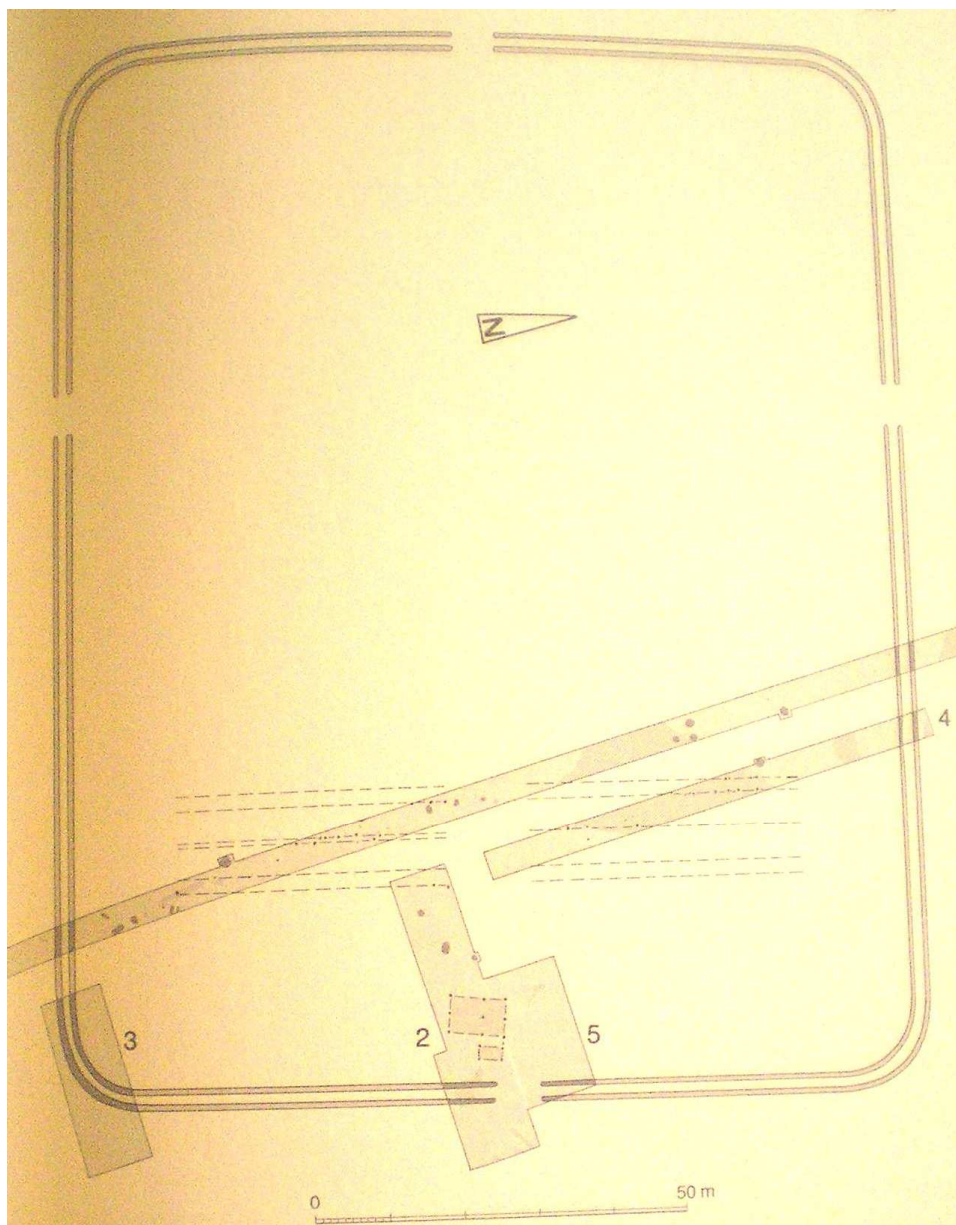

Obr. 18 – Příkopy v Dorlar (dle: v. Schnurbein, S. – Köhler, H. – J. 1994: Dorlar. Ein Augusteisches Römerlager im Lahntal, Germania 72/1, 193 – 203)

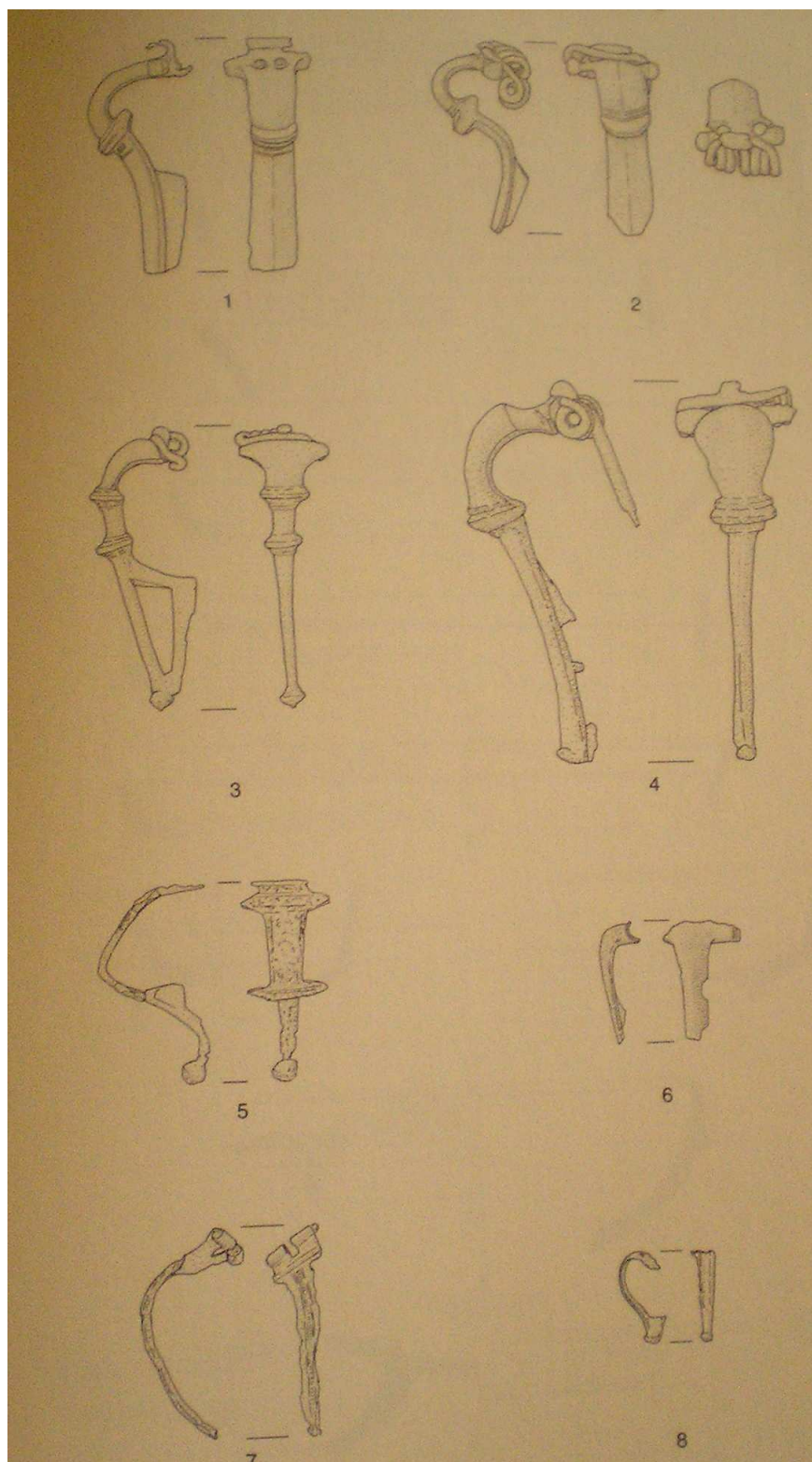

Obr. 19 – Situace ve Friedberg (dle: v. Schnurbein, S. 1983: Neu entdeckte frühkaiserzeitliche Militärlagen bei Friedberg in Bayern, Germania 61/2, 529 – 550)

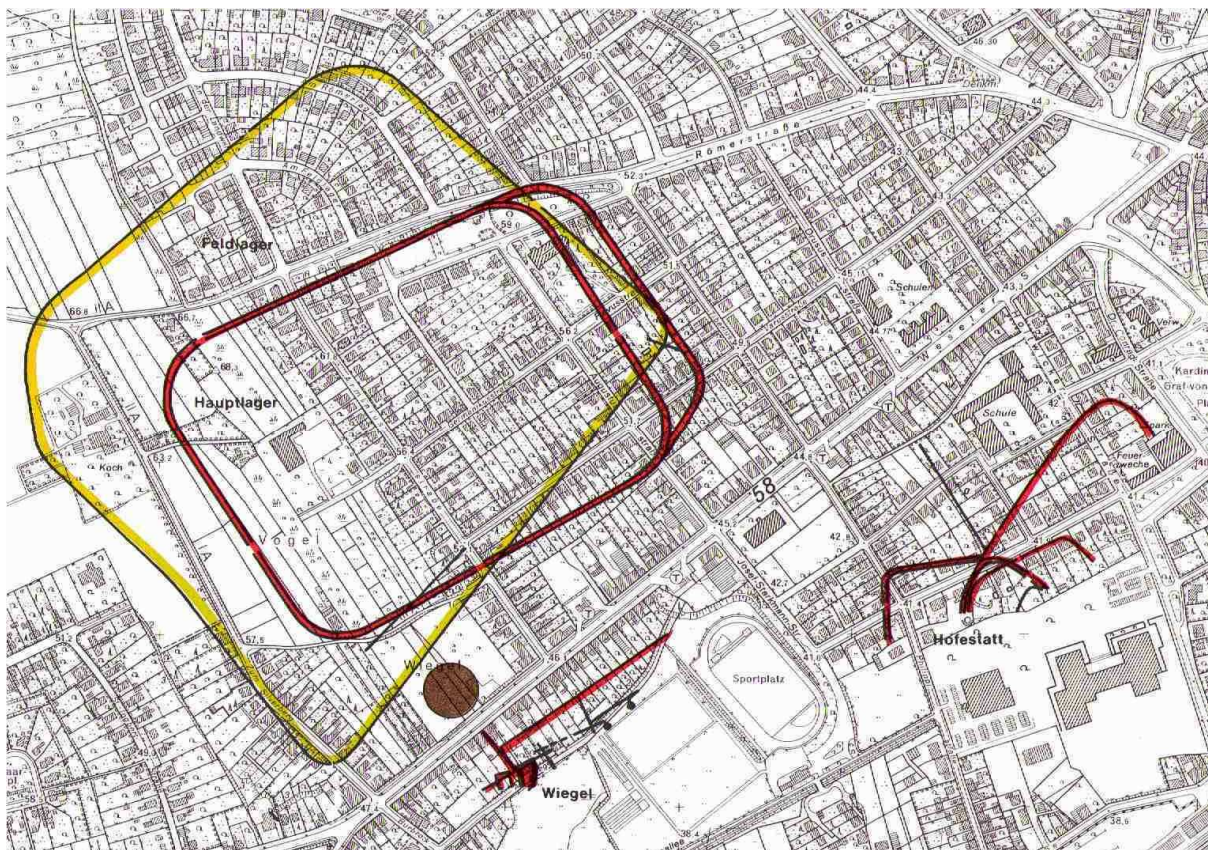

Obr. 20 – Kastel I ve Friedberg (dle: v. Schnurbein, S. 1983: Neu entdeckte frühkaiserzeitliche Militärlagen bei Friedberg in Bayern, Germania 61/2, 529 – 550)

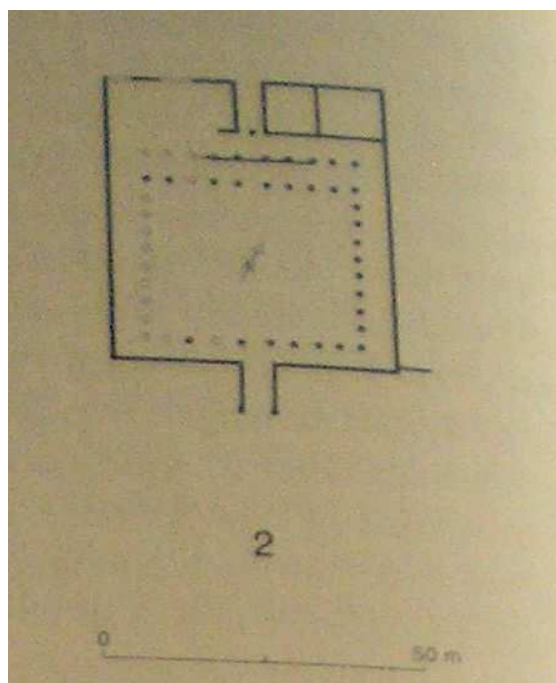

Obr. 21 – Nálezy spon z Friedberg (dle: v. Schnurbein, S. 1983: Neu entdeckte frühkaiserzeitliche Militärlagen bei Friedberg in Bayern, Germania 61/2, 529 – 550)

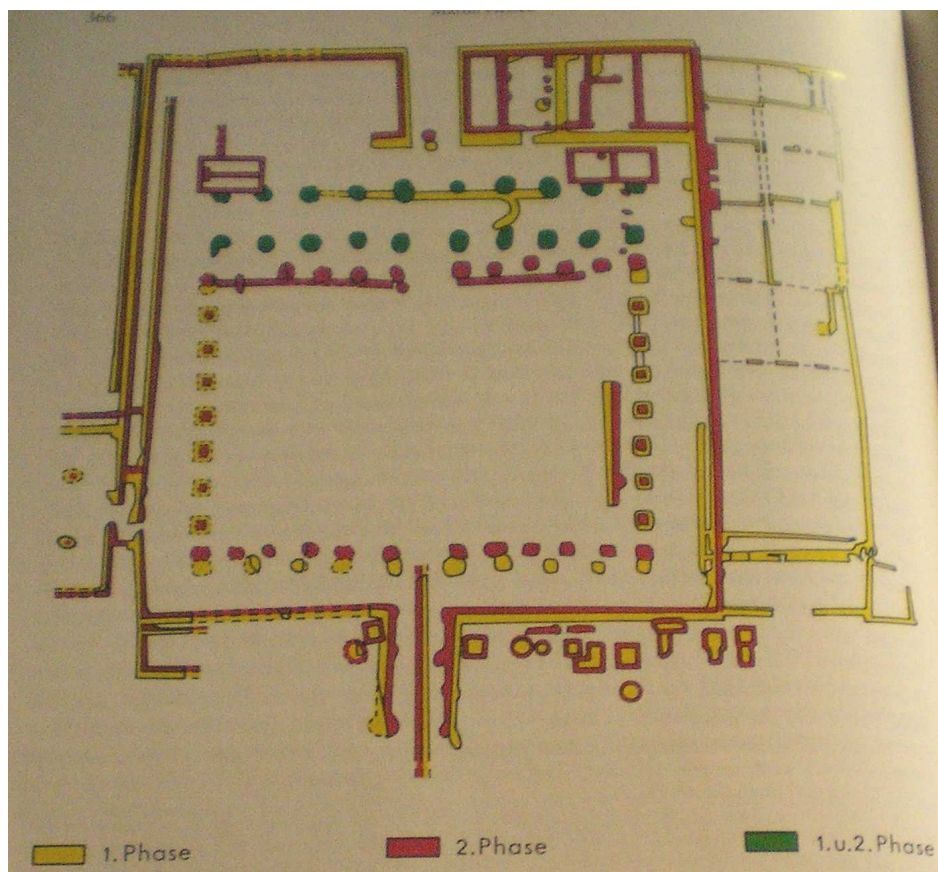

Obr. 22 – Plán táborů v Haltern (dle: <http://www.heimatverein-haltern.de/images/Lager.jpg>, staženo dne 13. 5. 2011)

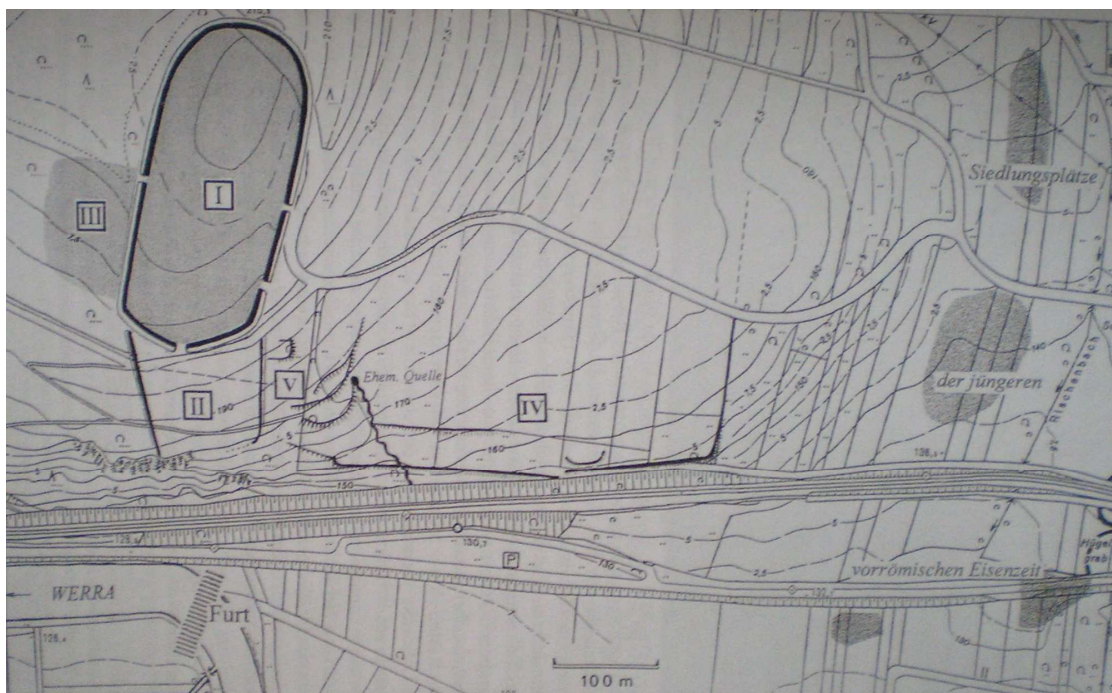

Obr. 23 – Plán budovy principií v Haltern (dle: Pietsch, M. 1993: Die Zentralgebäude des augusteischen Legionslagers von Marktbreit und die Principia von Haltern, Germania 71, 355 – 368.

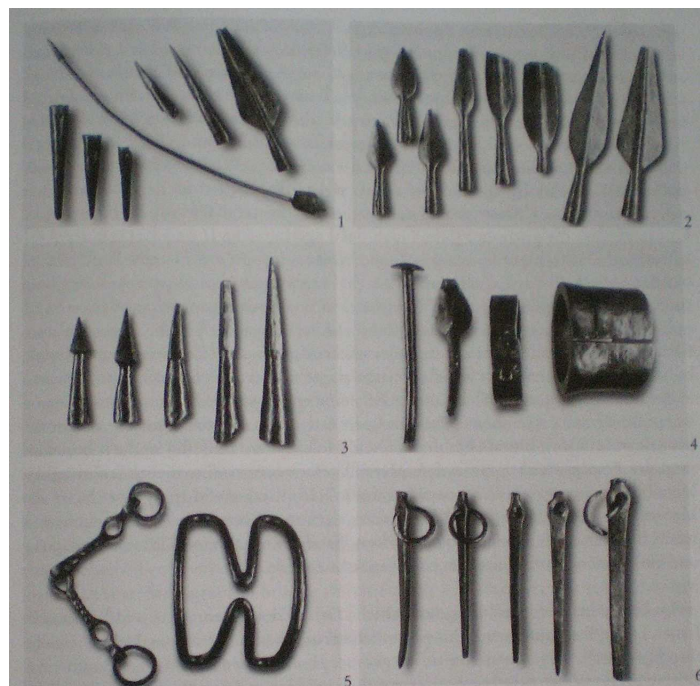
Obr. 24 – Plán budovy princípí hlavného tábora v Haltern (dle: Pietsch, M. 1993: Die Zentralgebäude des augusteischen Legionslagers von Marktbreit und die Principia von Haltern, Germania 71, 355 – 368.

Obr. 25 – Situace v Hedemünden (dle: v. Grote, K. 2006: Das Römerlager im Werratal bei Hedemünden (Ldkr. Göttingen), Germania 84/1, 27 – 59)

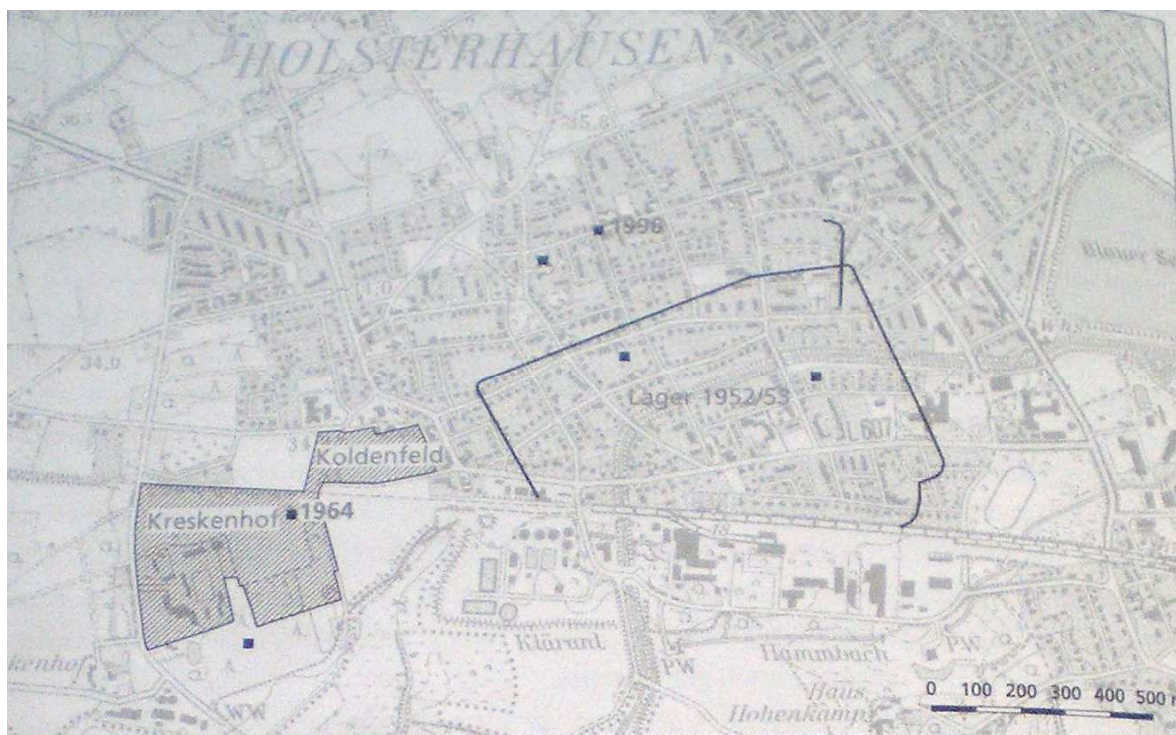

Obr. 27 – Vybrané nálezy z Hedemünden (dle: v. Grote, K. 2006: Das Römerlager im Werratal bei Hedemünden (Ldkr. Göttingen), Germania 84/1, 27 – 59)

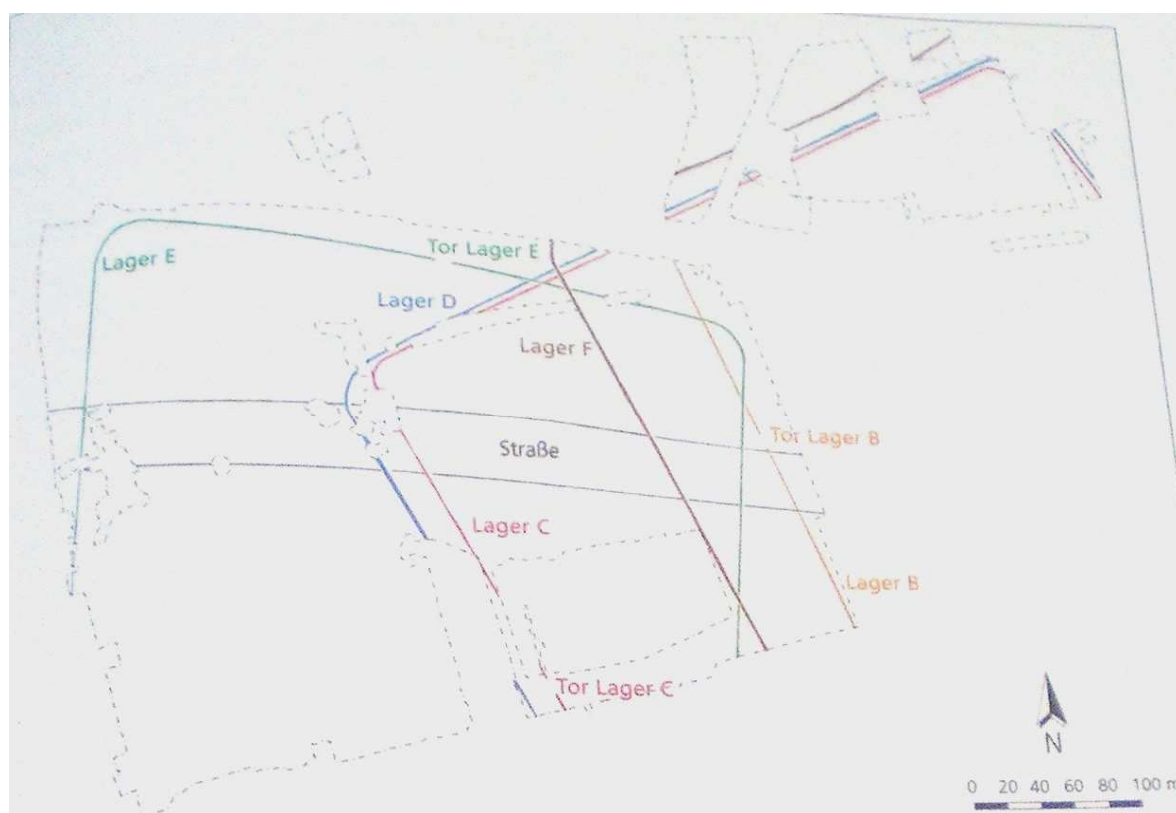

Obr. 28 – Dolabry z Hedemünden (dle: v. Grote, K. 2006: Das Römerlager im Werratal bei Hedemünden (Ldkr. Göttingen), Germania 84/1, 27 – 59)

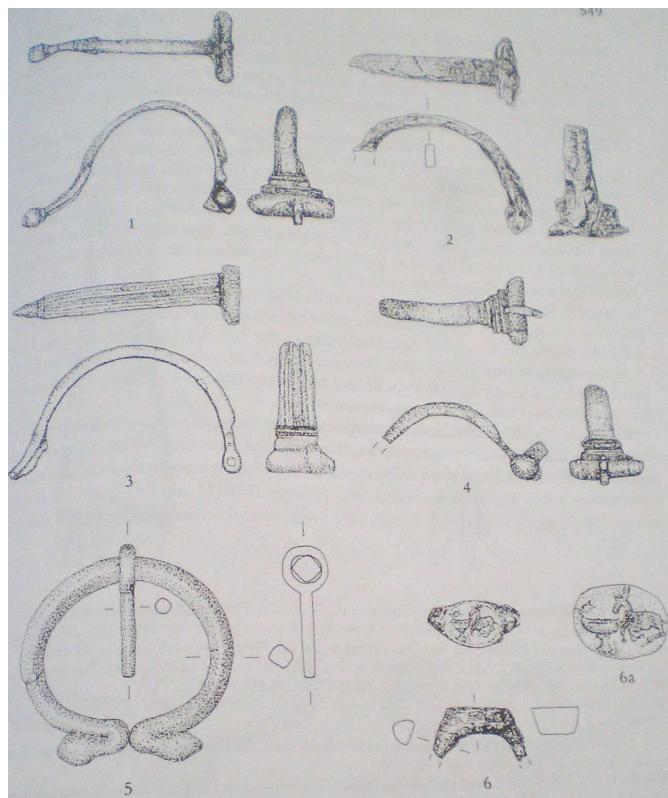

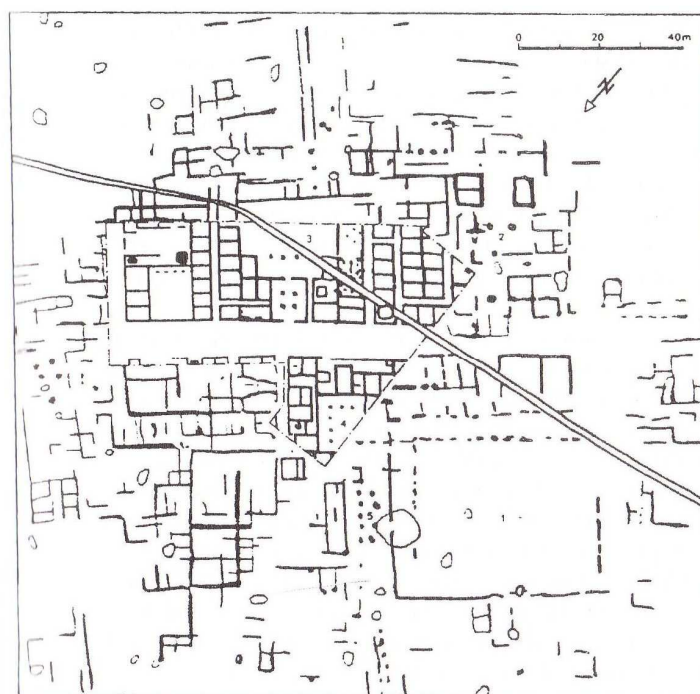
Obr. 29 – Plán města Holsterhausen (dle: Ebel-Zepezauer, W. 2003: Die Augusteischen Marchlager in Dorsten-Holsterhausen, Germania 81/2, 539 – 555)

Obr. 30 – Rozmístění táborů v Holsterhausen (dle: Ebel-Zepezauer, W. 2003: Die Augusteischen Marchlager in Dorsten-Holsterhausen, Germania 81/2, 539 – 555)

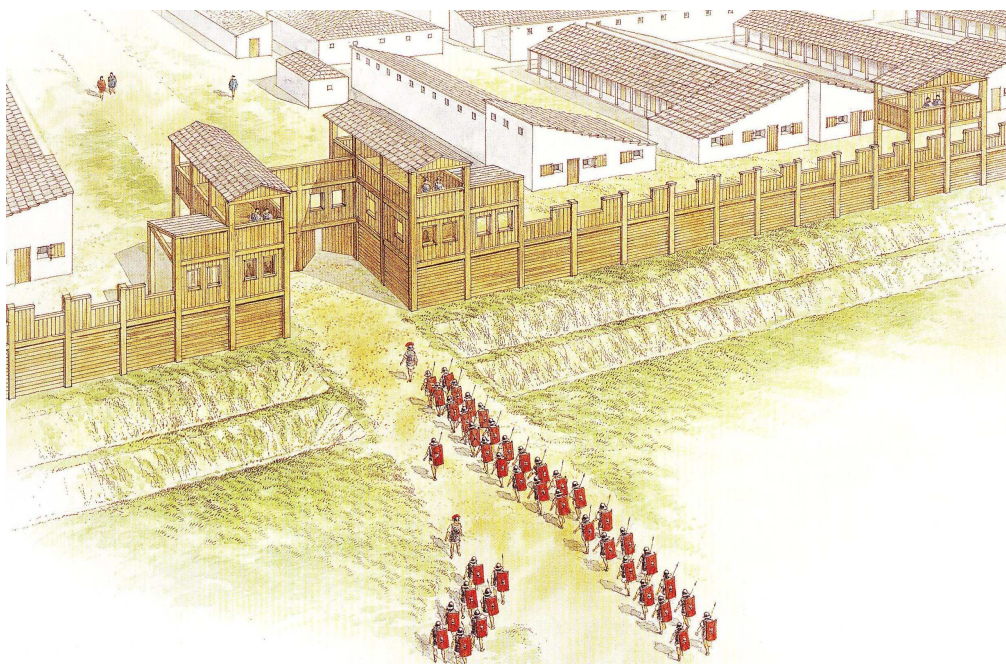

Obr. 31 – Výběr nálezů z Holsterhausen (dle: Ebel-Zepezauer, W. 2003: Die Augusteischen Marchlager in Dorsten-Holsterhausen, Germania 81/2, 539 – 555)

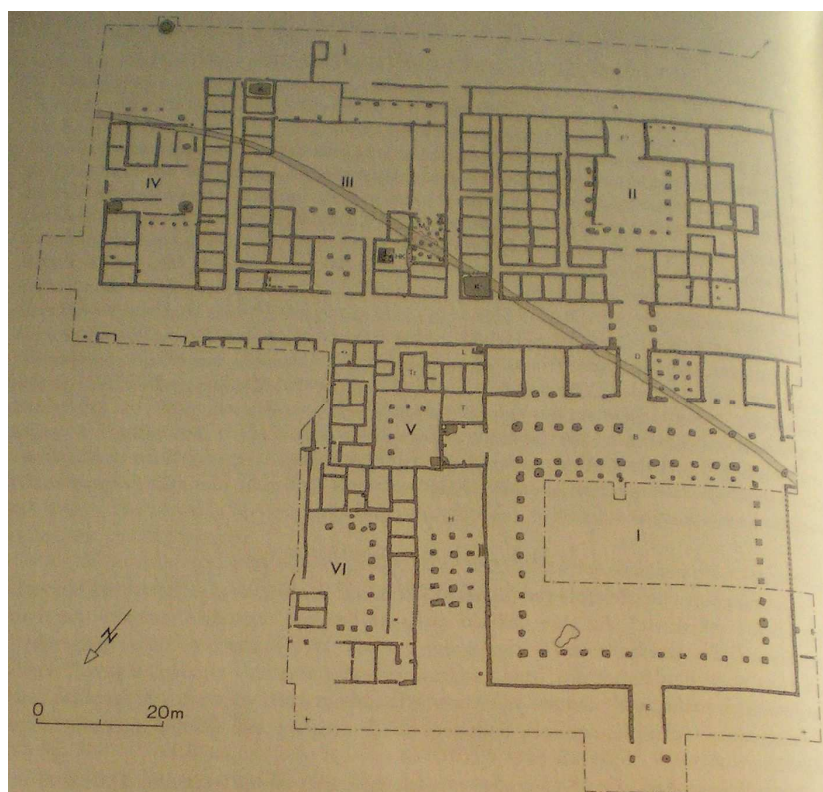

Obr. 32 – Plán tábora Marktbreit (dle: Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši, Praha)

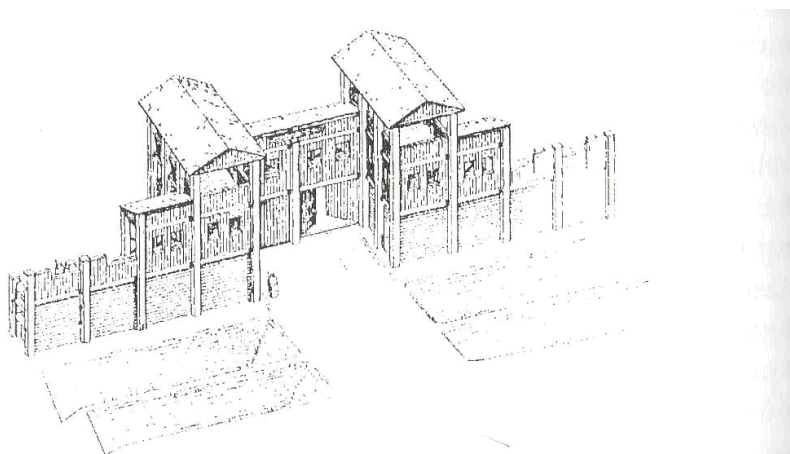

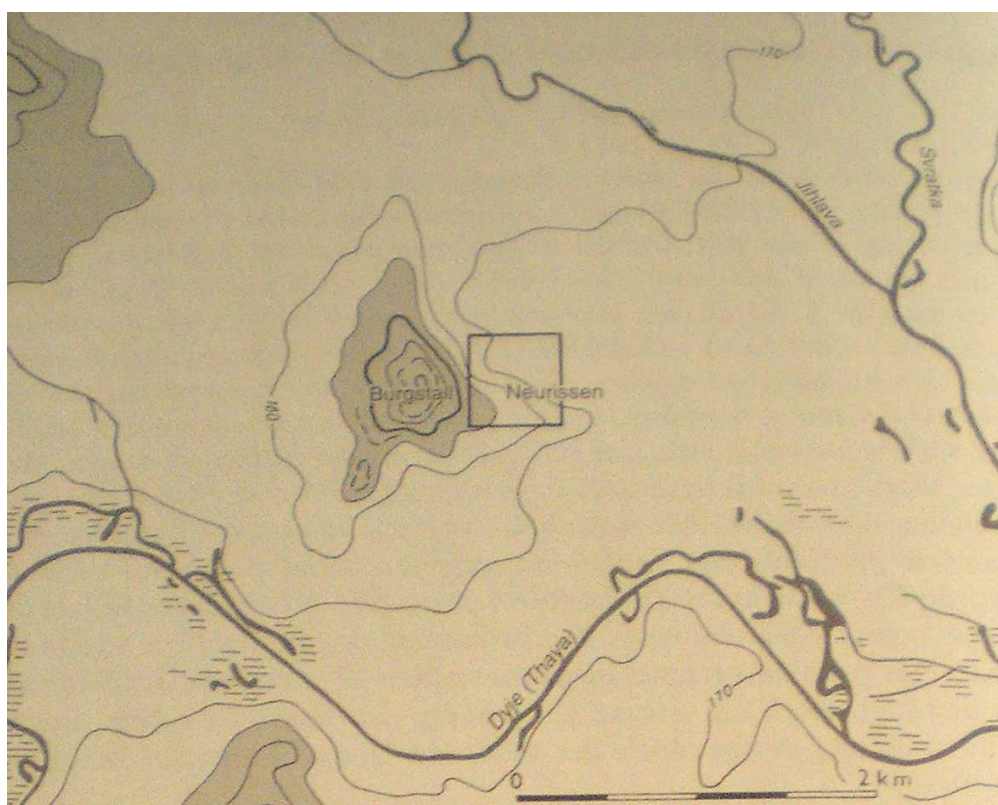
Obr. 33– Rekonstrukce tábora v Marktbreit kolem roku 5 př. n. l. (dle: Campbell, D. B. 2009: Tábory římských legií 27 př. n. l. – 378 n. l., Praha)

Obr. 34 – Plán centrální budovy v Marktbreitu (dle: Pietsch, M. 1993: Die Zentralgebäude des augusteischen Legionslagers von Marktbreit und die Principia von Haltern, Germania 71, 355 – 368)

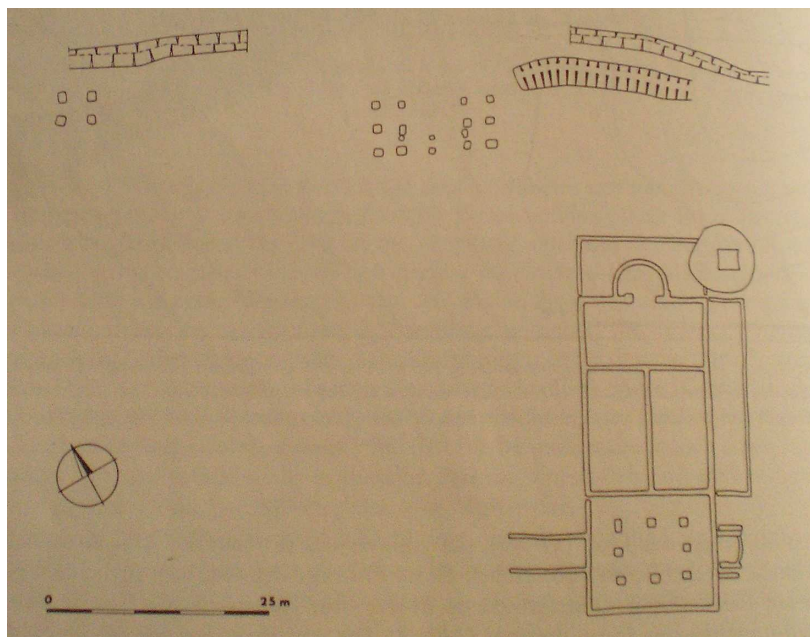

Obr. 35 – Marktbreit – rekonstrukce SV brány (dle: Droberjar, E. 2000: Příběh o Marobudovi a jeho říši, Praha)

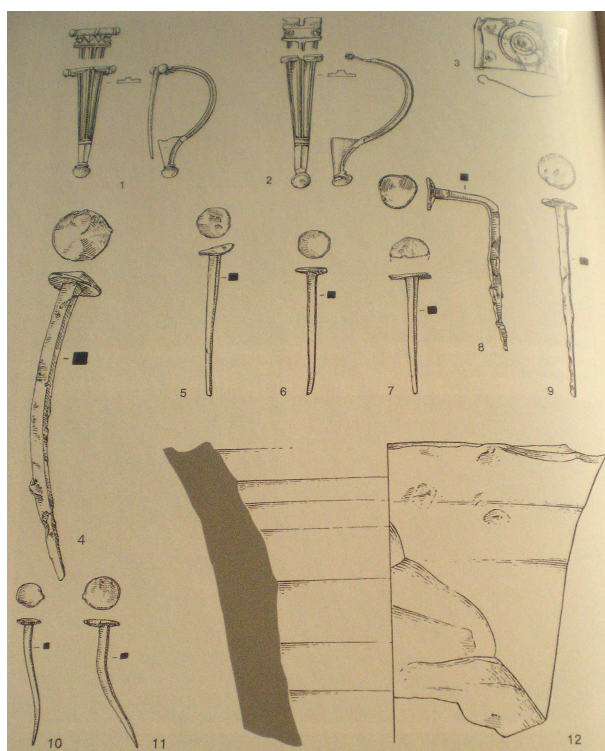

Obr. 36 – Plán Mušova (dle: Bálek, M. – Šedo, O. 1996: Das Frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet?, Germania 74/2, 399 – 414)

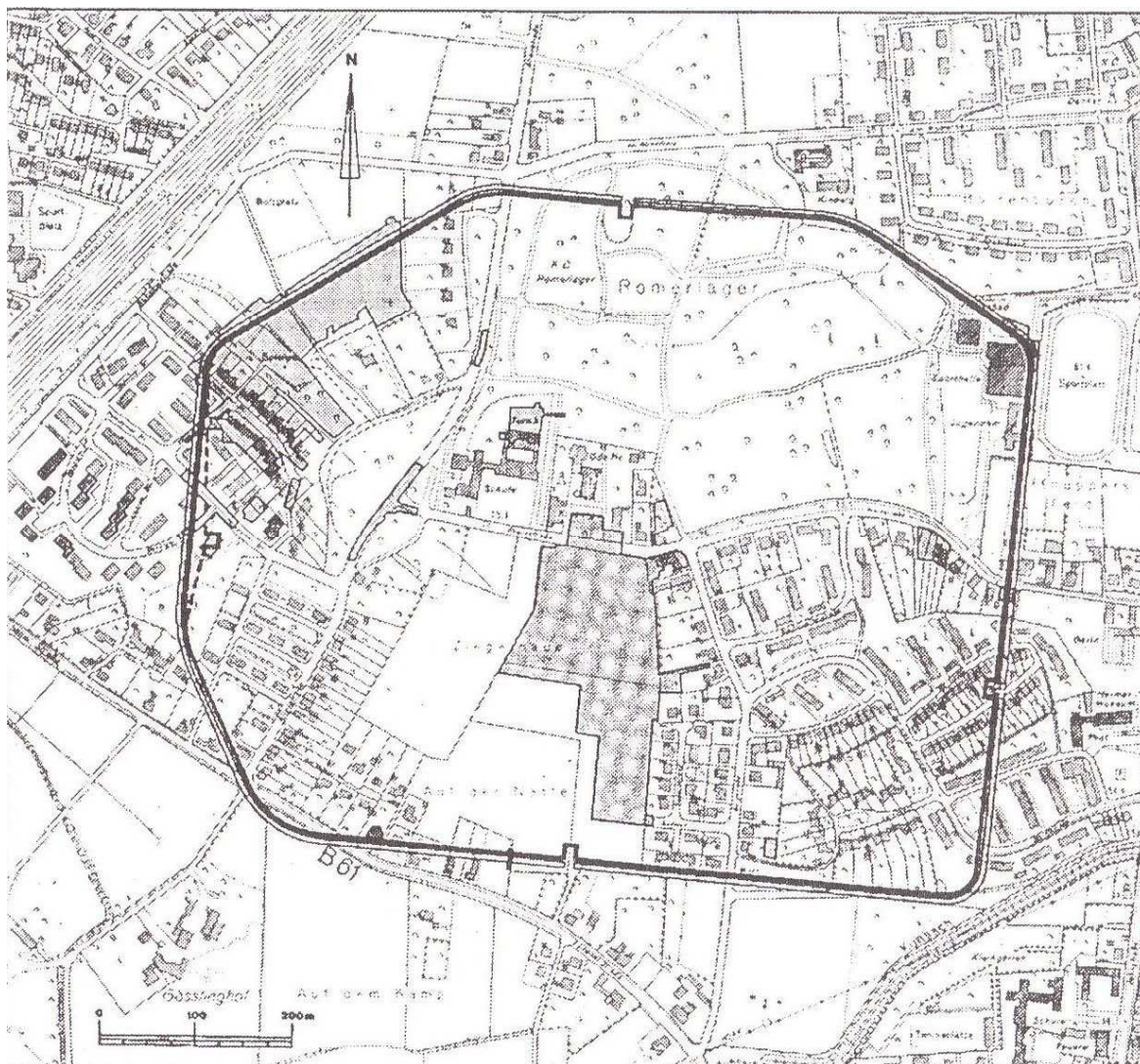

Obr. 37 – Budova s apsidou a opevnění (dle: Bálek, M. – Šedo, O. 1996: Das Frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet?, Germania 74/2, 399 – 414.

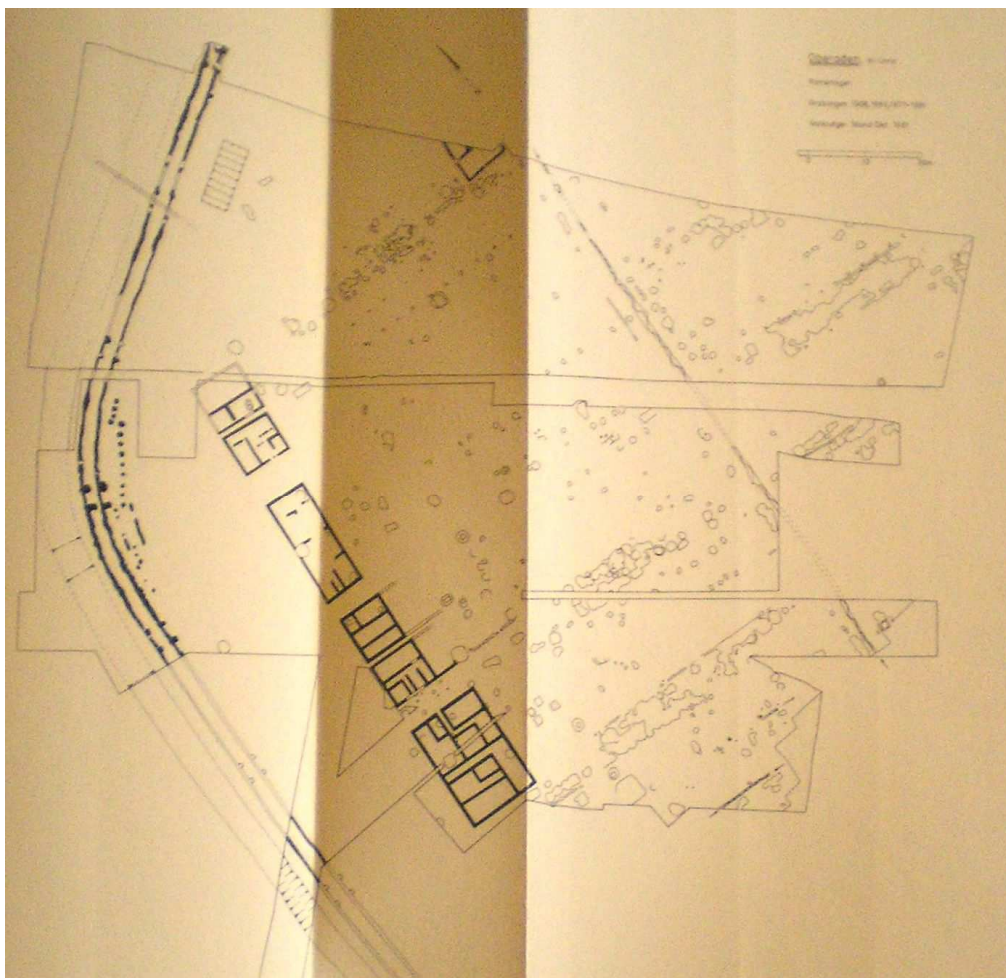

Obr. 38 – Výběr nálezů z Mušova (dle: Bálek, M. – Šedo, O. 1996: Das Frühkaiserzeitliche Lager bei Mušov – Zeugnis eines augusteischen Feldzugs ins Marchgebiet?, Germania 74/2, 399 – 414.

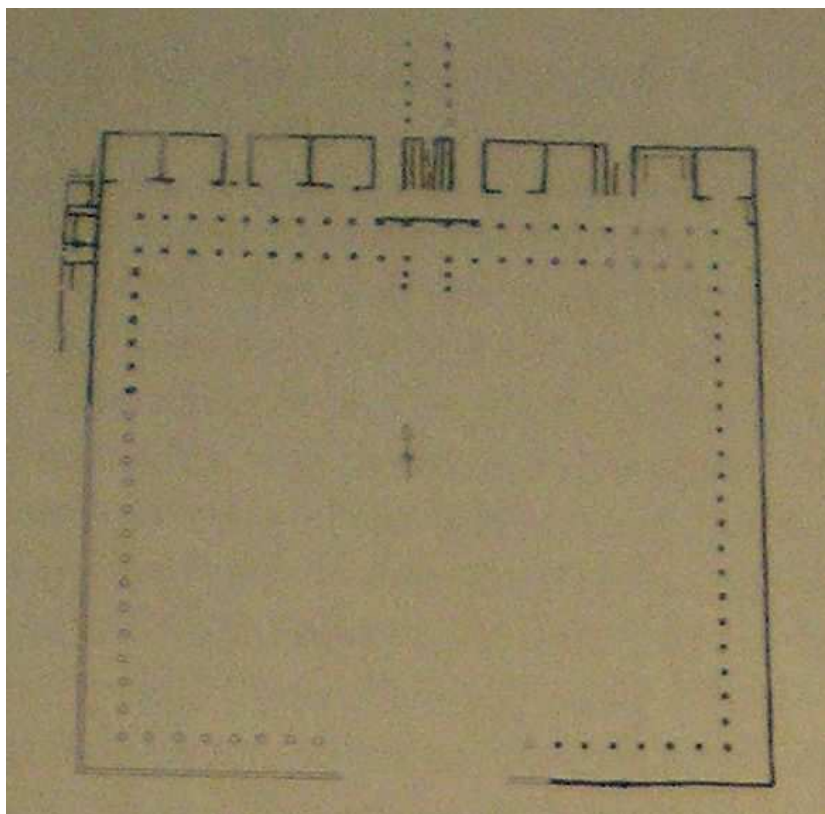

Obr. 39 – Plán tábora v Oberaden (dle: Wolters, R. 2002: Římané v Germanii, Praha)

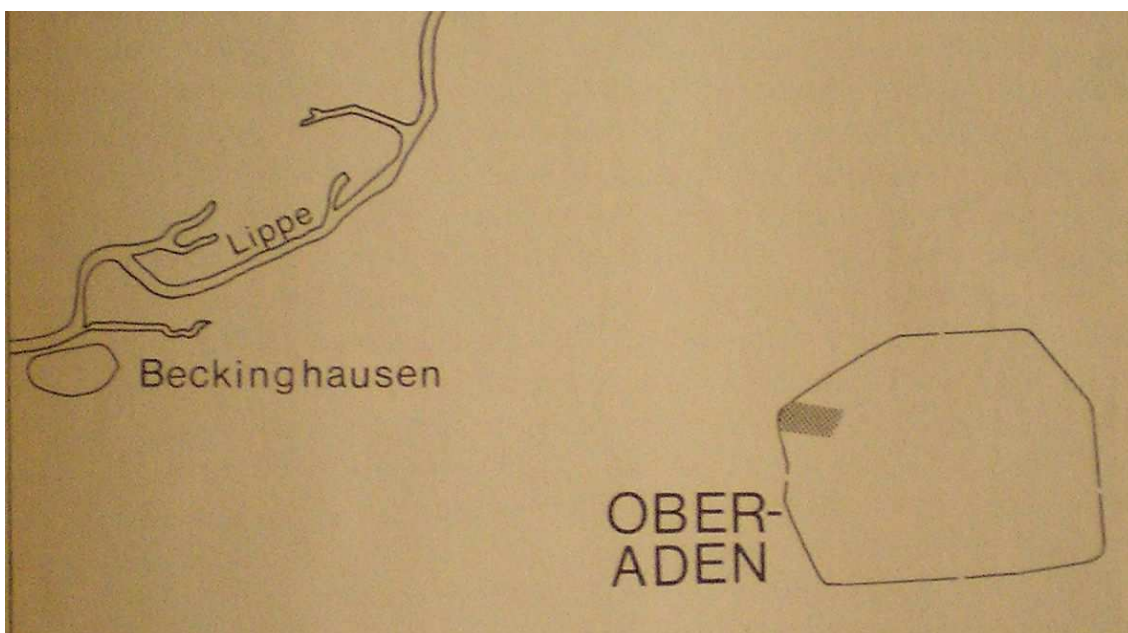

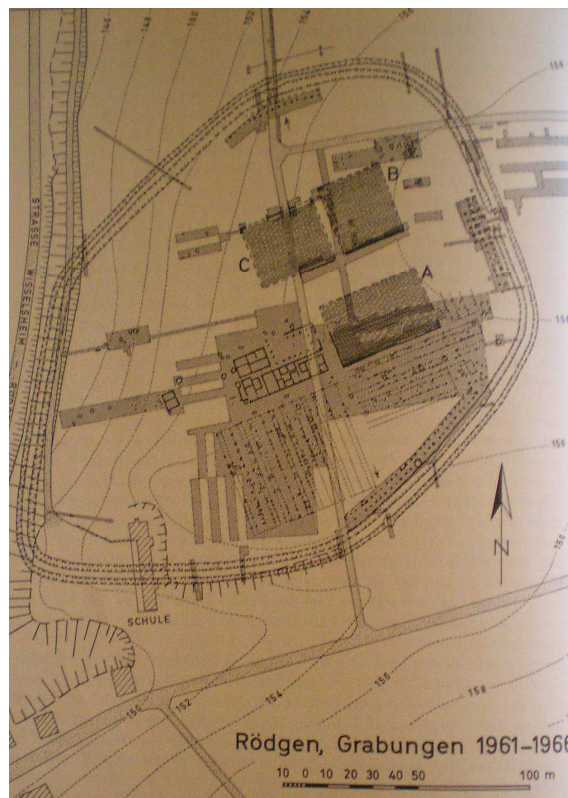
Obr. 40 – Plán tábora v Oberden (dle: Kühlborn, J. – S. 1982: Die neuen Grabungen in der Nordwestecke des römischen Legionslager Oberaden, Germania 60/2, 501 – 512)

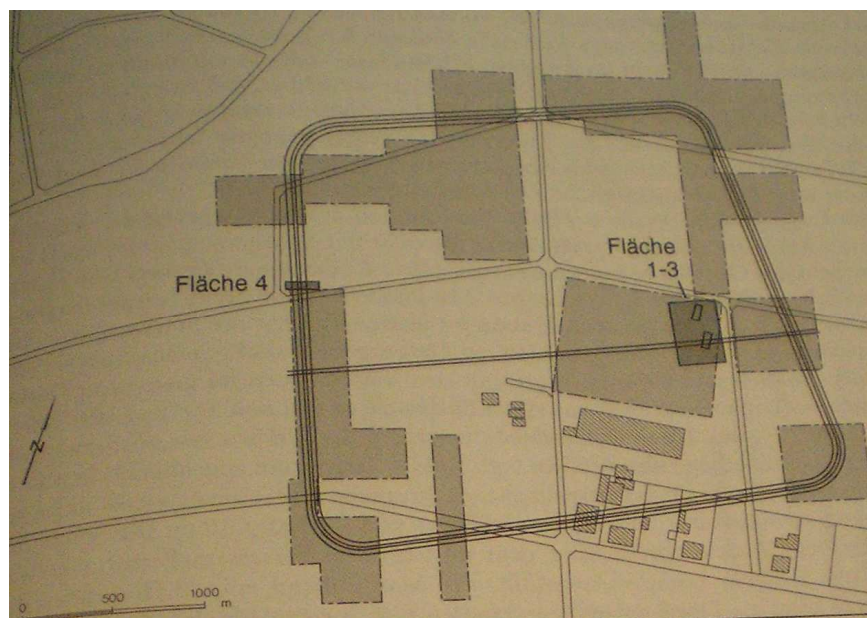
Obr. 41 – Plán budovy principií v Oberaden (dle: Pietsch, M. 1993: Die Zentralgebäude des augusteischen Legionslagers von Marktbreit und die Principia von Haltern, Germania 71, 355 – 368.

Obr. 42 – Plány táborů v Oberaden a Beckinghausen (dle: Kühlborn, J. – S. 1982: Die neuen Grabungen in der Nordwestecke des römischen Legionslager Oberaden, Germania 60/2, 501 – 512)

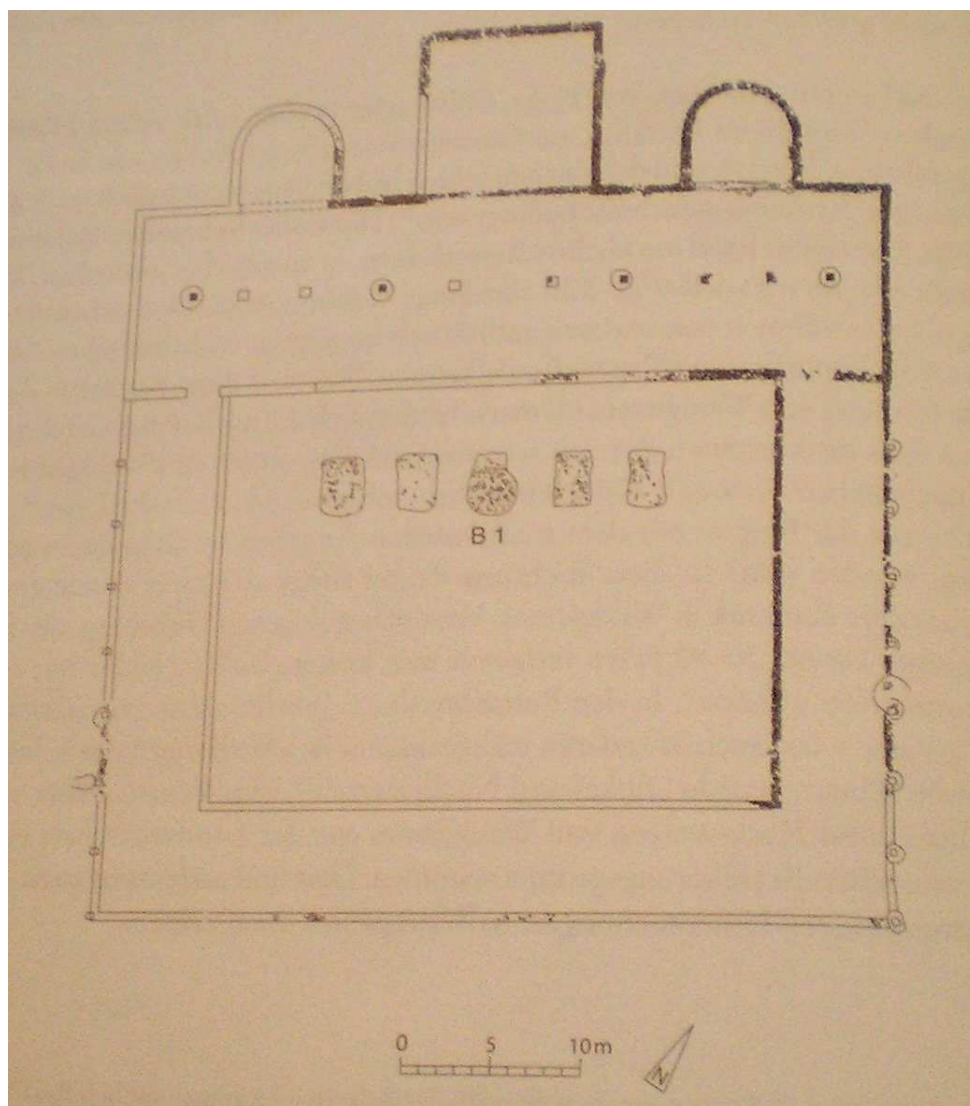

Obr. 43 – Plán tábora v Rödgen (dle: v. Schönberger, H. 1967: Das Augusteische Römerlager in Rödgen. Vorbericht über die Grabungen in den Jahren 1961 bis 1966, Germania 45, 84 – 95)

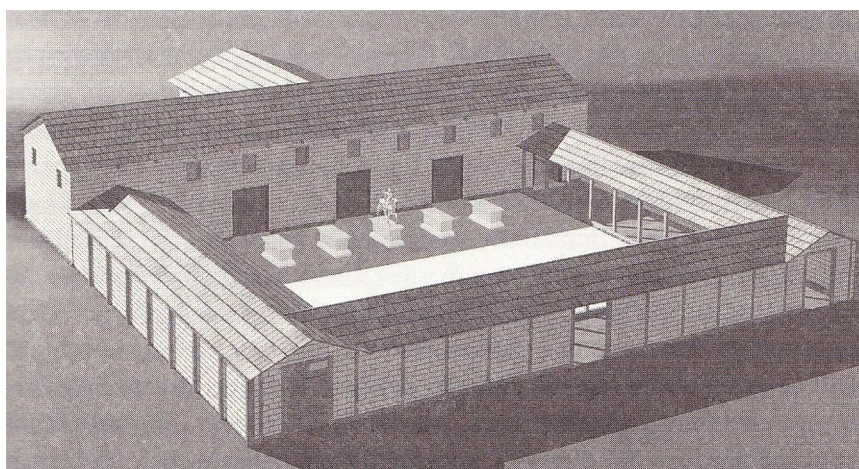

Obr. 44 – Celkový plán tábora ve Waldgirmes (dle: v. Schnurbein, S. – Wigg, A. – Wigg, D. G. 1995: Ein Spät augusteisches Militärlager in Lahnau-Waldgirmes (Hessen). Berichts über die Grabungen 1993 – 1994, Germania 73/2, 337 – 367)

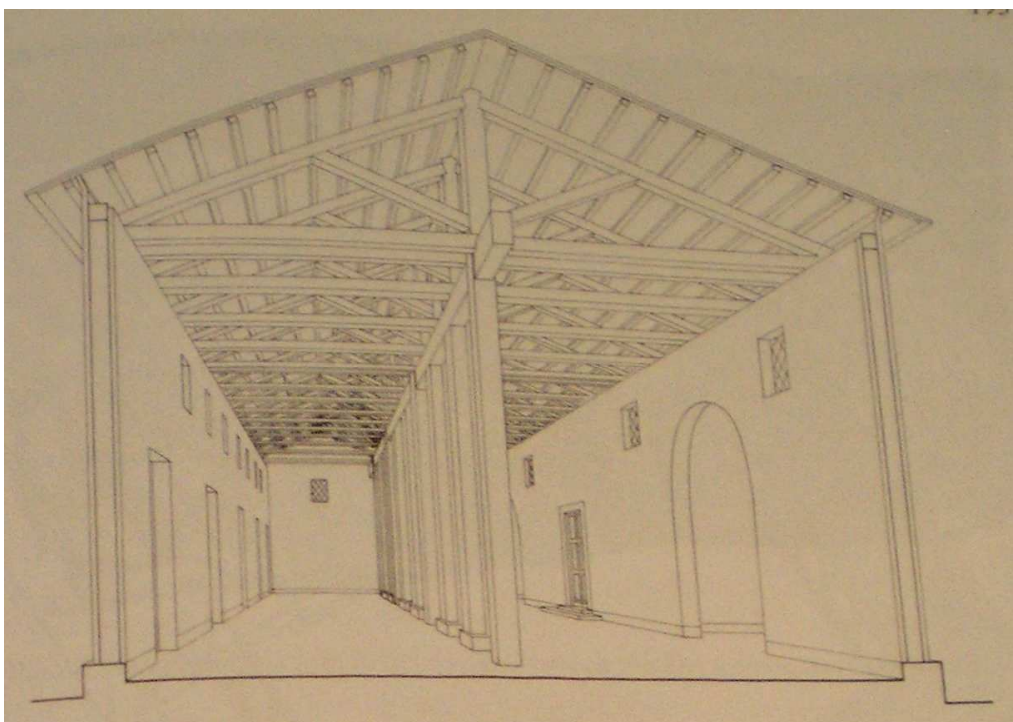

Obr. 45 – Plán fora ve Waldgirmes (dle: Becker, A. – Rasbach, G. 2003: Die Spätaugusteische Stadtgründung in Lahnau-Waldgirmes, Germania 81/1, 147 – 199)

Obr. 46 – Rekonstrukce fora ve Waldgirmes (dle: Dreyer, B. 2009: Arminius und der Untergang des Varus. Warum die Germanen keine Römer wurden, Stuttgart)

Obr. 47 – Řez centrální budovou ve Waldgirmes (dle: Becker, A. – Rasbach, G. 2003: Die Spätaugusteische Stadtgründung in Lahnau-Waldgirmes, Germania 81/1, 147 – 199)

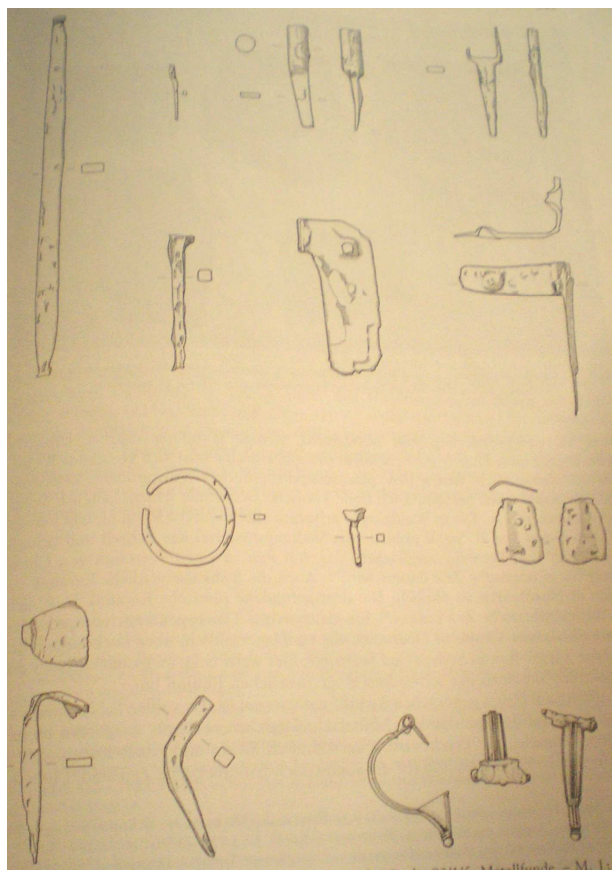
Obr. 48 – Zlomek koňské nohy, snad z jezdecké sochy císaře (dle: Becker, A. – Rasbach, G. 2003: Die Spätaugusteische Stadtgründung in Lahnau-Waldgirmes, Germania 81/1, 147 – 199.

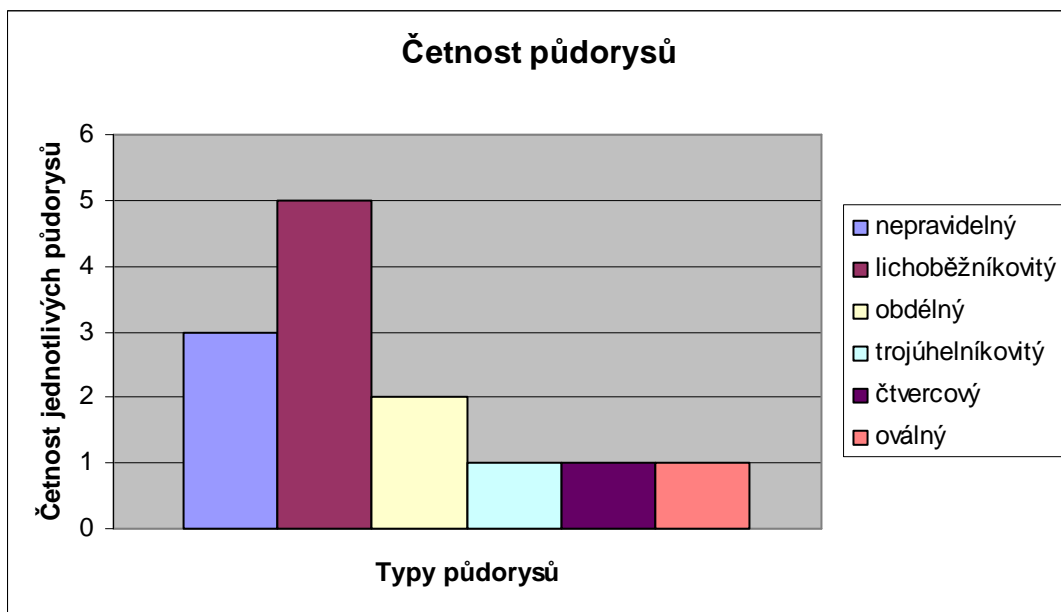
Obr. 49 – Další fragment z jezdecké sochy (dle: Becker, A. – Rasbach, G. 1998: Der Spätaugusteische Stützpunkt Lahnau-Waldgirmes. Vorbericht über die Ausgrabungen 1996 – 1997, Germania 76/2, 673 – 692)

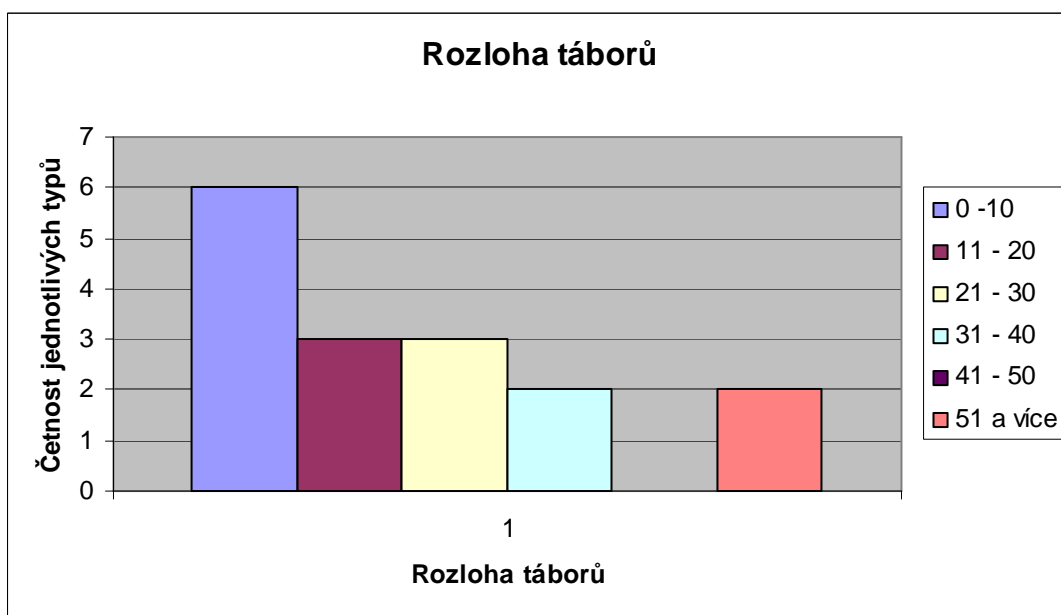
Obr. 50 – Pravděpodobná mramorová podoba bronzové jezdecké sochy (dle: Becker, A. – Rasbach, G. 1998: Der Spätaugusteische Stützpunkt Lahnau-Waldgirmes. Vorbericht über die Ausgrabungen 1996 – 1997, Germania 76/2, 673 – 692.

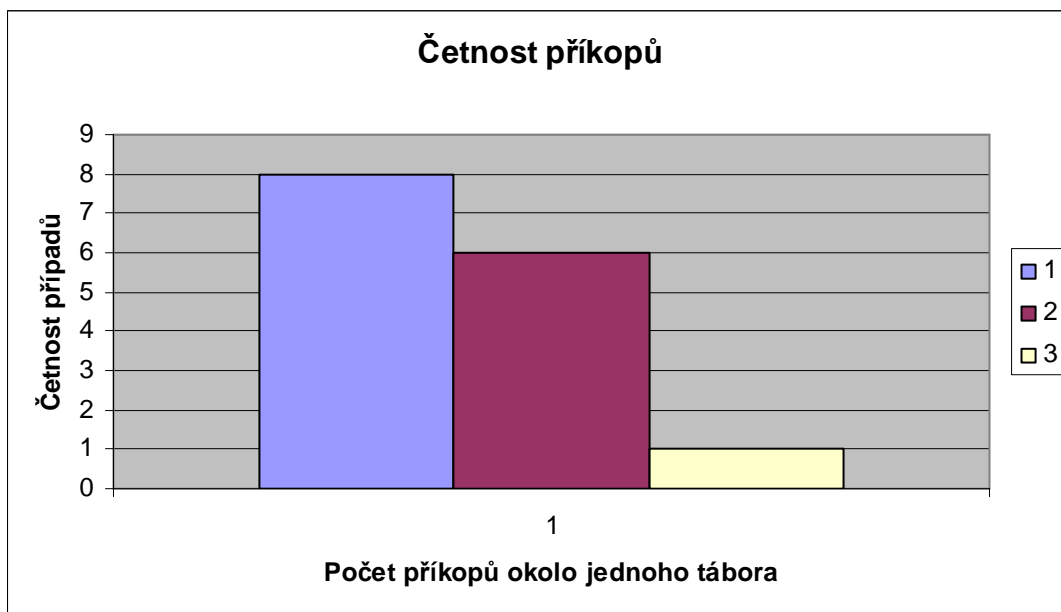
Obr. 51 – Výběr nálezů z Waldgirmes (dle: v. Schnurbein, S. – Wigg, A. – Wigg, D. G. 1995:
 Ein Spätuaugusteisches Militärlager in Lahnau-Waldgirmes (Hessen). Berichts über die
 Grabungen 1993 – 1994, Germania 73/2, 337 – 367)

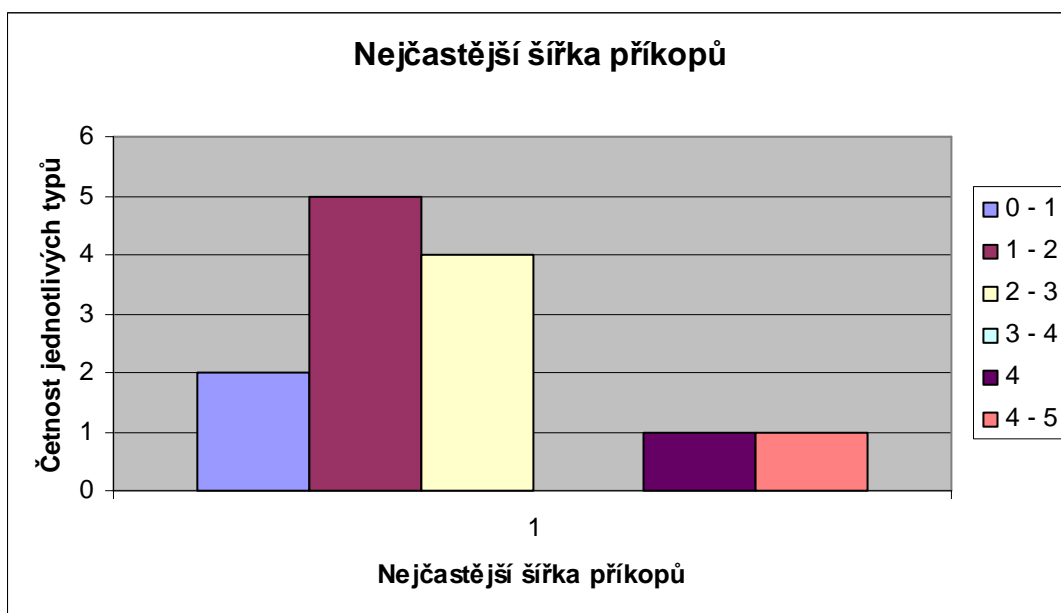
Graf 1 – Nejčastější půdorysy

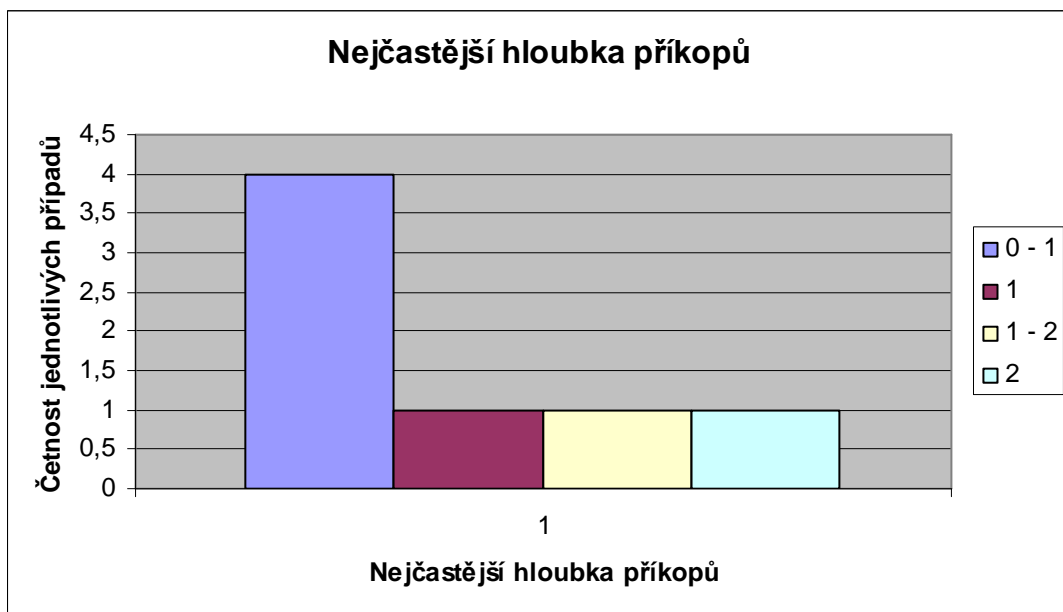
Graf 2- Rozloha táborů

Graf 3 – Nejčastější počet příkopů

Graf 4 – Nejčastější šířka příkopů

Graf 5 – Nejčastější hloubka příkopů